

ISSN 2303-8020

UDK:0/13

EVROPSKA REVIJA

Br. 2 (20), 2024.

EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT
BRČKO, 2024.

**EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT
BRČKO 2024.**

EVROPSKA REVIJA

Izdavač: Evropski univerzitet Brčko distrikt
Adresa: Brčko, Bijeljinska cesta bb
Telefon: 00387 49 590 605
e-mail: evropska.revija@eubd.edu.ba

ISSN 2303-8020 UDK: 0/13 Broj 2 (20), 2024. God. X, vol.I

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Kojo Simić

Uređivački odbor

Prof. dr Kojo Simić, glavni urednik; akademik prof. dr Miroslav Baljak, zamjenik glavnog urednika; akademik prof. dr Zoran Milošević, član; akademik prof. dr Nedeljko Stanković, član; emeritus prof. dr Radoslav Galić, član; prof. dr Drago Tešanović, član; prof. dr Halid Žigić, član; prof. dr Esed Karić, član; prof. dr Anka Bulatović, član; prof. dr Kemal Brkić, član; prof. dr Izet Banda, član.

Sekretar odbora

Prof. dr. Albina Fazlović

Savjet časopisa

Akademik univ. prof. dr. phil. dr. hc. dr. habil. Wolfgang Rohrbach (Austrija); prof. dr. Igor Bogorodicki (Rusija); prof. dr. Kiril Ševčenko (Bjelorusija); prof. dr. Ahmad Gašamoglu (Azerbejdžan); prof. dr. Danilo Kapaso (Italija); akademik prof. ddr. habil. Aleksios Panagopoulos (Grčka); prof. dr. Ištvan Laslo Gal (Mađarska); akademik prof. dr. Zdravko Ebling (Hrvatska); prof. dr. Mirko Puljić (Bosna i Hercegovina); akademik prof. dr Dževad Termiz (Bosna i Hercegovina) i akademik prof. dr. Branislava Peruničić (Bosna i Hercegovina).

Lektor

Prof. dr. Kojo Simić

Prelom i štampa

Markos, Banja Luka
Časopis izlazi dva puta godišnje
Tiraž 200 primjeraka

Radove objavljene u ovom časopisu nije dozvoljeno preštamovati, bilo u cjelini, bilo u dijelovima, bez izričite saglasnosti izdavača. Ocjene iznesene u člancima lični su stavovi njihovih pisaca i ne izražavaju mišljenje niti uredništva, niti ustanova u kojima su autori zaposleni.

POVODOM DVADESTOG BROJA EVROPSKE REVIJE

Poštovani saradnici i čitaoci „Evropske revije“, neizmijerna sreća našeg Univerziteta ogleda se u tome što imamo vrijedne, dobre i vjerne saradnike. Posebno smo srećni na vašu saradnju i vjernost, a to potvrđuju činjenice da nas niste izdali u proteklih devet godina.

Pred vama je, dragi naši, dvadeseti broj u kojem su objavljeni radovi sa jako interesantnim ogledima i studijama iz različitih oblasti. Očekujemo da će i ubudućem periodu od vas, naših najvrjednijih i najvjernijih saradnika, stizati radovi koji će dati još veću vrijednost i značaj kako bismo našu desetu godinu objavljivanja radova završili veoma uspješno, kako u prvom, tako i u drugom polugodištu 2024. godine.

Moram javno priznati da ste više nego vrijedni i ažurni, a to potvrđujem činjenicom jer često imamo par radova i za naredni broj. Osim toga, vrijedni i vjerni saradnici veoma često zovu i šalju svoje radove. Tvrdim vam da iz godine u godinu objavljujemo vaše radove s veoma dobrim i značajnim sadržajima, jako interesantnim za oko čitaoca.

I ubuduće se nadamo vašoj saradnji, te pozivamo zaposlene na Evropskom univerzitetu Brčko distrikta, Evropskog univerziteta „Kallos“ Tuzla, kao i vrijedne kolege sa svih Univerziteta Bosne i Hercegovine i šire, da šalju svoje radove radi objavljivanja u časopisu. Za svaku pohvalu su vrijedne kolege iz Republike Hrvatske i Republike Srbije koji redovno i u zavidnom broju šalju radove koji se objavljuju u našoj Reviji.

Moram napomenuti i to da, obavljati dužnost glavnog i odgovornog urednika časopisa, nije nimalo jednostavno, te zbog toga pozivamo i molimo sve autore da se pridržavaju *Uputstva autorima*, a koje se nalazi, kako na stranici Univerziteta, tako i u svakom broju našeg časopisa. Poštujući navedeno svi ćemo biti zadovoljniji i radovi će biti blagovremeno, prema predviđenoj dinamici, objavljivani.

Kao što sam već naveo u prošlom broju, tako želim napomenuti i sada, da ne pravimo bilo kakvu selekciju kako bi nečiji rad bio na prvom, a nečiji na posljednjem mjestu. U časopis radove unosimo onim redom kako koji, uvaženi, autor pošalje. Svi radovi prolaze recenzentski postupak.

Zahvaljujemo se na razumijevanju, unaprijed se radujemo nastavku neprekidne uspješne saradnje i još jednom pozivamo autore da svojim radovima i dalje obogaćuju teoriju i praksu vaspitno-obrazovnog procesa.

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr Kojo Simić

S A D R Ž A J

Tešo Ristić ODNOS TURIZMA I EKOLOŠKOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA U OKVIRU SLOBODNIH – VANNASTAVNIH AKTIVNOSTI UČENIKA.....	6
Salih Selimbašić SPREČAVANJE NASILJA NAD ŽENAMA.....	20
Kata Senjak INTELEKTUALNO VLASNIŠTVO S OSVRTOM NA POSTUPAK PRIZNAVANJA PATENTA U BiH I SUDSKA ZAŠTITA	34
Iva Buljubašić, Snježana Barić-Šelmić, Ana Marija Gerić WOMEN AS A TARGET GROUP - MARKETING IN THE NEW DIGITAL MEDIA	49
Slavko Karić, Mihajlo Mrvošević, Veljko Stojanović, Stevo Stević CARINSKI SISTEM EVROPSKE UNIJE I ODNOS PREMA ZEMLJAMA KANDIDATIMA	66
Izet Banda, Mirsad Nalić, Mirela Avdić RELEVANTNA OBILJEŽJA BARIJERA UMEĐUNARODNOJ TRGOVINI.....	79
Deana Đekić NASILJE U (VAN)BRAČNIM ZAJEDNICAMA – ISKUSTVA ŽENA ŽRTAVA NASILJA.....	99
Željko Petrović PRIZNANJE DRŽAVE KAO POLITIČKI ČIN U MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI.....	111
Alem Kukić, Ismajil Selimović, Munir Talović FAKTORSKA STRUKTURA OCJENA USPJEŠNOSTI USEGMENTIMANOGOMETNE IGRE NOGOMETAŠA OD 12 DO 14 GODINA	126
Mirnes Ajanović ANONIMIZACIJA SUĐENJA - OSNOVA NEPRISTRASNOSTI U PRAVU NA PRAVIČNO SUĐENJE	133

Mirnes Ajanović KRITIČKA ANALIZA PRAKSE ESLJP-A I UTICAJ NA KRŠENJE ČLANA 6. EKLJP: IZAZOVI I MOGUĆA RJEŠENJA	145
Mirnes Ajanović SUD JAVNOSTI KAO MEHANIZAM ZA JAČANJE PRAVOSUDNE ODGOVORNOSTI: ANALIZA KROZ SLUČAJ EVROPSKOG UNIVERZITETA „KALLOS“ TUZLA	156
Alma Hajrović-Čaušević PRIKAZ KNJIGE: ŠTA JE STRAH – dr Paul Moxnes	168
UPUTSTVO AUTORIMA	172

Prof. dr Tešo Ristić¹

ODNOS TURIZMA I EKOLOŠKOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA U OKVIRU SLOBODNIH – VANNASTAVNIH AKTIVNOSTI UČENIKA

Apstrakt: Turizam je pojava koja je usko povezana sa industrijalizacijom, koncentracijom stanovništva i industrije u gradovima. Upravo, prelazak na industrijski način proizvodnje i odnosi koje je on uslovio u društvenoj sferi veže se za nametanje potrebe razvijanja ekološke svijesti. Prekomjerno korišćenje prirodnih resursa, bez dovoljno odgovornosti, donijelo je čovječanstvu nove brige i ugrožavanje životne sredine. Turizam je i potrošač prostora, ali na drugačiji način od prerađivačke industrije. U prostoru se izgrađuju objekti infra i suprastukture bez kojih turizam se ne bi mogao razvijati. Međutim, turizam se istovremeno javlja i kao faktor njene zaštite. Zaštita prirode i turizam su nastali u istom, industrijskom periodu ljudskog razvoja. Zbog problema koji se nameću čovječanstvu u našim školama sve se više radi na osavremenjavanju problematike ekološkog vaspitanja i obrazovanja. Iz škole treba da izlaze ekološki osviještene generacije sa ekološkim navikama i načinima razmišljanja i pravilnim shvatanjem problema zaštite životne sredine, jednom riječju sa formiranom ekološkom kulturom. Čuvajući i unapređivajući životnu sredinu i spomenike ljudskih aktivnosti stvaraju se i povoljnije pretpostavke za razvoj turizma.

Gljučne riječi: Ekološka kultura, zaštita, životna sredina, obrazovanje, vaspitanje, slobodno vrijeme, turizam, turistički motivi, turističke potrebe, ekološke radionice, atributi, ekoturizam.

Uvod

Nalazimo se u vremenu kada je više nego ikad potrebno da razmislimo o našem odnosu prema prirodi i iskorišćavanju dobara koje nam ona pruža. Razvoj industrije označio je kvalitetan skok u razvoju čovječanstva. Mašinski rad olakšao je obavljanje određenih radnji i time omogućio čovjeku da za manji period rada ostvari mnogostruko veće rezultate. Ali, pored pozitivnih efekata, industrijski razvoj i ljudsku nezasitost pratili su i brojni problemi.

¹Evropski univerzitet Brčko Distrikt, e-mail: teso.ristic@gmail.com

Eksploatacija rudnog bogatstva dovodi do velikih promjena u pejzažu i sa sobom povlači brojne nepoželjne efekte. Tako, vađenje ogromnih količina željezne rude i njena prerada može da promijeni cirkulaciju podzemne i površinske vode a jalovina da pokrije plodno zemljište. Vađenje drugih ruda, poput litijuma, može da ugrozi i ljudsko zdravlje. Treba živjeti sa uvjerenjem da prirodna bogatstva nismo naslijedili od predaka, već da smo ih pozajmili od naših nasljednika.

Hitno je potrebno pristupiti planiranju zaštite vazduha, vode i zemljišta od industrijskog i drugog zagađenja. Potrebno je prilagoditi zakonodavstvo na nivou država, kao i akta nižih teritorijalnih jedinica. Nekima to izgleda vrlo zgodno ako se poštuje princip proizvođač plaća. Po tom principu proizvođači moraju platiti sve troškove otklanjanja negativnosti do kojih dovodi određeno zanimanje. Veoma je važno i formiraje ekološke svijesti, koje potiče od nižih razreda osnovne škole.

Nije samo industrija ta koja troši blagodeti prostora, ili joj prostor treba za ostvarenje finansijske koristi. U tom krugu značajna je i uloga turističkih djelatnosti kojima je prostor neophodan u drugačijem obliku od industrije. U turizmu se prirodna i kulturna dobra vide kao roba čijim konzumiranjem turisti zadovoljavaju jednu od dvije potrebe, kulturnu i rekreativnu, ili obje zajedno, kulturnorekreativnu. Međutim, turista sa sobom neće ponijeti ni rijeku, ni pećinu ili bilo koji dio prirode, a ni kulturno dobro poput spomennika ili neke manifestacije. Turistička uslužna preduzeća će kroz usluge prenoćišta, jela, pića i zabave naplatiti razgledanje turističkih motiva, kupanje u vodi, planinarenje i sl.

Turizam se javlja kao faktor eksploatacije prirodne sredine na jedan poseban način, ali i njene zaštite. Turistička izgradnja podrazumijeva, pored izgradnje različitih objekata u odredištima turizma, opremanje i uređenje cjelokupnog turističkog prostora. Što su više izraženi turistički atributi kod motiva oni privlače sve veći broj posjetilaca i time se obezbjeđuju sredstva za različite potrebe, ali ih treba usmjeravati i za zaštitu prirode i spomenika kulture.

Jedan od najvećih problema je bio kako riješiti pitanje usklađenog, održivog razvoja. On treba da obezbijedi zaštitu turističkih vrijednosti, ali i da omogući zaradu zaposlenima i korist lokalne zajednice. Održivi razvoj treba da omogući obnovu korišćenih resursa, ili zamjenu drugim bez nanošenja dugoročnih šteta. Pored pristalica ovakvog shvatanja imamo i određen broj stručnjaka i naučnika koji negiraju ovaj pojam, tvrdeći da ono što jednom iskoristimo većim dijelom se ne može obnoviti.

Veoma je bitno prihvatiti tvrdnje, a u stvarnosti se to i dokazuje, da turizam i ekologija mogu ići ruku pod ruku. Važno je već od osnovne škole

kod učenika razvijati pravilan odnos prema prirodi i ljudskim ostvarenjima kroz programe ekološkog vaspitanja i obrazovanja. U radu smo nastojali kraćim crtama sagledati značenje pojma ekološkog obrazovanja i vaspitanja, ali i ekološke svijesti i njene uloge u životu. S obzirom da su turistička putovanja pitanje slobodnog izbora potencijalnih turista, najviše prostora je posvećeno ulozi vannastavnih aktivnosti u školi i pitanju slobodnog vremena učenika. Kao značajnom dijelu obrazovne strukture u osnovnim i srednjim školama, slobodne aktivnosti mogu da doprinesu razvoju ekološke kulture učenika koja može postati sastavni i neodvojivi dio svakog turista. Slobodne aktivnosti su važan dio obrazovne strukture u osnovnim školama, te će im se i zbog toga pridavati posebna pažnja. Veoma je važno da nastavnici shvataju važnost ekološkog obrazovanja i vaspitanja i da prihvataju svoju ulogu i odgovornost po pitanju ekoloških aktivnosti u redovnoj nastavi i tokom slobodnih aktivnosti učenika. Takođe je značajno i razvijanje ekološke svijesti kod đaka, jer bez nje nema ni održivog razvoja, odnosno čuvanja i unapređenja životne sredine i zaštite turističkih vrijednosti.

Pitanje slobodnog vremena, počev od korijena riječi do njegovog razumijevanja je veoma rastegljivo. Može se postaviti pitanje na šta se odnosi slobodno vrijeme, da li je to zbog slobode izbora, mimo nečijih uticaja, ili je u pitanju sloboda od raznih ograničenja koje nameće društvo. Međutim, nije toliko važna sgalasnost na šta se tačno odnosi slobodno vrijeme, koliko je potrebno omogućiti učeniku da sam bez previše izraženog tutorstva izabere aktivnosti koje će kod njega uticati na izgrađivanje ekološke kulture i s tim u vezi osviještenog turista.

Aktivnosti za koje se opredijele učenici su sastavni dio zdravstvenog stanja i rasonode, kao i rasta i razvoja. Učenike treba podstaći da u slobodnom vremenu upražnjavaju aktivnosti koje će doprinijeti njihovom kvalitetnijem životu. Spoznajom odnosa između žive i nežive prirode, kao i unutar članova živog svijeta bavi se ekologija koja po sveobuhvatnosti sadržaja spada u sam vrh nauka. Pri tome, izučavanjem ekoloških sadržaja bave se prirodne i društvene naučne discipline, a među društvenim disciplinama istaknuto mjesto pripada i ekološkoj pedagogiji. U središtu izučavanja ekološke pedagogije (sastavni dio opšte pedagogije) nalazi se ekološko obrazovanje i vaspitanje koji, sa svoje strane, predstavljaju osnovna područja pedagogije.

Stičući određena ekološka znanja i vještine kod učenika se razvija svijest o potrebi čuvanja prirode i kulturne sredine, što je veoma značajna podloga za formiranje potrebe posjećivanja različitih prostora i formiranje odgovornih osoba u turizmu. Tome doprinosi i savlađivanje sadržaja predmeta priroda i društvo u nižim razredima osnovne škole koji, takođe doprinosi ekološkom obrazovanju i vaspitanju. Neophodno je djeci pružiti

odgovarajuće sadržaje, kao i raditi na formiranju ekološke sekcije u školama. Učenici će lakše rješavati i shvatati određene probleme koje mogu sagledavati u stvarnosti, što ne znači umanjivanje značaja računarskokomunikacijskih tehnika. Djecu prvo treba upoznati sa problemima u neposrednoj okolini, što će im omogućiti da lakše shvate dešavanja koja se tiču zaštite životne sredine u cijeloj državi i uopšte planeti Zemlji.

Slobodno vrijeme i dokolica učenika

Kod određivanja pojma slobodnog vremena postoje brojna neslaganja. S obzirom na prirodu ovog rada pokušaćemo da što više pojednostavimo formulacije, držeći se mišljenja, prije svega sociologa i iskustva samog autora. Najlakše je da krenemo od budžeta vremena pod kojim podrazumijevamo dvadesetčasovno dnevno vrijeme. U okviru budžeta vremena izdvaja se radno vrijeme, vrijeme određeno za ličnu njegu, san i hranu (vrijeme psihofizioloških potreba), vrijeme u kojem se obavljaju kućni poslovi (spremanje hrane, čišćenje, rad u bašti, briga o životinjama i sl.), vrijeme ostalih obaveza poput brige o djeci i različitih sitnih poslova. Ono što ostane sabiranjem gore navedenog vremena predstavlja slobodno vrijeme.

Ovdje nećemo raspravljati o vremenskim atributima (obilježje, svojstvo, osobina) poput prijepodnevnog, večernjeg, godišnjeg ili nekog drugog vremena, već o vremenu u kom učenici slobodno odlučuju o svojim aktivnostima koje nisu ničim uslovljene, odnosno koje su slobodno izabrane. U slobodnom vremenu učenici prihvataju brojne aktivnosti koje mogu imati opšte značenje, ali i koje se mogu dovesti u vezu sa ekološkom ili turističkom kulturom. Neke od aktivnosti koje mogu biti sastavni dio slobodnog vremena su i: obrazovanje, gledanje pokretnih slika, čitanje, slušanje radija, šetnje, sport, priredbe, posjete i razgovori i drugo.

Možemo postaviti pitanje, radi lakšeg razgraničenja slobodnog vremena, šta ubrajamo u radno vrijeme učenika. Ovdje spada broj časova koje oni provedu u školi, ali i vrijeme provedeno od kuće do škole i nazad kući, kao i učenje i rješavanje zadataka kod kuće. Ono je kraće kod gradske djece, a duže kod seoske jer im je najčešće škola udaljenija od stana ili kuće. Međutim, kod izvjesnog broja djece vrijeme provedeno od škole do kuće može spadati i u dokolicu s obzirom da vole da se igraju sa vršnjacima ili da razmjenjuju mišljenje.

U literaturi se susrećemo i sa pojmom oslobođeno i slobodno vrijeme. „U Fridmanovoj odredbi susrećemo termine oslobođeno vreme i slobodno vreme (temps libéré i temps libre). Termin oslobođeno vreme je šira kategorija i upotrebljava se za celokupno >>slobodno vreme<< van rada.

A termin slobodno vreme je uža kategorija koja treba da označi vreme koje služi ličnosti za slobodno razvijanje određene aktivnosti koja će joj omogućiti odmor, razonodu“(Todorović, 1984: 70).

U okviru slobodnog vremena se susrećemo i sa pojmom dokolica. I ovdje imamo različito tumačenje dokolice poput razonode, razbibrige, ugone, ljenčarenja, relaksacije i sl. Bez obzira na različita gledanja na dokolicu, mi ćemo je prihvatiti kao nešto što pripada svakom prema svom izboru, najčešće u smislu slobode izbora svakog pojedinca. Dokolicom možemo smatrati vrijeme kada prividno izgleda kao da ništa ne radimo i kada postajemo zadovoljni sobom i kada nam mogu pasti ideje od kojih mi sami imamo dodatni osjećaj ispunjenosti i društvene korisnosti.

Iako se pojam slobodnog vremena veže za period industrijske revolucije, ne može se reći da ga nije bilo i u praistoriji i u starom vijeku, više u okviru bogatijih slojeva. U grčkorimskom svijetu pod dokolicom se podrazumijevalo slobodno vrijeme, odmor i vrijeme posvećeno naučnim razgovorima i filozofiji. Na sličan način na dokolicu se gledalo i u srednjem vijeku. U naše vrijeme istraživanja dokolice se vezuju za sport, rekreaciju i aktivnosti u slobodnoj prirodi (pješačenje, vožnja bicikla i sl.).

Dokolica je potrebna svima (iako zbog nedovoljnih ličnih dohodaka mnogi sebi uzimaju u obavezu da rade i poslije zvaničnog radnog vremena) koji hoće svjesno da žive i odgovorno gledaju na svoj život, pogotovo na brojne stresne situacije u svakodnevnom životu. Čovjek ne treba da juri samo za materijalnim bogatstvima, već da malo ukoči, odnosno da uspori životni tempo, osjeti zadovoljstva isplaniranog slobodnog vremena i tako postane zadovoljan samim sobom. Sa gubljenjem dokolice postaje opasnost da izgubimo „dušu“. Tako i učenici koji vide sve u dobrim ocjenama i postaju članovi većeg broja sekcija i pohađaju različite kurseve da zadovolje ego svojih roditelja, kao i oni koji bi htjeli uspjeh bez učenja u opasnosti su da izgube kreativno slobodno vrijeme i zadovoljstva koja pruža dokolica.

Učenici, kao i sve druge osobe, ne trebaju i nemogu da se oslone na uputstva o dokoličarenju. Neko voli da sa drugovima učestvuje u radu sportske, ekološke, ili neke druge sekcije, nego da putuje, ali svima je zajedničko što time hrane svoju dušu, odnosno osjećaju zadovoljstvo. U dokolicu treba ubaciti sve što pojedinac želi od šetnje pored rijeke i parka, osmatranje zvijezda, uređenje prostora i drugo.

Škola treba da obezbijedi prostor i sadržaje slobodnog vremena koji će omogućiti prevazilaženje pasivističkih i konzumerskih ponašanja kod učenika. U tom smislu, veliku ulogu igra prihvatanje ekološke kulture koja omogućuje pravilniji odnos prema životu i koja je jedan od stubova turističkih kretanja.

Pedagoško-ekološko-turizmološki aspekt slobodnih aktivnosti učenika

Danas na slobodno vrijeme gledamo kao sastavni dio vremena koje sve više postaje pristupačno, kako starijim, tako i mlađim osobama. Ono se najčešće shvata kao pogodnost, ali i kao prijetnja ličnosti i društvu. Slobodno vrijeme treba da se iskoristi za društveno prihvatljivo razvijanje ličnosti đaka u osnovnim i srednjim školama, a samim konzumentima vannastavnih aktivnosti da zadovolji njihove interese i potrebe i da utiče na aktiviranje njihovih stvaralačkih potencijala.

U okviru kulture slobodnog vremena kod učenika treba probuditi interesovanje za odnose između živog i neživog svijeta i unutar živog svijeta kako bi prihvatio ekološku kulturu i postao subjekt očuvanja životne sredine. Ekološka i turistička kultura su dobrim dijelom isprepletane, jer nema turizma bez očuvanosti prirode i spomenika ljudskog rada.

Mladi naraštaji danas, uglavnom nisu kreatori svog slobodnog vremena. Oni su sve više korisnici spektakla, koncerata, zabava i sportskih utakmica koje im nameću profesionalci zaposleni u firmama koje nastoje da budu proizvođači zadovoljstva drugih, pri čemu se ne vodi računa o formiranju ličnosti koja će biti sposobna da na društveno prihvatljiv način organizuje svoj život. Time se omladina pasivizira, postaje posmatrač, a njihove kreativne sposobnosti ostaju nedovoljno razvijene.

U okviru slobodnog vremena mladima stoji na raspolaganju mnoštvo aktivnosti. Učenici, naročito starijih razreda srednje škole, najviše slobodnog vremena provode u diskotekovima, a manje u kafićima, bioskopima i zabavama koje se priređuju u stanovima ili porodičnim kućama gdje troše nagomilanu energiju. Iako kod mlađih naraštaja još uvijek prevladavaju tradicionalne vrijednosti, oni pridavajući značajnu pažnju čulnom uživanju i zabavljanju, ipak još uvijek u tome ne vide, većim dijelom, vrijednosnu sastavnicu (komponentu), već dokoličarskodruštvenu.

Slobodno vrijeme mladih je, prije svega, pedagoški problem, pa, time na njegovoj aktuelizaciji i rješavanju moraju najviše da budu uključeni prosvjetni radnici. Oni, zajedno sa ostalim odraslim članovima društva, treba da podstiču mlade na kreativnom ispunjavanju slobodnog vremena. Na taj način je moguće izbjegavanje nepoželjnog ponašanja učenika koje sve više uzima maha. Djeca trebaju što manje vremena da provedu pored televizora, gledanja neprimjerenih sadržaja i video igrice.

Djecu je potrebno od najranijeg djetinjstva izvoditi u prirodu, omogućiti im da posjete spomenike iz različitih epoha, biblioteke, muzeje i sl. Na taj način ona se kulturno uzdižu, javlja im se potreba za zaštitom prirodnih i kulturnih vrijednosti, ali i da slične vide i van mjesta stalnog

boravka, tako da ona posjetom drugim mjestima postaju turisti. Odlaskom na druge prostore djeca će upoznati neke od njegovih elemenata koji ne postoje u mjestu stalnog boravka čime će turizam povratno djelovati na još izraženiju potrebu očuvanja biodiverziteta i ambijentalnih vrijednosti.

Pedagozima stoji na raspolaganju veliki prostor kada je u pitanju slobodno vrijeme učenika. Slobodno vrijeme učenika moraju osmisliti i usmjeravati da se izbjegnu opasnosti ovisnosti i uopšte neprihvatljivih ponašanja. Učenicima se mora pomoći u organizaciji i strukturiranju slobodnog vremena kako bi i sami postali sukreatori programa. Učenicima ne treba ništa nametati, već imati na umu njihove istinske potrebe za druženjem, zabavom i posjećivanjem odredišta koja su u sferi njihove znatiželje i uopšte interesovanja. Pri tome izbor treba da padne na aktivnosti koje iziskuju uključivanje snage volje i tijela da se one uspješno završe. Bitno je da mladi osjete veći nivo samostalnosti kroz spontanost i kreativnost aktivnosti, da se osjete zadovoljnim i ostvarenim. Sve aktivnosti koje omogućuju odmor, razonodu i samoostvarenje ličnosti učenika se smatraju društveno prihvatljivim.

Pedagozi su zainteresovani za istraživanje slobodnog vremena mladih koje oni prihvataju kao mogućnost samoaktuelizacije i ostvarenja specifičnosti svakog pojedinca i mogućnosti vaspitnoobrazovnog djelovanja. Vaspitanje se usmjerava na lični razvoj učenika i njegovo osposobljavanje za kvalitetniji način življenja. Bez ispunjenosti slobodnog vremena poželjnim aktivnostima mlađi članovi zajednice su sve više izloženi uticajima potrošačkog društva. Kada tome pridodamo i prevelika očekivanja roditelja, stavljanje u prvi plan kvantiteta a manje kvaliteta znanja u školama, značaj kvalitetnog korišćenja slobodnog vremena još više dolazi do izražaja.

Bez vaspitnoobrazovnih sadržaja slobodnih aktivnosti zasnovanih na samoinicijativi učenika postoji opasnost da se slobodno vrijeme pretvori u prostor za nepoželjne oblike društvenog ponašanja. Kod učenika je danas sve prisutnije nasilničko ponašanje, koje se može smanjiti pravilnim korišćenjem slobodnog vremena. Pedagozi treba da rade na usmjeravanju energije kod mladih na ponašanje koje je prihvatljivo u društvu. Na tome treba da rade svaki iz svog domena pedagozi, psiholozi, ekolozi, turizmolozi, nevladine organizacije. Škola je najupućenija da radi sa mladima na aktiviranju njihovih sposobnosti i učenja iz iskustva i da ih motiviše kroz provođenje programa razvoja ekološke i turističke kulture. Na taj način učenici će da uče i iz vlastitog iskustva, biti motivisani i svjesni svojih vrijednosti. Nedostatak kreativnosti u školama jedan je od najvažnijih razloga štetnog ponašanja, poput prihvatanja psihoaktivnih materija, zatim i zlostavljanja vršnjaka, depresije i dr. od strane đaka.

Školski programi su preopterećeni zahtjevima društva, što sa ponudom određenih subjekata za „bijeg od realnosti“ dovodi do neodgovarajućeg trošenja slobodnog vremena. Kreativno upražnjavanje slobodnog vremena treba da omogući društveno prihvatljiv rast i razvoj učenika i formiranje pozitivnog životnog stila. Zato se treba što više favorizovati vaspitna uloga škole u slobodnom vremenu. Malo se radi na kulturi sprovođenja slobodnog vremena. Uglavnom se u osnovnim školama radi na upražnjavanju manjeg broja vannastavnih aktivnosti na koje škole obavezuju zakonski propisi. U nedostatku časova za pojedine nastavničke profile, vannastavne aktivnosti sprovode nastavnici koji time popunjavaju potreban broj časova, bez obzira što stručno za to nisu osposobljeni. Stanje u srednjim školama je još gore, pa se vannastavne aktivnosti ograničavaju najčešće na dvije vrste sportskih aktivnosti.

Vannastavne aktivnosti trebaju da podstaknu neki vid stvaralaštva (kreativne) kod učenika, bez obzira da li je u pitanju interes za zdravu životnu sredinu, sport, umjetnost, ples, neobavezno obrazovanje ili nešto drugo. Sve navedeno može da posluži kao temelj potrebe za promjenom mjesta življenja da bi se nešto drugačije ili slično posjetilo i u bližem ili udaljenijem prostoru. Kultura koja se stiče ekološkim i svakim drugim aktivnostima je znak da onaj koji je usvoji već posjeduje dio koji je bitan u stvaranju turističke kulture i navika. Formiranje kreativne i samostalne ličnosti jedan je od najvažnijih vaspitnih zadataka kojima se bavi školstvo. Formirajući kreativne osobe škola stvara najveće društveno bogatstvo koje pokreće opšte ljudski razvoj. Uticaj na formiranje kreativnih osoba izbacuje iz nastave učenje nepotrebnih činjenica koje ne omogućavaju razvoj učenika. Vannastavne aktivnosti ne smiju biti samo produžetak redovne nastave, već moraju da budu izraz želja, mogućnosti i potreba pojedinca i društva u cjelini.

Sadržaj ekološkog vaspitanja i obrazovanja od značaja za turistička kretanja

Mogli bismo postaviti pitanje kako je moguće govoriti o ekologiji i turizmu, s obzirom da nas ekologija uči o jedinstvu žive i nežive prirode i međusobnom uticaju i o tome šta to znači za opstanak čovjeka. S druge strane imamo turizam koji napada životnu sredinu s ciljem što veće ekonomske koristi za pojedince i društvene zajednice.

Pokušaćemo u kraćim crtama dati objašnjenje o korisnosti prožimanja ekologije i turizma i međusobne upućenosti. To će nam biti najlakše objasniti ako imamo u vidu znanja koja nam daje ekologija² kao naučna disciplina

² Izraz ekologija ima osnovu u grčkoj riječi *oikos* (dom) i *logos* (riječ, govor, nauka, pojam, znanje)

koja proučava uslove i odnose u prirodnom domu, domu svih bića, čiji je najvažniji zadatak istraživanje zakonitosti i mehanizama na kojima počiva živi svijet, kao sastavni dio prirode, i načina na koji se ostvaruje jedinstvo cjelokupne prirode na našoj planeti. Najveći značaj ekologije je u tome što čovjeku pruža šansu da kroz uvažavanje ekoloških zakonitosti iskoristi prirodu ekonomično, uvažavajući uspostavljene zakonomjernosti u njoj i uravnotežene odnose formirane dugotrajnom evolucijom vrsta. Time će se ublažiti dosadašnje greške upravljanja prirodnim dobrima i izbjeći prirodne katastrofe širih razmjera.

Učenicima se mora objasniti da čovjek zavisi od životne sredine u kojoj se vrše raznovrsni uticaji žive i nežive prirode na sve organizme u prostoru njihovog življenja. Čovjek je korisnik te sredine, koji trpi njene uticaje, ali i sam utiče na nju. Na osnovu prirodnog bogatstva i uopšte korišćenja životne sredine razvile su se različite djelatnosti: rudarstvo, sječa drveta, industrija i druge. Jedna od specifičnih djelatnosti, koja na sebi svojstven način tretira prirodu je turizam. On je korisnik prostora na jedan poseban način gdje ga obazrivo narušava i prinuđen je da ga istovremeno i štiti. Zaštita prirode i turizam se javljaju istovremeno sa pojavom industrije i prenaseljenosti u gradovima. Danas je više nego pre dva veka aktuelna poruka poznatog francuskog pisca Ž. Žak Rusoa (1712-1778) – „Natrag u prirodu“ (Jovičić, 1982: 179).

Kod učenika je veoma bitno da se razvija, pored informatičke, medijske i drugih, i ekološka funkcionalna pismenost. „Prema definiciji funkcionalne pismenosti Opće skupštine UNESCO-a 1978. g., osoba je funkcionalno pismena ako se može uključiti u sve aktivnosti u kojima je pismenost potrebna za efektivno funkcioniranje njezine grupe i zajednice te kako bi joj omogućila da se nastavi služiti čitanjem, pisanjem i računanjem za svoj vlastiti razvoj i razvoj zajednice“ (Jukić, 2023: 273). Iz definicije saznajemo da učenici moraju biti osposobljeni za funkcionisanje grupe i zajednice, u našem slučaju u pitanju je ekološka pismenost.

Razvijajući ekološku kulturu kod učenika činimo uslugu i razvoju turizma jer samo kulturno osviještene osobe, uglavnom odlaze van mjesta stalnog boravka i troše vrijeme i novac. Na taj način podižu i nivo svoje opšte kulture koja postaje pogonska snaga u zaštiti životne sredine. Danas preovlađuje koncentracija stanovništva u primorskim prostorima i u velikim gradovima u unutrašnjosti kontinenata. Na tim prostorima čovjek razvojem industrije ugrožava sve tri najvažnije komponente prirode: vazduh, vodu, zemljište, a samim time i životnu sredinu u cjelini. Ovdje se stvara svijest o potrebi zaštite tih elemenata, ali i odlasku u nezagađena odredišta. Jednom riječju, u prenaseljenim gradovima javlja se turistička potreba, privremeno

napuštanje mjesta stanovanja, tako da izdvajamo dva tipa prostora – morbidni i sanatogeni prostori. Sanatogeni prostori privlače turiste.

U ovom svemu, potrebno je razmotriti kakve to aktivnosti u školi doprinose razvijanju ekološke kulture i šta to znači za razvoj turizma, kao i šta se dobija po pitanju zaštite prostora sa razvojem turizma. Rješenje se vidi u razvoju „odgovornog turizma“, odnosno turizma koji iskorištava prirodna dobra na jedan specifičan način, ali koji vodi računa o zaštiti i unapređenju prirodne sredine. Svi oni koji su uključeni u turizam, od turističkih preduzeća, državnih organa, nevladinih organizacija, naučnih ustanova i dr. trebaju da preuzmu odgovornost za svoje aktivnosti i njihov uticaj.

Ovdje ćemo razmotriti manji broj primjera aktivnosti učenika koje se odnose na pitanja isprepletanosti ekološke kulture i turističkih kretanja. Neophodno je analizirati makar manji dio sadržaja ekološkog obrazovanja i njegovo značenje za ekološkoturističku kulturu i istaći značaj povezivanja vaspitanja i obrazovanja na području ekologije. Kada je u pitanju vaspitanje akcenat treba da bude na emocionalnom i voljnom aspektu učeničke ličnosti, dok je obrazovanje usmjereno ka sferi ljudskog intelekta. Time se kod učenika utiče na njegove vještine, stavove i prihvatanje opšteljudskih vrijednosti i ukupno znanje. Znanje je neophodno, ali najviše ono (bitniji je kvalitet od kvantiteta) koje će uticati na prihvatanje vrijednosti i stavova učenika.

Sastavni dio ekološke kulture predstavlja odgovornost prema okruženju i ljudskom življenju. Ekološki način razmišljanja omogućuje zdravu okolinu s obzirom na sticanje znanja o povezanosti, odnosno jedinstvu živog svijeta i nežive prirode i međusobnom uticaju. Samim time, škola se mora uključiti u proces ekološkog vaspitanja i obrazovanja i odgajanja naraštaja svjesnih svoje odgovornosti u čuvanju životne sredine. Bez osposobljavanja prosvjetnih radnika kod učenika se ne može u dovoljnoj mjeri razvijati svijest o potrebi čuvanja okoline. Jedan od načina razvijanja ekološke kulture je i planiranje i izvođenje izleta i ekskurzija. Uzećemo dva primjera, jedan obilazak sačuvanih prirodnih prostora, a drugi posjeta spomenicima kulture.

Uzmimo za primjer posjetu Nacionalnom parku Sutjeska, odnosno onom njegovom dijelu koji je stvoren mimo uticaja i volje čovjeka. Posjetioci će se naći u sredini koja je karakteristična po izuzetno privlačnim geomorfološkim (reljef), klimatskim, hidrološkim i biogeografskim turističkim motivima³. Oni će imati priliku da se dive kanjonu Sutjeske, njenoj brznoj i hladnoj vodi i šumskom prostoru, moći će da uživaju u

³Od latinske riječi *movere*, kretati se, ali može da označava i uzrok, razlog, mobilnost

planinskim vrhovima i stranama, vodopadima i dr. Većina nabrojanih elemenata posjeduje, u najmanju ruku, tri *atraktivna atributa*⁴: rekreativni, estetski i kuriozitetni. Okolni planinski vrhovi dominiraju nad horizontom što predstavlja njegovu najvažniju atraktivnost. Kanjon Sutjeske predstavlja morfološku rijetkost i kuriozitetni turistički motiv. Voda Sutjeske i brojni izvori i rječice su privlačni za turiste, ali i povećavaju atraktivnu vrijednost okolnih motiva. Raznovrsni biljni svijet, oličan u prašumi Perućici, takođe predstavlja ukras ovog prostora.

Napustivši svoj grad đaci, iako o tome možda i nisu razmišljali, su se našli u ulozi turista koji će biti u prilici da zadovolje kulturnu i rekreativnu potrebu, odnosno integralnu (rekreativnokulturna potreba). Istina je da se turistička potreba razlikuje po svom ispoljavanju kod određenih osoba, ali je ona od velikog društvenog značaja. „U svom integralnom vidu, turistička potreba je psihofizička, tj. ima elemente fiziološke i psihološke potrebe (Jovičić, 1982: 58). Bitno je napomenuti da se, kada se jednom formira kod pojedinca, turistička potreba nikad ne nestaje.

Đaci će krenuti na izlete organizovano samo nakon priprema. Nastavnici će im dati određena objašnjenja, ali tek kada dođu na određite dobiće potpuniju sliku značaja prihvatanja aktivnosti koje se odnose na potrebu čuvanja okoline.

Odlazeći u prirodu, uz dobijanje znanja od nastavnika, učenici će na licu mjesta osjetiti šta za ekološki sistem znači sačuvana priroda i još više će se zalagati za njeno očuvanje i unapređenje životne sredine. Oni će to činiti u svojoj sredini, a u isto vrijeme formiraće se još izraženija potreba za putovanjima i upoznavanjem novih predjela. Na taj način kod njih će se razvijati ekološka kultura, sa preduzimanjem putovanja i turistička, koje su zajedno dio opšte ljudske kulture. Tako su za očuvanje prirode zainteresovani i borci za životnu sredinu i društvena zajednica u cjelini, a i oni koji žive od turizma koji je potrošač prostora, ali i veoma zainteresovan za njegovo očuvanje. Bez zaštite životne sredine turizam bi bio sputan i ne bi se mogao razvijati dosadašnjim tempom, već bi stagnirao, pa i nazadovao.

Uzmimo drugi primjer, kao što bi bio obilazak vjerskih spomenika i tvrđave Kastel u Banja Luci, kao i posjeta likovnoj izložbi u istom gradu. Ovo djeluje kao turistička tražnja jer je izostala ponuda turističkog posrednika – agencije. Za navedenu tražnju može postojati uticaj tradicije, odnosno porodice u kojoj se stvaraju navike koje su od značaja cijelog života, te i za razvijanje ekokulture i uključivanja pojedinaca u turizam. Ovdje se našla u važnoj ulozi škola kao snažan faktor socijalizacije učenika. Radeći u

⁴ Svojstva kojim motivi zadovoljavaju turističke potrebe

grupi učenici zadovoljavaju psihološke potrebe poput: a) težnje za pripadnošću nekoj grupi, b) boravka pored poželjnih pojedinaca, c) sigurnosti d) afirmacije, e) postignuća i sl. Boraveći u različitim sredinama i posjećujući objekte od istorijskog, kulturnog i sličnog značaja učenici se obrazuju, obogaćuju svoju kulturu. Time se kod njih javljaju nove potrebe koje se mogu zadovoljiti posjetom prirodnih rijetkosti, kulturnih objekata i manifestacija. Potencijalno to su najpoželjniji, a kada je u pitanju potrošnja novca, najizdašniji turisti.

Usvajajući ekološku kulturu učenici počinju da shvataju da čovjek zavisi od životne sredine u kojoj se vrše raznovrsni uticaji žive i nežive prirode na sve organizme u prostoru njihovog življenja. Čovjek je korisnik te sredine, koji trpi njene uticaje, ali i sam utiče na nju. Na osnovu prirodnog bogatstva i uopšte korišćenja životne sredine razvile su se različite djelatnosti, a među njima i turistička. Turizam je jedna je od specifičnih djelatnosti, koja na sebi svojstven način tretira prirodu. On je korisnik prostora na jedan specifičan način gdje ga obazrivo i djelimično narušava i prinuđen je da ga istovremeno i štiti.

Zaključak

Slobodno vrijeme je najlakše odrediti akose pođe od budžeta vremena pod kojim podrazumijevamo dvadesetčasovno dnevno vrijeme. Tako, u okviru budžeta vremena izdvaja se radno vrijeme, vrijeme određeno za ličnu negu, san i hranu (vrijeme psihofizioloških potreba), vrijeme u kojem se obavljaju kućni poslovi (spremanje hrane, čišćenje, rad u bašti, briga o životinjama i sl.), vrijeme ostalih obaveza poput brige o djeci i različitim sitnih poslova. Ono što ostane sabiranjem gore navedenog vremena predstavlja slobodno vrijeme.

Na slobodno vrijeme se gleda kao na sastavni dio vremena koje sve više postaje pristupačno, kako starijim, tako i mlađim osobama. Najčešće ga shvatamo kao pogodnost, ali i kao prijetnju ličnosti i društvu. Od velikog je značaja da se iskoristi za društveno prihvatljivo razvijanje ličnosti đaka u osnovnim i srednjim školama, a samim konzumentima vannastavnih aktivnosti da zadovolji njihove interese i potrebe i da utiče na aktiviranje njihovih stvaralačkih potencijala.

Često se u okviru pojma slobodnog vremena susrećemo i sa izrazom dokolica. Postoje različita tumačenje izraza dokolica poput rasonode, razbibrige, ugode, ljenčarenja, relaksacije i sl. I pored toga, mi ga prihvatamo kao nešto što pripada svakom čovjeku prema svom izboru, najčešće u smislu slobode izbora svakog pojedinca. Dokolicu možemo smatrati kao vrijeme kada prividno izgleda kao da ništa ne radimo i kada postajemo zadovoljni

sobom i kada nam mogu pasti ideje od kojih mi sami imamo dodatni osjećaj ispunjenosti i društvene korisnosti.

U okviru škola treba da se obezbijedi prostor za sadržaje slobodnog vremena koji će omogućiti prevazilaženje pasivističkih i konzumerskih ponašanja kod učenika. Zato je veoma značajno prihvatanje ekološke kulture koja omogućuje pravilniji odnos prema životu i koja je jedan od stubova turističkih kretanja.

Učenicima treba omogućiti da slobodno vrijeme iskoriste za društveno prihvatljivo razvijanje ličnosti đaka u osnovnim i srednjim školama, a samim konzumentima vannastavnih aktivnosti da zadovolji njihove interese i potrebe i da utiče na aktiviranje njihovih stvaralačkih potencijala. U okviru kulture slobodnog vremena kod učenika treba probuditi interesovanje za odnose između živog i neživog svijeta i unutar živog svijeta kako bi prihvatio ekološku kulturu i postao subjekt očuvanja životne sredine. Ekološka i turistička kultura su dobrim dijelom isprepletane, jer nema turizma bez očuvanosti prirode i spomenika ljudskog rada.

Učeničko slobodno vrijeme je, pedagoški problem, pa, time na njegovoj aktuelizaciji i rješavanju moraju najviše da budu uključeni prosvjetni radnici kojizajedno sa ostalim odraslim članovima društva treba da podstiču mlade na kreativnom ispunjavanju slobodnog vremena. Sve to omogućava izbjegavanje nepoželjnog ponašanja učenika koje sve više uzima maha. Djeca imaju najmanje koristi od televizora, gledanja neprimjerenih sadržaja i video igrice.

Već od najranijeg djetinjstva djecu je potrebno izvoditi u prirodu, da posjete spomennike iz različitih epoha, biblioteke, muzeje i sl. Tako se djeca kulturno uzdižu, javlja im se potreba za zaštitom prirodnih i kulturnih vrijednosti, ali i da slične vide i van mjesta stalnog boravka, tako da ona posjetom drugim mjestima postaju turisti. Odlaskom na druge prostore djeca će upoznati neke od njegovih elemenata koji ne postoje u mjestu stalnog boravka čime će turizam povratno djelovati na još izraženiju potrebu očuvanja biodiverziteta i ambijentalnih vrijednosti.

Prosvjetni radnici odgovarajuće struke učenicima moraju objasniti da čovjek zavisi od životne sredine u kojoj se vrše raznovrsni međusobni uticaji žive i nežive prirode na sve organizme u prostoru njihovog življenja. Čovjek je korisnik te sredine, koji trpi njene uticaje, ali i sam utiče na nju. Turizam je jedna od specifičnih djelatnosti, koja na sebi svojstven način tretira prirodu. Ljudski rod je korisnik prostora na jedan specifičan način gdje ga na obazrivo narušava i prinuđen je da ga istovremeno i štiti. Zaštita prirode i turizam se javljaju istovremeno sa pojavom industrije i prenaseljenosti u gradovima.

Literatura

1. Ajanović Dž., Stevanović M. (2004). *Metodika vannastavnih aktivnosti učenika*. Zenica.
2. Črnjar, M. (2002). *Ekonomika i politika zaštite okoliša*. Ekonomski fakultet sveučilišta u Rijeci i Glosa. Rijeka.
3. Heidemann, R. (2003.). *Korpersprache im Unterricht*. Quelle Meyer Verlag, Wiebelsheim.
4. Jovičić, Ž. (1982). *Osnovi turizmologije*. Beograd: Naučna knjiga.
5. Jukić, R. (2023). *Ekološko pitanje kao odgojno obrazovna potreba*. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline. Osijek.
6. Lazarević, R. (2000). *Klizišta*, Beograd. Društvo bujičara – Beograd.
7. Filipović, D., Đurić, S. (2008). *Ekološke osnove prostornog planiranja – praktikum*, Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.
8. Martinčević, J. (2010). *Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti*, Život i škola, br. 24, str. 19 – 34.
9. Ristić, T., Komatina, S. (2014). *Uvod u ekologiju*, Brčko: Evropski univerzitet.
10. Todorović, A. (1984). *Sociologija slobodnog vremena*. Beograd.

Abstract: *Tourism is a phenomenon that is closely related to industrialization, the concentration of population and industry in cities. Precisely, the transition to an industrial way of production and the relationships it has conditioned in the social sphere are connected to the imposition of the need to develop ecological awareness. Excessive use of natural resources without sufficient responsibility has brought humanity new concerns and endangering the environment. Tourism is also a consumer of space, but in a different way than the processing industry. Infra and suprastructure facilities are being built in the area, without which tourism would not be able to develop. However, tourism also appears as a factor of its protection. Nature protection and tourism were created in the same, industrial period of human development. Because of the problems that are imposed on humanity, more and more work is being done in our schools to modernize the issues of environmental education. Ecologically aware generations with ecological habits and ways of thinking and a correct understanding of the problem of environmental protection should leave school, in a word, with a formed ecological culture. Preserving and improving the environment and monuments of human activities create more favorable conditions for the development of tourism.*

Key words: *Ecological culture, protection, living environment, education, upbringing, free time, tourism, tourist motives, tourist needs, ecological workshops, attributes, ecotourism.*

Doc. dr. sci. Salih Selimbašić¹

SPREČAVANJE NASILJA NAD ŽENAMA

Apstrakt: *Od postanka čovječanstva nasilje nad ženama je prisutno i ono preferira u porodici, ali nalazi svoje mjesto kako u bližem, tako i u daljem okruženju. Nasilje nad ženama je aktivno u svim sferama društvenog života žene, kako u javnom tako i u privatnom prostoru. U osnovi nasilja prisutan je rodno zasnovan i motiv i diskriminacija, posebno kada žene osporavaju tradicionalne uloge i obaveze po raznoraznim osnovama. Na takve situacije reaguju i počinju biti aktivni počinioci nasilja sa svojim negativnim činovima nasilja, koji mogu da budu psihološke, fizičke ili seksualne prirode, i da uključuju gubitak sredstava za život, zastrašivanje, fizički i seksualni napad, iseljenje ili ubistvo.*

Ovi negativni čini nasilja mogu da se dešavaju u javnom ili privatnom okruženju na nivou porodice, zajednice, ili države. Porodica bi trebala za ženu biti jedno od najsigurnijih mjesta za normalan život, međutim vrlo često se dešava da je porodica kao zajednica vrlo opasna za život i opstanak žene. Takav odnos u porodici narušava njeno psihofizičko stanje i uopće egzistenciju života. Nasilje nad ženama je u stalnom porastu. Pored žene kao direktnog faktora nasilja, velike refleksije tog nasilja se odražavaju na razvoj i život djece. Prema statistikama Agencije za ravnopravnost spolova oko 50% žena u Bosni i Hercegovini doživjelo je neki oblik nasilja.

Prema Deklaraciji UN-a iz 1993. godine, nasilje nad ženama definiše se „kao bilo kakav čin nasilja koje se zasniva na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima ili je vjerovatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu.” Pored svih tradicija o shvatanju pojma porodice i žene kao jednog od stubova te zajednice, veliki problem nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini je neblagovremeno i neadekvatno postupanje prema ovom problemu od strane relevantnih državnih institucija. Nedostaje efikasnost sistema i kvalitetna primjena određenih praksi prema ugroženim, odnosno žrtvama nasilja u porodici.

Ključne riječi: *nasilje, porodica, nasilje nad ženama, rodno zasnovani motiv, diskriminacija, počinioci nasilja, negativni čini nasilja, relevantne državne institucije, odgovor zakonodavstva na nasilje.*

¹Internacionalni univerzitet Viktorija Mostar, e-mail: salihselimbasic@yahoo.com, selimbasic.salih63@gmail.com

Uvod

Poštivanje ljudskih prava žena je veoma bitan elemenat u društvenoj zajednici i on se redovno analizira i izvode se statistički pokazatelji. Zakonska regulativa u ovoj oblasti se redovno uređuje i nadopunjava sa novim iskustvima i situacijama sa kojim se žene susreću. Tu su prije svega veliki broj Nevladinih organizacija, Ministarstva socijalne zaštite na državnom nivou, na entitetskom nivou, Kantonalna ministarstva, općine i gradovi, Gender centri na nivou entiteta, statistički zavodi. Najveća Zakonska regulativa je Ustav Bosne i Hercegovine koji garantuje najviši stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. U njega je ugrađeno 15 najvažnijih međunarodnih dokumenata i instrukcija za zaštitu ljudskih prava. Tu se nalazi UN-ova Konvencija o ukklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), čime se Bosna i Hercegovina obavezuje da primijeni najviše međunarodno priznate standarde ljudskih prava. Ustavom Bosne i Hercegovine predviđa se da su „opšti principi međunarodnog prava sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta”. Diskriminacija se zabranjuje i garantuje uživanje prava i sloboda predviđenih Ustavom svim osobama, bez razlike po bilo kom osnovu, uključujući i pol. Zakoni koji se direktno tiču nasilja nad ženama su:

- Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine,
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici entiteta Federacije BiH,
- Krivični zakon entiteta Federacije BiH,
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici entiteta Republike Srpske,
- Krivični zakon entiteta Republike Srpske,
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Sagledavajući navedenu strukturu Zakona, koji tretiraju i bave se problemom nasilja nad ženama, slobodno možemo dati ocjenu da Bosna i Hercegovina raspolaže sa dovoljno domaćih i međunarodnih pravnih normi, kojima se mogu stvoriti uslovi za uspješnu prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama.

Međutim, veliki problemi po navedenim pojavama dešavaju se u vezi sa implementacijom mnogih zakonskih rješenja. Mnoga podzakonska akta ili nisu donesena ili se negira i narušava njihova realizacija. Ne postoje razvijeni mehanizmi za praćenje rodno zasnovanog nasilja i odgovornost u pogledu sprovođenja postojećih strategija i na nivou države i na nivou entiteta. Ne postoji jedinstvena baza podataka sa prikupljenim podacima o nasilju u porodici. Država, ni entiteti, ne pružaju dovoljnu podršku nevladinom sektoru. Ne vrši se pravilna primjena zakona koji regulišu nasilje u porodici na sudskim institucijama u oba entitet. To najviše udara na povjerenje žena u

pravosudni sistem. Pokazatelj ovakvog stanja je ograničen broj izrečenih zaštitnih mjera i blage kaznene politike, veliki broj uslovnih osuda.

Porodica je osnov svakog društva, gdje se čovjek razvija i zadovoljava svoje osnovne potrebe. „Porodica je specifična biosocijalna zajednica ljudi i ima veoma značajnu ulogu u razvoju čovjeka, ali ne samo čovjeka, nego društva uopšte. Porodica se u svjetskim okvirima definiše kao: Zajednica domaćina i jedna ili više drugih osoba koje žive u istom domaćinstvu koje su međusobno vezane rođenjem, brakom ili usvojenjem. Porodica je posrednik između društva i pojedinca i ona vrši više funkcija od bilo koje druge društvene grupe. Porodica je osnovna ljudska zajednica i ona u potpunosti utiče na formiranje ličnosti te je, osim za pojedinca, očuvanje porodice zapravo od izuzetne važnosti za svako društvo, što je to slučaj sa npr. silovanjem, i njegovom rodnom utemeljenju. Bosna i Hercegovina kao društvo je postala visoko tolerantna na skoro sve oblike nasilja i negativnih pojava povezanim sa nasiljem, te je tako i nasilje u porodici postalo svakodnevica našeg društva. Svakodnevno vidimo naslove u bosanskohercegovačkim medijima koji govore o užasnim primjerima nasilja u porodici koji nerijetko rezultiraju i smrtnim ishodom, a takođe su česti izvještaji nevladinih organizacija koji iznose podatke o primjerima nasilja u porodici kroz istraživanje ili se bave pomoći žrtvama nasilja u porodici.” Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) je 2002. godine, dala sveobuhvatnu definiciju nasilja, gdje stoji da je nasilje „namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi.” (Mušić, 2018: 169)

U svim društvima svijeta evidentni su razni oblici fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja ili prijetnja takvim nasiljem kojem se izlaže neki od članova porodice. Nasilje nije izolirani, pojedinačan, događaj već obrazac ponavljajućih ponašanja. Nasilje u porodici sadržava u sebi nekoliko oblika koji svaki na svoj način ima određene posljedice na oštećenu stranu, odnosno žrtvu nasilja u porodici. Ovaj oblik nasilja, prema mišljenju velikog broja autora, predstavlja obrazac nasilnih ili prijeteci radnji s ciljem izvršenja namjernog kontrolisanja druge osobe. Zbog značaja uloge porodice u razvoju i opstanku društva, problematici nasilja u porodici treba da se pridaje mnogo više pažnje, posmatrajući ga kao sociopatološku pojavu, koja prati razvitak porodice od samih početaka. Svaki oblik nasilja u porodici pravi poremećaje, što naročito ima negativan uticaj na djecu. Oni su posmatrači nasilja ili žrtve nasilja, to u dosta slučajeva implicira predispoziciju djece da u kasnijem periodu života postanu zlostavljači, a samim time postanu dio „začaranog kruga” nasilja. Veoma bitno je odrediti i imenovati i uzroke nasilja. Nasilje nema opravdanja bez obzira na uzrok njegovog nastanka. Iako se nasilna ponašanja često pokušavaju objasniti

uticajima negativnih socioloških faktora, kao što su nezaposlenost, uticaji okruženja, siromaštvo, socijalna isključenost, loša socio ekonomska situacija, međutim ne može se izbjeći činjenica da je veliki procenat zlostavljača upravo bio žrtva nasilja u porodici u djetinjstvu. (Mušić, 2018: 181)

Pojam nasilja nad ženama u porodici

Historijski gledano u društvenim kretanjima nasilje je uvijek bilo prisutno u porodici, ali se ono isticalo u raznim oblicima, formama, mjestu, osobi. Sankcije prema počincu nasilja su bile nikakve. Sve se tolerisalo i smatralo normalnim, kao vid uređenja discipline u porodičnoj zajednici, da li žrtva kazne bila žena, dijete ili odrasli muškarac. U tim ranijim vremenima najstariji muškarac je bio oličje i glava porodice. On je imao pravo na sve. U najčešćim slučajevima on je bio osoba koja je pravila disciplinu u porodici. Nije bio podložan nikakvim zakonskim sankcijama ili mjerama. Ostaci takvih strahovlada i danas su poznate i provode se u nekim društvenim zajednicama.

Ovakva shvatanja i stavovi doprinose širenju nasilja u društvu. Psihološke, emocionalne, sociološke i kulturološke dimenzije nasilja često se navode kao osnovni okvir za shvatanje nasilja. Svaki od navedenih psihofizičkih stanja može se razlagati na nekoliko drugih faktora, tako da možemo govoriti o traumama iz djetinjstva, mentalnim oboljenjima člana porodice, problemima ovisnosti i sl. Ovo je vrlo često povezano sa emocionalnim karakteristikama, nedostatkom ljubavi, izostankom empatije među članovima porodice, ne samo u partnerskim odnosima, nego i u porodičnim odnosima na svim relacijama. Pojavom problema u odnosima na bilo kojoj relaciji u porodici, oni se obavezno odražavaju na cjelokupnu porodicu. Kod većine društvenih pojava, pa i kod određivanja definicije nasilja u porodici teško da se može uzeti neka jedinstvena definicija kao opšteprihvaćena na globalnom nivou, ali isto tako sve te definicije nemaju značajnije razlike u tumačenju. Najjednostavnija definicija nasilja u porodici je nedolično i bezobzirno ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava tjelesni fizički integritet, mentalno zdravlje ili mir drugog člana porodice. Ovo je jedna od definicija kako ja vidim nasilje u porodici, jer osoba koja čini i proizvodi nasilje skoro uvijek je punoljetna osoba i svjesna svojih postupaka. U principu nemam ništa protiv svih drugih definicija koje daju određene institucije, naučnici, stručnjaci, profesionalci određenih oblasti, praktičari itd.

Kao jedan od problema i uzroka nasilja u porodici neki istraživači navode definisanje rodni uloga u porodici, tj. tko će voditi glavnu riječ u porodici. „Žene su se oduvijek borile za svoj položaj i prava. Uprkos formalnoj jednakopravnosti, one su i dalje diskriminirane na mnogo načina. U obrazovnom smislu žene su se izborile za svoje mjesto, međutim, kada je

riječ o zapošljavanju, tu se već otvara prostor za dodatni angažman. Njihova ranjivost u društvu, reflektira se i na ranjivost u porodici. Bez obzira na pozitivne društvene promjene, stvarna jednakost, usljed rodni nejednakosti na svim poljima, još nije postignuta.“ Tako i sama Deklaracija UN-a o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. Godine naglašava uznemirujuću činjenicu da su „mogućnosti žena pri postizanju pravne, društvene, političke i ekonomske jednakosti u društvu ograničene, između ostalog zbog silnog i raširenog nasilja“. Nasilje u porodici se može smatrati rodno zasnovanim nasiljem, s obzirom na to da su žrtve uglavnom žene, o čemu govore istraživanja i izvještaji. (Osmić i sar.,2022: 23)

Oblici nasilja nad ženama u porodici

Nasilje u porodici prema oblicima ispoljavanja možemo podijeliti na sljedeće, kao štosu:

Fizičko nasilje koje podrazumijeva korištenje dijelova tijela ili oružja radi prijetnje, kazne, dominiranja, kontrolisanja ili povređivanja druge osobe. Može da se vrši različitim načinima i sredstvima, a za posljedicu ima laku tjelesnu povredu ili tešku tjelesnu povredu.

Psihičko nasilje se odnosi na ozbiljnu prijetnju da će biti napadnut život ili tijelo člana porodice. Psihičko nasilje se odnosi takođe na zapotjecnjivanje, različite optužbe, emocionalno ucjenjivanje, stvaranje nesigurnosti kod žrtve, verbalno zlostavljanje, uznemiravanje, maltretiranje itd.

Seksualno nasilje se odnosi na svaki vid povrede polne slobode i morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos i silovanje. Ovu vrstu nasilja često prati i fizičko i psihičko nasilje, a često se ti slučajevi nasilja vrše istovremeno i posebno su ponižavajući.

Ekonomsko nasilje uglavnom obuhvata oduzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabrana članu porodice da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabrana da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izvještaja o trošenju novca i dr. (Mušić, 2018: 170-171)

Prema svjetskom izvještaju o nasilju i zdravlju iz 2002. godine, „Svjetska zdravstvena organizacija nasilje dijeli u tri velike skupine koje se dalje granaju kako slijedi: 1. *nasilje prema samome sebi*, koje uključuje samoozljeđivanje i samoubojstvo; 2. *međuljudsko nasilje* koje se odnosi na nasilje u obitelji (nasilje nad djecom, nasilje nad partnerom i nasilje nad starijom osobom) i nasilje unutar zajednice (nasilje prema osobama koje

nasilnik poznaje i nasilje prema osobama koje nasilnik ne poznaje), 3. *kolektivno nasilje* je uglavnom organizirano i usmjereno od jedne grupe prema drugoj u svrhu ostvarenja političkih, ekonomskih i socijalnih ciljeva.

WHO (2002) prema prirodi nasilnog čina nasilje dijelina: *fizičko* – primjena sile bezobzira je li ili nije nastupila tjelesna ozljeda (guranje, udaranje, pritiskanje, fizičko sprečavanje kretanja, gađanje predmetima, uništavanje stvari po kući i sl.; *seksualno* – bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar i sl. i *psihičko nasilje*, odnosno primjena psihičke prisile koja je uzrokovala osjećaj straha, ugroženosti, povrede dostojanstva, verbalno nasilje, psovanje, zanemarivanje svojim sredstvima komunikacije i sl.“ (Žilić & Janković, 2016: 73)

Uzroci nasilja nad ženama u porodici

Iz prostog razloga uzroci nasilja su vrlo specifični, jer više je faktora uključeno da bi nastalo nasilje. Ranije smo naveli da je koordinacija i saradnja na institucionalnom nivou po pitanju nasilja i žrtava nasilja vrlo slaba. Postoje mnoge zakonske regulative, ali vrlo često se nešto poduzima samo od slučaja do slučaja. Sve to traje par dana i dešavaju se skoro stalni povratnici, koji svojim postupcima postaju uzrok nasilja. Svi uzroci nasilja u krajnjem ishodu su slični ili isti. U svima ima nasilnik i žrtva nasilja. U daljnjem dijelu teksta navest ćemo nekoliko vrsta uzroka nasilja, kao što su:

Očaj i beznađe je jedan od uzroka nasilja u kojem osoba se odlučuje na nasilje, jer je od bližeg ili daljeg okruženja potlačeni postao žrtva diskriminacije. Takođe, osoba koja je odbačena od društvenog okruženja i nalazi se na margini društva. Ovoj kategoriji uzroka nasilja pripadaju i osobe koje su socijalno ugrožene i nemaju kontrolu nad svojim društvenim kretanjem i životom.

Uticaj mase je jedan od uzroka, gdje osobe koje nemaju snage ili su kukavice da pojedinačno ili same pokrenu neku od vrsta nasilja, nego to koristi u masi. To su osobe koje dobiju snagu ili moć kada su u grupi, masi, rulji itd. Tada se odlučuju na loše ponašanje i vrše neki od oblika nasilja. Najčešći slučajevi ovakvih situacija su sportski događaji, određene manifestacije, druženja itd. Takve osobe u tim situacijama nemaju svojih moralnih principa, vrlo su nasilni, nemaju način da se zaustave, imaju viziju da su najjači. Njihova jedina opsesija u takvom stanju je nasilno i agresivno ponašanje. Oni postaju izolovani od društvenog okruženja i na sebi ne vide bilo kakav dio odgovornosti.

Mržnja i ljubomora su izvor svih vrsta zla i nereda. Da bi nekoga mrzio, mora postojati razlog ljubomore. Ljubomora potiče svađu. Ljubomora i mržnja su vrlo čest uzrok ubistva. Mržnja i ljubomora su veoma negativne

pojave u svakom obliku društvenog života i okruženja. Vrlo često se dešava da nepostoji razlog mržnje ljubomore, ali dođe do određene vrste nasilja, a u nekim slučajevima i ubistva.

Zloupotreba alkohola i droge je veoma opasan tip uzroka nastanka nasilja. Ovo su poroci koji nemaju mjeru u društvenom okruženju. Uzimaju svoj zamah svakodnevno. Maloljetna djeca su postala ovisnici alkohola i droge. Ovo su pojave koje u potpunom društvenom sistemu imaju negativne refleksije. One su izvor nasilnog ponašanja i agresivnosti, kako na ulici tako i u porodici i potpunom društvu. Briga o ovom problemu se vodi na institucionalnom nivou, ali nedovoljno. Koordinacija je nedovoljna, struka je takođe nedovoljna, sistem nemoćan jer su strukture narušene sa navedenim problemom.

Loš krivično-pravni sistem je takav zato što u sistemu ima mnogo negativnosti. Sistem sudstva je pod uticajem politike, kriminala i korupcije. Sudstvo svakodnevno gubi autoritet, a u sudove na mjesto sudija su došle osobe koje su na vrlo sumnjiv način došli do diploma, zvanja i položaja. Sve ovo je jedan od elemenata koji počinocima nasilja daje podršku da u svojim djelima budu još bezobzirniji i agresivniji. Loš krivično-pravni sistem direktno ili indirektno širi i podržava nasilje.

Kriva religija vrlo često je jedan od uzroka nasilja. Vjerska netrpeljivost je vrlo aktivan faktor u nastanku nasilja. Svi dosadašnji ratovi u bližem i daljem okruženju, najčešće su imali religiju kao osnovni razlog nasilja, jer nisu željeli da sa drugom religijom žive na istim prostorima. Kroz ovaj vid nastanka nasilja desile su se mnoge ljudske žrtve pa čak i genocidi. Takođe, kroz uzrok nasilja –kriva religija imali smo priliku vidjeti sve vrste oblika nasilja nad pojedincom, grupom, stotinama i više ljudi. Glavni nosioci nasilja bili su vođe kao zaštitnici vjere - religije, određeni ekstremisti i fanatici koji su imali osnovnu formulu da se preko nasilja obogate i materijalno obezbijede svoje nasljednike.

Borba za zaštitu žena od nasilja u porodici

U borbi za zaštitu žena od nasilja u porodici dugo vremena su države članice Vijeća Evrope i druge potpisnice tražile modus i način kako taj problem riješiti. Pa su se pozivali na više konvencija, među kojima su Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) i njenih protokola, Evropska socijalna povelja iz 1961. godine, koja je dorađena 1996. godine, Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine i Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine. Pored velikog broja raznih konvencija i preporuka koje su donošene svake godine od strane

Vijeća ministara država članica Vijeća Evrope i UN-a nasilje nad ženama je bilo sve prepoznatljivije kod mnogih institucija kojima je to bio opseg posla i neke brige.

Vodeći se svim tim obavezama države članice Vijeća Evrope su bile primorane da donesu nekoliko dokumenta kao što su, Konvencija i protokol za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i njenih protokola, zatim Evropsku socijalnu povelju iz 1961. godine, koja je doručena 1996. godine, Konvenciju Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine i Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine. Sve ranije donesene Konvencije su na određen način počele biti prevaziđene i tražio se način kako sve te probleme rješavati kroz jedan dokument-konvenciju. Dugo vremena je prošlo, a problemi su se gomilali i uzimali svoj danak. Upravo zbog toga se i javlja potreba da se pronađe adekvatnije rješenje, koje će pored CEDAW konvencije sadržavati i egzekutivne mehanizme zarad cilja koji Konvencija postavlja kao prioritet, sprječavanje nasilja, te poboljšanje položaja žena u društvu.

Rad na Konvenciji započeo je 2008. godine, a prihvaćena je u Istanbulu 2011. godine. Konvencija je stupila na snagu 1. augusta 2014. godine, nakon što ju je ratificiralo deset država članica Vijeća Evrope. Do danas je Konvenciju ratificiralo 28 država članica Vijeća Evrope. Konvencija se odnosi na čitav niz nasilnih i traumatizirajućih djela, čije su žrtve u velikoj većini žene. Ta djela obuhvataju: psihičko nasilje, uhođenje, tjelesno nasilje, seksualno nasilje uključujući silovanje, prisilni brak, sakaćenje ženskih spolnih organa, prisilni pobačaj, prisilnu sterilizaciju i seksualno uznemiravanje. Konvencija prvi put donosi međunarodnu definiciju nasilja u obitelji. Prema Konvenciji, nasilje u porodici „označava sva djela tjelesnog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koja se događaju u obitelji, kućanstvu, između bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, nezavisno o tome dijeli li počinitelj ili je dijelio prebivalište sa žrtvom. (Council of Europe, 2011)

Pored niza drugih pitanja kroz Konvenciju u prvom redu definisani su ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, te opće obaveze. Ciljevi ove konvencije su: zaštita žena od svih vidova nasilja i sprečavanje, procesuiranje i eliminiranje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije nad ženama i promoviranje suštinske jednakosti između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena, izrada sveobuhvatnog okvira, politika i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici, unapređenje međunarodne saradnje u pogledu eliminiranja nasilja nad ženama i nasilja u porodici, pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova u

djelotvornoj saradnji da bi se usvojio obuhvatni pristup eliminiranju nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Da bi se osigurala djelotvorna primjena odredbi Konvencije, u okviru ove konvencije određen je mehanizam za praćenje kroz koji su definisane primjene Konvencije. Konvencija se odnosi na sve vidove nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, koje žene pogađa nesrazmjerno u odnosu na muškarce. Preporučuje se članicama da primjenjuju ovu konvenciju na sve žrtve nasilja u porodici. Članice treba da poklone posebnu pažnju ženama koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja prilikom primjene odredbi ove konvencije. Ova konvencija primjenjuje se u doba mira kao i u situacijama oružanog sukoba. (Council of Europe, 2011)

Kroz veliki broj ostalih tačaka ove Konvencije regulisano je niz pitanja i okolnosti u kojima se žrtve nasilja mogu naći. Takođe kroz te tačke date su obaveze i upute svim organima i državama potpisnicama konvencije. Bosna i Hercegovina je 07. novembra 2013. godine postala 6. Zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratificirala Konvenciju. Ovim se BiH obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. Istanbulska konvencija, jeste prvi pravni obavezujući i sveobuhvatni međunarodni mehanizam za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ona u odnosu na ranije donešene Konvencije omogućava nov i detaljan međunarodno pravni okvir za djelotvornije iskorijenjivanje porodičnog nasilja i nasilja nad ženama.

Njen osnovni cilj je pristup prema žrtvi, osmišljen kako bi učinio žene sigurnijima. Te suzbio i spriječio nasilje, kroz institucionalni aparat i ustanovio odgovornost počinitelja. Sve u cilju zaštite žrtve. Ona nalaže efikasnu prevenciju nasilja nad ženama, te zahtijeva od država poboljšanje rodne ravnopravnosti, rješavajući duboko ukorijenjene nejednakosti i stereotipe u vezi s ulogama žena i muškaraca u društvu.

Nakon Konvencije Vijeće Evrope je uradilo okvirnu Strategiju za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015-2018. godina, objavio „Službeni glasnik BiH 75/15“. Cilj strategije je da osigura dosljednu, kvalitetnu i djelotvornu provedbu ove Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija predstavlja prvi pravno obavezujući akt Vijeća Evrope u oblasti sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama. Po svojoj prirodi, ovaj akt ne mora biti direktno primjenjiv u državama potpisnicama, ali zahtijeva posebno prilagođavanje zakonskih i institucionalnih okvira država potpisnica radi njene uspješne

implementacije. Strategija predstavlja kompletan okvir kojim se definiira način provedbe Konvencije u BiH i usklađivanja pravnog i institucionalnog okvira sa odredbama Konvencije, prioriteti u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, odgovorne institucije, kao i okvir za praćenje provedbe i izvještavanje o provedbi strategije, a samim tim i Konvencije.

Takođe, ova strategija definiše pomenute strateške mjere i određuje opredjeljenje institucija u BiH za strateško djelovanje na prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. (SAFE FROM VIOLENCE, 2015)

Pored niza propisanih definicija i obaveza prema svim institucijama, opet se postavlja pitanje kako zaštititi žrtve nasilja u porodici. Vrlo je teško prepoznati nasilje, jer žrtva ne smije, niti ima snage tako da se teško odlučuje prijaviti nasilnika ili počinioca nasilja. Pitanje je da li su nevladine organizacije u BiH, socijalne ustanove i Sigurne kuće dovoljne zaštititi žrtve nasilja. Vidjeli smo kroz poglavlje uzroci nasilja, koji sve načini i mogućnosti su da počinitelj nasilja ne odgovara ili da ne bude sankcionisan. Moramo imati na umu da nasilje nije nastalo juče, već da je njegovo postojanje prati postojanje čovjeka. Pored svih aktivnosti vrši se lobiranje na javnost i zakonske promjene. Jedan dio pomoći žrtvama nasilja su i novoosnovane Sigurne kuće, kao prva servisna podrška žrtvama nasilja, zatim aktivirani su SOS telefoni, usluge besplatne pravne i psihosocijalne pomoći.

Izmjenama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine žrtve po prvi put imaju mogućnost da prijave nasilje koje preživljavaju i da počinioc bude sankcionisan. Takođe, značajnija zakonska odrednica kada je u pitanju nasilje u porodici dogodila se 2005. godine kada je usvojen Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji BiH. Zakon je izmijenjen i dopunjen 2013. godine i usmjeren je prvenstveno na zaštitu žrtava nasilja, gdje su Sigurne kuće namijenjene kao jedno od privremenog smještaja žena i njihove djece – žrtava porodičnog nasilja. Kroz ovaj vid se pruža zaštita žrtve nasilja u porodici, daje im fizičku i psihičku sigurnost, odnosno zaštitu života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja i sprečavanje daljeg nasilničkog ponašanja. Na teritoriji BiH postoji osam sigurnih kuća sa 173 raspoloživih mjesta. Na području Federacije BiH ima pet sigurnih kuća sa 126 raspoloživih mjesta za smještaj žrtava nasilja u porodici. One djeluju u okviru nevladinih organizacija: Fondacija lokalne demokratije Sarajevo, Medica – Zenica, Vive žene – Tuzla, Žene sa Une – Bihać, Žena BiH – Mostar. U Republici Srpskoj postoje 3 sigurne kuće sa 47 raspoloživa kapaciteta.

Glavna uloga i cilj Sigurne kuće je da se preventivno izvrši fizička zaštita i sigurnost žrtava, ali i niz drugih usluga koje će im pomoći u njihovoj rehabilitaciji i resocijalizaciji što će ih u konačnici osnažiti da se odupru torturi, te počnu donositi odluke koje će im pomoći u realizaciji budućeg kvalitetnijeg života. U sigurnoj kući pružaju im se razni psihosocijalniterapijski tretmani (individualni, grupni, edukativne, suportivne, rekreativne, radno – okupacione terapije), pravna pomoć, medicinska pomoć, ekonomsko osnaživanje i dr. Najveći broj žena smještenih u Sigurnoj kući pomoć su potražile nakon dugotrajne izloženosti nasilju u porodici. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u Sigurnoj kući mogu ostati do šest mjeseci. U pojedinim slučajevima taj period može biti i duži ukoliko postoje opravdani razlozi istog. U Sigurnoj kući djeluje psiho-socijalni tim (neuropsihijatar, psiholozi, socijalni radnici, medicinsko osoblje) koji provode terapijski tretmann sa žrtvama nasilja u porodici. (Hodžić-Lemeš, 2016: 29-30)

Jedna od bitnih institucija koja se bavi između ostalog i dijelom nasiljem je Agencija za ravnopravnost spolova BiH, koja u okviru svojih nadležnosti prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova u BiH. Ova agencija je na liniji izvještavanja Vijeća ministara BiH, gdje se utvrđuje niz dokumenata, planova, protokola i zakonskih rješenja koja su bitna za praćenje stanja i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici. Bitnu ulogu u zaštiti od nasilja ima Zakon o zaštiti od nasilja u porodici na nivou entiteta BiH. Na osnovu tih Zakona nasiljem u porodici smatraju se sljedeće radnje:

- svaka primjena fizičke sile ili fizičke prinude na fizički ili psihički integritet člana porodice,
- svako postupanje jednog člana porodice koje može prouzrokovati ili izazvati fizičku ili psihičku bol ili ekonomsku štetu drugom članu porodice,
- prouzrokovanje straha ili lične ugroženosti ili povrede dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom,
- fizički napad člana porodice na drugog člana porodice, bez obzira da li je nastupila fizička povreda ili nije,
- verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice od drugog člana porodice,
- seksualno uznemiravanje i uznemiravanje drugog člana porodice,
- uhođenje i svi drugi slični oblici uznemiravanja drugog člana porodice,
- oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini,
- propuštanje dužne pažnje, nadzora prema drugom članu porodice ili ne pružanje pomoći i zaštite tom članu porodice, iako za to postoji obaveza

- prema zakonu i moralu, što može imati za posljedicu stanje ili osjećaj fizičke, psihičke ili ekonomsko-socijalne ugroženosti tog člana porodice,
- izolacija i ograničavanje slobode kretanja i komuniciranja sa trećim licem.

Prema počiniocima gore navedenih prestupa nasilja, a u skladu sa navedenim Zakonima, mogu se izreći sljedeće zaštitne mjere:

- udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor,
- zabrana približavanja žrtvi nasilja,
- osiguranje zaštite osobe izložene nasilju,
- zabrana uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju,
- obaveza psihosocijalnog tretmana,
- obavezno liječenje od ovisnosti,
- rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice (Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske).

Osnovni zadatak svih ovih zaštitnih mjera je da se njihovom primjenom spriječi nasilje u porodici. Takođe, zadatak je da se obezbijedi zaštita žrtve nasilja i da se spriječi izvršenje novih djela nasilja u porodici.

Zaključak

U poslednjih nekoliko decenija nasilje nad ženama u porodici sve više uzima prostora u aktuelnoj političkoj realnosti. To je veoma kompleksan problem jer se odnosi na unutarporodične odnose i najčešće predstavlja dugo skrivanu tajnu. Niko ovaj problem ne vidi i ne čuje na isti način. Mnogi naučni radnici imaju svoja različita viđenja. Takođe, lica koja se bave ovom problematikom profesionalno, što znači da na određen način vide i čuju šta preživljava žrtva nasilja imaju svoje poglede na različit način. Ovaj problem traži jedan veoma složen pristup, gdje je neophodno angažovanje više institucija, stručnih organa i organizacija i to posebno u slučajevima gdje su djeca obuhvaćena nasiljem.

Država tvrdi da imamo dobro razvijen sistem zaštite od nasilja u porodici. Postavlja se pitanje, je li to što su doneseni Zakoni o zaštiti žrtava nasilja, a nasilje se dešava u mahali, ulici, na selu, na radnom mjestu i tako redom. Sada se postavlja pitanje šta smo na tim lokacijama i mjestima poduzeli, da na vrijeme reagujemo i spriječimo nasilje.

Nemože direktor na radnom mjestu fizički napadati radnika bez obzira što je uradio, ili muž ženu šamarati u autobusu, a svi ostali putnici gledaju. Nitko u tim situacijama ne zna šta raditi, jer policija ili drugi organi sigurnosti su nedostupni i nalaze se daleko. Počinilac nasilja u mnogim situacijama ne bira žrtvu nasilja, jer njegovo psihofizičko stanje nema

kontrolu. U ovakvim situacijama bilo bi dobro istražiti i nastanak takvog njegovog stanja, jer iz malih ekscenčnih situacija dešavaju se velika djela nasilja, težih povreda pa i ubistava. Za sada sistem prijave nasilja se vrši preko policijskih uprava, preko Centara za socijalni rad ili na SOS telefone, za područje entiteta Federacije BiH na broj : 1265, dok je za područje entiteta Republika Srpska na broj 1264. Za svaki vid nasilja, počinitelj će snositi određene sankcije od strane nadležnih institucija.

U takvim situacijama žrtvama se obezbjeđuje smještaj u Sigurnim kućama. Poslije određene psihosocijalne rehabilitacije žrtve se integrišu u društveni sistem u skladu sa svojim obrazovanjem i profesijom. Tada neke žene nastavljaju bračne zajednice i dođe do pomirenja sa počiniocem, dok jedan dio podnosi zahtjev za razvod braka. Svaki vid nasilja ima velike posljedice koje su razarajuće za svaku porodicu. Te posljedice imaju i uticaja na društveni sistem, posebno ako su djeca jedan dio nasilja. Vrlo često u takvim situacijama izostane briga za djecom, što kasnije ima probleme cijelo društvo, jer dođe do pojave mnogih negativnih poroka, maloljetničke delikvencije, kriminala i dr. Na kraju, i pored mnogih aktivnosti koje su uređene i dobro organizovane neophodno je širiti i jačati aktivnosti na institucionalnom i profesionalnom nivou.

Literatura:

1. Babović, M. (2013). *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u BiH*. Sarajevo: Agencija za ravnopravnost spolova BiH.
2. Council of Europe. (2011). *Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. <https://rm.coe.int>.
3. Evropska unija. (2017). *Ljudska prava žena žrtava nasilja*, Sarajevo.
4. Gender Centar F BiH. *Istraživanje o uzrocima nasilja u porodici u FBiH*.
5. Hodžić-Lemeš, M. (2016). *Nasilje u porodici*. Novi Mualim god. XVII. br.65. Sarajevo.
6. Kapetanović-Bunar, E, Omanović, N. Hodžić-Lemeš, M. (2010). *Nasilje u porodici – Osjećala sam strah čak i u snu*. Sarajevo: Fondacija lokalne demokratije.
7. *Krivični zakon FBiH i izmjene zakona* (Službene novine Federacije BiH, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11).
8. *Krivični zakon Republike Srpske*
9. *Krivični zakon Brčko Distrikta*
10. *Ljudska prava žena žrtava nasilja*. (2017). Sarajevo.
11. Mušić, S. (2018). *Nasilje u porodici kroz pravni okvir u Bosni i Hercegovini*. Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru br. XXVI.

12. Osmić, A, Osmić, L, Šadić, S, Ždralović, A, Čustović E. (2022). *Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju – između teorije i prakse*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka - Univerzitet u Sarajevu.
13. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine
14. Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH i Republike Srpske
15. SAFE FROM VIOLENCE.(2015) ARS BiH. <https://arsbih.gov.ba>.
16. Žilić, M, Janković, J. (2016). „POTICAJ“ – udruga za kvalitetni razvoj djece i mladeži Socijalne teme - Nasilje, Zagreb.

Abstract: *Since the beginning of mankind, violence against women has been present and it prevails in the family, but it finds its place both in the immediate and distant environment. Violence against women is active in all spheres of women's social life, both in public and private space. At the root of the violence is a gender-based motive and discrimination, especially when women challenge traditional roles and obligations on various grounds. Perpetrators of violence react to such situations and become active with their negative acts of violence, which can be psychological, physical or sexual in nature, and include loss of livelihood, intimidation, physical and sexual assault, eviction or murder.*

These negative acts of violence can occur in a public or private environment at the family, community, or state level. The family should be one of the safest places for a woman to live a normal life, however, it often happens that the family as a community is very dangerous for the life and survival of a woman. Such a relationship in the family disrupts its psychophysical condition and the existence of life in general. Violence against women is constantly increasing. In addition to women as a direct factor of violence, major reflections of that violence are reflected in the development and life of children. According to the statistics of the Agency for Gender Equality, about 50% of women in Bosnia and Herzegovina have experienced some form of violence.

According to the UN Declaration from 1993, violence against women is defined as "any act of violence based on gender and sex that results in, or is likely to result in, physical, sexual or psychological harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether in public or private life." In addition to all the traditions about understanding the concept of family and women as one of the pillars of that community, the big problem of violence against women in Bosnia and Herzegovina is the untimely and inadequate treatment of this problem by the relevant state institutions. There is a lack of efficiency of the system and quality application of certain practices towards the vulnerable, i.e. victims of domestic violence.

Key words: *violence, family, violence against women, gender-based motive, discrimination, perpetrators of violence, negative acts of violence, relevant state institutions, legislative response to violence.*

Prof.dr. Kata Senjak¹

INTELEKTUALNO VLASNIŠTVO S OSVRTOM NA POSTUPAK PRIZNAVANJA PATENTA U BOSNI I HERCEGOVINI I SUDSKA ZAŠTITA

Apstrakt: U međunarodnom i uporednom pravu termin „intelektualno vlasništvo” je prihvaćen kao zajednički naziv za pravo industrijskog vlasništva i autorsko pravo. Industrijsko vlasništvo je pravno zaštićena intelektualna tvorevina koja se može koristiti u proizvodnji i prometu robe i usluga. Ono obuhvata: patente, industrijski dizajn, robne žigove, uslužne žigove, geografsku oznaku porijekla proizvoda, biljne sorte, topografiju integrisanog kola, know-how. Svaki novi izum iz bilo koje industrijske grane vlasništvo je njegovog autora. Subjektivno pravo industrijskog vlasništva nastaje odlukom nadležnog organa poslije provedenog upravnog postupka. Patent se priznaje za svaki izum iz bilo koje oblasti tehnike koji je nov, koji ima inventivni nivo i koji se može industrijski primijeniti. Izumima se ne smatraju otkrića, znanstvene teorije i matematičke metode, estetske tvorevine, planovi, pravila i metode za izvedbu razumnih aktivnosti igara ili privrednih aktivnosti, program računara, prikazivanje informacija definirano samim sadržajem tih informacija. Postupak za priznanje, održavanje, prestanak i evidenciju prometa patenta, ujedno i konsenzualnog patenta vodi Institut tačnije Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine. Priznanje patenta je postupak složenog karaktera odnosno postupak koji je popraćen različitim koracima. Počinje podnošenjem prijave, a završava rješenjem o priznanju patenta. Središte ovog postupka zauzima formalno ispitivanje prijave odnosno šta to Institut ispituje koje je popraćeno potpunim ispitivanjem. Svaki taj korak je uređen i propisan Zakonom o patentu Bosne i Hercegovine i Pravilnikom o postupku za priznanje patenta i konsenzualnog patenta. Što se tiče troškova vezanih za priznanje patenta snosi ih sam podnosilac zahtjeva za priznanje, i ta cijena se razlikuje zbog pojedinih faktora koji će se spomenuti kroz ovaj rad. S obzirom da je Bosna i Hercegovina država koja je dosta složenih i komplikovanih karakteristika od samo političkog i zakonodavnog uređenja, moglo bi se reći da je ovaj postupak ipak izuzetak tome, iz razloga što je tačno i jasno određeno njegovo sprovođenje.

Ključne riječi: patent, izum, prijava, rješenje, priznanje patenta, formalno ispitivanje, Institut za intelektualno vlasništvo BiH.

¹Ustavni sud FBiH, e-mail: kata.senjak@ustavnisudfbih.ba

Uvod

Oblast pronalazaka i patenata regulira Zakon o patentu (Službeni glasnik BiH, 53/10), a postupak za priznanje patenta regulira Pravilnik o postupku za priznanje patenta i konsenzualnog patenta (Službeni glasnik BiH, 105/10).

Bosna i Hercegovina je potpisnica, a samim tim i članica međunarodnih konvencija kojima je uređena ova oblast, i to: Pariške konvencije za zaštitu industrijske svojine od 20. marta 1883. godine, koja je više puta revidirana², Ugovora o saradnji u oblasti patenata (RST) zaključen u Vašingtonu 19. juna 1970. godine (dopunjen amandmanima 28. septembra i izmijenjen 3. februara 1984. godine), Ugovora o patentnom pravu usvojenog u Ženevi 1. juna 2000. godine, Strazburskog sporazuma a međunarodnoj klasifikaciji patenata ad 24. marta 1971. godine, koji je izmijenjen i dopunjen 28. septembra 1979. godine, i Budimpeštanskog sporazuma o međunarodnom priznavanju depozita mikroorganizama radi postupka patentiranja od 27. aprila 1977. godine, a 2004. godine sa Evropskom patentnom organizacijom (ERO) je zaključen Sporazum o saradnji u oblasti patenata (Sporazum o saradnji i proširenju) (GLDP, 2013).

Na međunarodnom planu, najstariji i najvažniji izvor prava industrijskog vlasništva je Pariška konvencija o zaštiti industrijske svojine (u daljnjem tekstu Pariška konvencija) koja je u više navrata revidirana. Na bazi ove Konvencije, usvojeno je više međunarodnih sporazuma koji omogućavaju članicama Pariške unije zaštitu prava industrijskog vlasništva, na osnovu posebne prijave za svaku zemlju pojedinačno, kao što su: Madridski sporazum o međunarodnoj registraciji žigova, Haški sporazum za međunarodnu prijavu industrijskih uzoraka i modela, Lisabonski sporazum za zaštitu i međunarodnu registraciju oznake porijekla, Bečki sporazum o zaštiti i međunarodnoj registraciji topografskih znakova i niz drugih sporazuma bilo regionalnog karaktera (kao, na primjer, Evropska konvencija o patentu, Panamerička konvencija o fabričkim i trgovačkim žigovima i dr.) ili šireg značaja (GLDP, 2013).

Zaštita industrijskog vlasništva prema Pariškoj konvenciji, ima za predmet patente, industrijske uzorke i modele, žigove, trgovačko ime i geografske oznake porijekla, kao i suzbijanje nelojalne konkurencije.

Pariška konvencija o zaštiti industrijskog vlasništva zasniva se na tri osnovna načela:

- 1) načelu nacionalnog tretmana;
- 2) načelu asimilacije; i

² Štokholmski tekst od 14. jula 1967. godine

3) načelu minimalnih prava.

Načelo nacionalnog tretmana predviđa da državljani svake od zemalja članica Unije uživaju u ostalim zemljama Unije, ukoliko je riječ o zaštiti industrijskog vlasništva, ista prava i obaveze kao i domaći državljani. Oni će, ne samo uživati istu zaštitu, već će imati ista pravna sredstva protiv svake povrede njihovih prava, s tim, da se ispune uvjeti i formalnosti koje nacionalni propisi zahtijevaju od domaćih državljana.

Načelo asimilacije koje je predviđeno Konvencijom omogućava pripadnicima zemalja Unije da budu izjednačeni sa državljanima zemalja koje ne pripadaju Uniji pod uvjetom da su domicilirani ili da imaju poduzeće na teritoriji jedne od zemalja Unije, dok načelo minimalnih prava znači da će se na pripadnike Unije pored nacionalnog prava primjenjivati dio prava predviđen Konvencijom.

Odredbe međunarodnih ugovora u vezi sa patentima, kojima je pristupila Bosna i Hercegovina, primjenjuju se na predmete koje tretira Zakon o patentu Bosne i Hercegovine i u slučaju sukoba sa odredbama ovog zakona primjenjuju se odredbe međunarodnih ugovora (GLDP, 2013).

Zakon o patentu usuglašen je sa osnovnim pravnim institutima WTO - TRIPS Sporazuma i Acquis - u području patenata, te sa relevantnim međunarodnim konvencijama. Precizirane su određene odredbe koje su u praksi izazvale dileme i različita tumačenja, u cilju jačanja pravne zaštite nosioca patenta. Isto tako, potrebno je napomenuti da je Zakon usuglašen s pravnim sistemom EU i s međunarodnim konvencijama u području patenata (Službeni glasnik BiH, 02/01). Novina u zakonu je mogućnost podnosioca prijave da zahtijeva provođenje postupka potpunog ispitivanja prijave patenta ili na osnovu prihvaćenih podnesenih rezultata potpunog ispitivanja prijave patenta, ili odgodu provođenja postupka potpunog ispitivanja prijave i dodjelu konsenzualnog patenta. Sukladno sa Evropskom patentnom konvencijom (EPC) i praksom u EU, uveden je i detaljno razrađen institut nastavka postupka i ponovne uspostave prava u slučaju kada podnosilac prijave ili nosilac patenta, odnosno konsenzualnog patenta propusti u roku izvršiti neku radnju čija je direktna posljedica gubitak prava iz prijave patenta ili patenta, odnosno konsenzualnog patenta. Implementirane su Uredbe EU, koje se odnose na uvođenje svjedodžbe za dodatnu zaštitu lijekova i medicinskih proizvoda i na uvođenje sertifikata za dodatnu zaštitu sredstava za zaštitu bilja.

Posebni dio posvećen je proširenom evropskom patentu i učincima evropskog patenta i prijave evropskog patenta na Bosnu i Hercegovinu sukladno sa Sporazumom o suradnji i proširenju između Vijeća ministara

Bosne i Hercegovine i Evropske patentne organizacije (Službeni glasnik BiH, 02/01).

Kad govorimo o zakonima koji reguliraju industrijsko vlasništvo, možemo reći da su isti usuglašeni s praksom pravnih sistema zemalja EU, s WTO i Ugovorom o trgovinskopravnim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS) i s Aequisom.³

Postupak za priznanje patenta

Postupak za sticanje, održavanje, prestanak i evidenciju prometa patenta, odnosno konsenzualnog patenta vodi Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Institut). Institut, u skladu sa zakonom i međunarodnim ugovorima koji obavezuju Bosnu i Hercegovinu, provodi postupak za priznanje patenta, odnosno konsenzualnog patenta i obavlja druge poslove neophodne za ostvarivanje sistema zaštite patentom.

Patent se stiče upisom u odgovarajući registar Instituta. Institut vodi Regista prijava patenata i Registar priznatih patenata. Registri koje vodi Institut smatraju se javnim knjigama i dostupni su trećim osobama na uvid. Podnošenjem zahtjeva za priznanje patenta, kao i za sve ostale radnje u postupku pred Institutom plaćaju se takse i naknade troškova postupka sukladno sa posebnim provedbenim propisima. Ako u postupku priznanja patenta takse i naknade troškova postupka ne budu plaćene, prijava patenta će se smatrati povučenom, a u slučaju neplaćanja taksi i naknada troškova postupka održavanja patenta, to pravo prestaje važiti.

Podnošenje prijave za priznanje patenta

Postupak za priznanje patenta pokreće se podnošenjem Institutu prijave za priznanje patenta, u pismenom obliku (u daljnjem tekstu: prijava), sukladno sa Zakonom o patentima i na način propisan propisom o provođenju.

Dospjele prijave uzimaju se u postupak ispitivanja prema redoslijedu njihovog podnošenja. Izuzetno, prijava se može ispitivati po hitnom postupku u slučaju sudskog ili drugog spora. Prijava mora biti sastavljena na jednom od jezika u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini, može se podnijeti i na stranom jeziku, s tim, da se Institutu mora dostaviti prevod teksta prijave na

³ Uredba (EU) broj 1768/92 Evropskog parlamenta i Vijeća od 18.6.1992. godine; Uredba (EU) broj 1610/96 Evropskog parlamenta i Vijeća od 23.7.1996. godine; Direktiva (EU) broj 4498/98 Evropskog parlamenta i Vijeća od 6.7.1998. godine, Uredba (EU) broj 816/06 Evropskog parlamenta i Vijeća od 17.5.2006. godine i Evropska patentna konvencija CEPO) iz 1973. godine.

jednom od jezika u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini. Za svaki pronalazak podnosi se jedna prijava kojom se može zahtijevati zaštita više pronalazaka samo ako su ti pronalasci međusobno tako povezani da ostvaruju jedinstvenu pronalazačku zamisao. Sadržaj prijave treba da bude usuglašen sa standardima u međunaronom patentnom pravu.

Na podnesenom zahtjevu mogu se izdvojiti tri situacije u kojima više različitih pronalazaka čine jednu cjelinu i to:

- jedan nezavisni patentni zahtjev odnosi se na pronalazak proizvoda, drugi na postupak za dobijanje proizvoda i treći na pronalazak primjene tog proizvoda;
- pronalazak određenog postupka i pronalazak proizvoda za izvođenje tog postupka;
- pronalazak proizvoda, pronalazak postupka za njegovu proizvodnju i pronalazak uređaja koji služe za izvođenje tog proizvodnog postupka.

U ovim slučajevima se može jednom prijavom tražiti zaštita više pronalazaka. To je u interesu veće efikasnosti nadležnog organa, efikasnosti informacione funkcije patentnog sistema i pravne sigurnosti.

Formalno ispitivanje prijave - pravo prvenstva

Prijava za priznanje patenta mora da sadrži:

1. zahtjev za priznanje patenta (obrazac P-01)
2. opis pronalaska - koji sadrži:
 - oblast tehnike na koju se pronalazak odnosi (uz naznaku MPK broja),
 - tehnički problem za čije se rješenje traži zaštita patentom,
 - stanje tehnike sa prikazom i analizom poznatih rješenja definisanog tehničkog problema,
 - izlaganje suštine pronalaska (tako da se tehničko rješenje može razumjeti; navođenje tehničke novosti pronalaska u odnosu na postojeće stanje tehnike),
 - kratak opis crteža ako ih ima,
 - detaljan opis najmanje jednog od načina ostvarivanja pronalaska uz navođenje primjera izvođenja i s pozivom na crteže ako postoje,
 - način primjene pronalaska,
3. patentni zahtjev definira pronalazak isključivo tehničkim karakteristikama,
4. crteže na koje se pozivaju i opis pronalazaka,
5. apstrakt (sažetak, kratak opis suštine pronalazaka),
6. dokaz o uplati troškova prijave (koja uključuje objavu u Službenom glasniku BIH i dvije godine održavanja),
7. Punomoć za zastupanje ako se prijava podnosi posredstvom predstavnika.

Prijava patenta se podnosi u pisanom obliku, pisana na kompjuteru ili pisaćoj mašini, tako da se zahtjev za priznanje patenta podnosi u dva primjerka, a ostali sastojci prijave u jednom primjerku (Službeni glasnik BiH, 105/10).

Sadržaj prijave patenta podrazumijeva:

- zahtjev za priznanje patenta,
- opis izuma,
- jedan ili više patentnih zahtjeva,
- crteže na koje se pozivaju opis izuma i patentni zahtjevi,
- sažetak.⁴

Zahtjev za priznanje patenta sadrži:

- izričitu naznaku da se zahtijeva priznanje patenta,
- naziv izuma koji odražava njegovu bit,
- podatke o podnosiocu prijave,
- podatke o izumioocu, odnosno napomenu da izumitelj ne želi biti naveden u prijavi.⁵

Detaljno objašnjenje sadržaja navedeno je u članku 20. Zakona o patentu.

Izum se mora navesti na način dovoljno jasan i detaljan, tako da ga stručnjak iz odgovarajuće oblasti može u potpunosti analizirati i izvesti. Ako se izum odnosi na živi biološki materijal i ako ga nije moguće primijeniti na osnovu opisa izuma, smatrat će se da opis izuma ispunjava uvjet ako je uzorak prirodno obnovljivog živog biološkog materijala deponiran u nadležnoj ustanovi najkasnije na datum podnošenja prijave. Pod nadležnom ustanovom iz ovog stavka podrazumijeva se ustanova koja je određena na temelju Budimpeštanskog sporazuma o priznanju depozita mikroorganizama s ciljem postupka patentiranja, zaključenog 1977. godine i revidiranog 1980. godine.

Kad je u pitanju patentni zahtjev, njim se određuje obim i predmet zaštite izuma. Oni moraju biti jasni, sažeti i u cijelosti potkrijepljeni opisom izuma i crtežima ako postoje. Patentni zahtjevi mogu biti nezavisni i zavisni. Nezavisni patentni zahtjevi sadržavaju nova bitna obilježja izuma, dok zavisni patentni zahtjevi sadrže specifična obilježja izuma koji je određen u nezavisnom ili drugom patentnom zahtjevu. Nakon prijema prijave Institut ispituje formalne uvjete prijave i provjerava, da li su priložena dokumentacija i dostavljene neophodne informacije potpune, kako bi se priznao datum

⁴ Zakon o patentu, članak 20.

⁵ Zakon o patentu, članak 20. stavak 2.

podnošenja prijave, na temelju kojeg podnositelj prijave stiče pravo prvenstva. Pravo prvenstva znači da ukoliko dva pronalazača podnesu prijavu za isti pronalazak, patent će, uz uvjet da zadovoljava potrebne uvjete, biti priznat onom podnositelju prijave koji je prvi prijavio pronalazak.

Izuzetak je kod prava međunarodnog prvenstva, u smislu Pariške konvencije za zaštitu industrijskog vlasništva, gdje se prvenstvo u pogledu prava na zaštitu ne vezuje uvijek za datum podnošenja prijave. Prema Pariškoj konvenciji jedna osoba koje je prijavila pronalazak za zaštitu u jednoj državi članici ima pravo da prilikom prijavljivanja pronalaska u nekoj drugoj državi članici uživa prvenstvo koje se računa od datuma podnošenja prve prijave. Ako je prijava podnijeta u više država članica, pravo prvenstva se može zasnovati samo na prvoj prijavi. Prvom prijavom se smatra prijava koja, prema propisima zemlje u kojoj je podnijeta ispunjava uvjete urednosti. Pravo višestrukog međunarodnog prvenstva postoji u slučaju kada se po naknadne prijave u pogledu pojedinih elemenata pronalaska poziva na međunarodno prvenstvo više prvih prijava koje su podnijete kod različitih članica Pariške unije.

U praksi to znači da se svim prijavama patenta koje je jedan podnositelj u okviru 12 mjeseci u bilo kojoj zemlji članici Pariške unije za intelektualno vlasništvo ili Svjetske trgovinske organizacije, a odnose se na isti pronalazak, može priznati isti datum podnošenja prijave. Rok za podnošenje za priznanje prava prvenstva iznosi 12 mjeseci i međunarodni je standard. Institutu se prepis prve prijave, ovjeren od nadležnog tijela države ili međunarodne organizacije kojoj je prijava podnesena, mora podnijeti najkasnije do isteka roka od 3 mjeseca od datuma podnošenja zahtjeva za priznanje prava prvenstva, ili 4 mjeseca od datuma podnošenja prijave patenta u Bosni i Hercegovini, ili 16 mjeseci od zahtijevanih prvenstava, ovisno od toga koji od navedenih rokova ističe ranije (Pehar i sar, 2019: 18-19). Na ovakav način postignuto je usuglašavanje sa Evropskom patentnom konvencijom. Odredbe o dopuni i ispravku zahtjeva za priznanje prava prvenstva usaglašene su s odredbama Patent Law Treaty.⁶

Kako bi se ispunili procesnopravni uvjeti, podnositelj prijave patenta koji se u BiH namjerava koristiti pravom prvenstva dužan je sukladno članku 26. Zakona o patentu, Institutu podnijeti:

- zahtjev za priznanje prava prvenstva koji sadržava bitne podatke o prvoj prijavi čije se prvenstvo zahtijeva, i
- prijepis prve prijave ovjeren od nadležnog organa države članice Pariške unije ili članice WTO-a, tako je prijava patenta za koju se zahtijeva pravo

⁶ <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hr/ba/ba013hr.html>, (pristupljeno 10.03.2023)

prvenstva iz prve prijave podnesena na datum koji je kasniji od datuma na koji istječe period prvenstva iz članka 25. stavak 1. Zakona, podnositelj prijave može podnijeti zahtjev za obnavljanje prava prvenstva.

Zahtjev za priznanje prava prvenstva može se odnositi samo na ona obilježja izuma koja su sadržana u prvoj prijavi ili prijavama čije se prvenstvo zahtijeva. U skladu s čl. 27. Zakona, podnositelj prijave patenta može podnijeti zahtjev za ispravak ili dopunu zahtjeva za priznanje prava prvenstva u roku od 16 mjeseci od datuma prava prvenstva ili, ako bi ispravak ili dopuna prouzrokovala promjenu datuma prava prvenstva, u roku od 16 mjeseci od tako promijenjenog datuma prvenstva, koje god od šesnaestomjesečnog perioda istječe prije, pod uvjetom da je takav zahtjev podnesen u roku od četiri mjeseca od datuma podnošenja prijave patenta.”⁷

Ispitivanje od strane Instituta

Formalno ispitivanje prijave podrazumijeva ispitivanje od strane Instituta i to:

- da li prijava ispunjava uvjete za priznanje datuma podnošenja iz članka 22. ovog zakona,
- da li su plaćene taksa i troškovi postupka za podnošenje prijave,
- da li je podnesen prijevod prijave na jednom od jezika koji su u službeno upotrebi u Bosni i Hercegovini,
- da li su podneseni crteži,
- da li zastupa podnosioca prijave osoba koja se može baviti zastupanjem.⁸

Postupak potpunog ispitivanja

Postupak potpunog ispitivanja prijave podrazumijeva postojanost, odnosno da li izum zadovoljava sve uvjete za priznanje patenta i ovaj postupak potpunog ispitivanja je najsloženiji dio postupka (Miladinović, 2013: 83). Tim ispitivanjem utvrđuje se da li izum zadovoljava sve uvjete za priznanje patenta, tj. da li je predmet prijave, izum koji nije izuzet iz patentne zaštite, sukladno s pravilom o jedinstvu izuma, dostatno jasan i potpuno opisan kako bi ga stručnjak mogao izvesti, koji je nov, ima inventivnu razinu i da li je industrijski primjenjiv (Marković&Popović, 2015: 147).

Zahtjev za priznanje patenta prihvaćanjem rezultata potpunog ispitivanja priznatog patenta sukladno članku 38. stavak 1. točka (b) Zakona može se podnijeti samo ako je prijava patenta za isti izum podnesena jednom ili većem broju patentnih ureda. Podnositelj tog zahtjeva obavezan je uz

⁷ <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hr/ba/ba013hr.html>, (pristupljeno 26.03.2023)

⁸ Zakon o patentu, članak 32.

zahtjev priložiti potpisanu izjavu da će dokaz o rezultatu postupka potpunog ispitivanja provedenog u jednom od tih ureda dostaviti u roku od šest mjeseci od dana priznanja patenta od tog ureda, a najkasnije pet godina od datuma podnošenja zahtjeva. Ako podnositelj prijave u određenom roku ne dostavi rezultate provedenog postupka potpunog ispitivanja koji su Institutu dovoljni za donošenje rješenja u pogledu zahtjeva za priznanje patenta, prijava se smatra povučenom i Institut donosi zaključak o obustavljanju postupka (Pehar i sar., 2019: 21).

Priznanje patenta

Rješenje o priznanju ili odbijanju zahtjeva za priznanje patenta po svojoj je formi upravni akt i sadrži sve elemente koje ima upravni akt. Institut donosi rješenje o priznanju patenta, odnosno konsenzualnog patenta ako prijava patenta, odnosno konsenzualnog patenta zadovoljava sve uvjete za priznanje patenta iz članka 39. ako se radi o dodjeli konsenzualnog patenta iz članka 42. Zakona. To podrazumijeva da su plaćene takse i druge naknade.

Za razliku od standardnog patenta koji se stiče tek nakon postupka potpunog ispitivanja prijave patenta i provjere novosti, inventivnosti i industrijske primjenjivosti pronalaska, konsenzualni patent se priznaje bez potpunog ispitivanja, ukoliko protiv njega nema prigovora zainteresiranih strana. Zakonom je data mogućnost da se konsenzualni patent dodijeli za one pronalaskes koji su patentibilni u smislu odredbe članka 6., te čiji predmet zaštite nije izuzet od patentibilnosti u smislu odredbe članka 7. ovog zakona i koji je industrijski primjenjiv. Svaka pravna ili fizička osoba može u roku šest mjeseci od objave zahtjeva za priznanje patenta u službenom glasniku Institutu podnijeti prigovor protiv dodjele konsenzualnog patenta, nakon čega podnositelj prijave mora podnijeti zahtjev za potpuno ispitivanje patenta. Zahtjev za priznanje patenta prihvatanjem rezultata potpunog ispitivanja priznatog patenta može se podnijeti samo ako je prijava patenta za isti pronalazak podnesena jednom ili većem broju patentnih kancelarija. To je standardni postupak ispitivanja kojim se utvrđuje da li pronalazak ispunjava sve uvjete za priznanje patenta, te da li je predmet prijave pronalazak koji je u skladu s pravilom o jedinstvu pronalaska, koji je otkriven, nov, koji ima inventivni nivo i koji je industrijski primjenjiv.

Radi određivanja relevantnog stanja tehnike vrši se pretraživanje baze podataka o patentima⁹. Stanjem tehnike obuhvaćeno je sve što je dostupno javnosti prije datuma podnošenja prijave patenta, pismenim ili usmenim opisom, upotrebom ili na bilo koji drugi način bilo gdje u svijetu.

⁹ www.int/ipdl/en/resources/links.jsp.

Dodjela patenta

Na temelju rezultata provedenog postupka potpunog ispitivanja, Institut donosi rješenje o priznavanju patenta, odnosno konsenzualnog patenta ako prijava patenta, odnosno konsenzualnog patenta, ispunjava uvjete za priznanje patenta odnosno za dodjelu konsenzualnog patenta i ako nije podnesen prigovor na zahtjev za dodjelu konsenzualnog patenta ili zahtjev za provođenje postupka potpunog ispitivanja.

Podaci iz rješenja o priznanju patenta, odnosno dodjeli konsenzualnog patenta, s datumom donošenja rješenja, kao i podaci iz rješenja o odbijanju prijave patenta, upisuju se u Registar patenata, koji u elektronskoj formi vodi Institut. Nosiocu patenta, odnosno konsenzualnog patenta, izdaje se isprava o patentu, odnosno konsenzualnom patentu. Podatak o priznatom patentu, odnosno dodijeljenom konsenzualnom patentu objavljuje se u službenom glasilu. Rješenje o priznanju patenta, odnosno dodjeli konsenzualnog patenta ima učinak od datuma objavljivanja podataka o priznatom patentu, odnosno dodjeli konsenzualnog patenta.

Patent može da traje 20 godina, računajući od datuma podnošenja prijave patenta. Konsenzualni patent može da traje 10 godina, računajući od datuma podnošenja prijave. Patent prestaje poništenjem od Instituta po službenoj dužnosti ili na zahtjev za zainteresovane strane zato što nisu ispunjeni materijalni uvjeti. U svakom slučaju patent prestaje danom smrti nosioca patenta, odnosno danom gubitka statusa pravnog lica, osim ako je prešao na nasljednike, odnosno pravne sljednike, kao i oglašavanjem rješenja ništavim.

Pravo pronalazača

Pronalazač ima pravo da njegovo ime bude navedeno u prijavi, spisima, registrima, ispravama i publikacijama o njegovom pronalasku, te pravo na ekonomsku korist. Dodijeljeni patent osigurava vlasniku isključivo pravo na izradu, korištenje, stavljanje u promet ili prodaju izuma zaštićenog patentom. To je vlasništvo čiju upotrebu vlasnik može dopustiti drugim osobama na određeno vrijeme davanjem licence, ili ga u potpunosti prenijeti na druge osobe.

Bez suglasnosti nosioca patenta svakoj drugoj osobi zabranjeno je i nuđenje i isporučivanje proizvoda (materije, smjese, dijela uređaja) koji čini bitan elemenat zaštićenog pronalaska osobama koje nisu ovlaštene za iskorištavanje tog izuma.

Patentiranje na međunarodnom nivou

Priznanje patenta na području Bosne i Hercegovine jeste složen postupak, tako i na međunarodnom nivou priznanje, podnošenje prijave za patentnu zaštitu, dobijanje i održavanje patentnog prava je skup poduhvat. Traženje i održavanje zaštite za samo jedan patent na pojedinim velikim tržištima može koštati od 10 000 US\$ do 100 000 US\$.

Troškovi patentiranja u tri najveća patentna zavoda Sjedinjenih Američkih država, Japana i država članica Evropske patentne organizacije (EPC), ukazuju da su visoke cijene takse i naknada jedan od razloga što pojedinci, mala i srednja poduzeća, ponekad troškove dobijanja patenta smatraju previsokim.

Jedno moguće rešenje je uvođenje sistema koji svakom podnosiocu prijave omogućava besplatan prijem prijave (kao u Ujedinjenom Kraljevstvu). Drugo rešenje je sistem povoljnijih taksi za male entitete kakav postoji u izvesnom broju zemalja, npr. u Kanadi, Filipinima i SAD, ili sistem koji naplaćuje niže takse podnosiocima prijave iz pojedinih zemalja, kao što je slučaj u PCT sistemu.

Podnosioci patentnih prijava takođe plaćaju troškove koji se odnose na korištenje usluga patentnih zastupnika. Zastupanje u ovoj oblasti je postalo potrebno zbog složenosti patentnih dokumenata, zbog razlika patentnim sistemima pojedinih zemalja i zbog potrebe da se udruže odgovarajuća tehnička i pravna stručnost, što doprinosi uspešnijem prolasku patentne prijave kroz sistem. (Idris, 2003: 227)

Patentne prijave odnose se na različite oblasti kao što su motori s unutaršnjim sagorjevanjem, biotehnoški pronalasci, sportska oprema, elektronski uređaji i muzički instrumenti. U stvari, u Međunarodnoj klasifikaciji patenata ima 70 000 tehnoloških kategorija (ili grupa) koje pokrivaju sve moguće oblasti pronalazaštva (tehlike). Suštinsko ispitivanje zahteva visoko kvalifikovane ispitivače dobro upoznate sa poslednjim tehnološkim dostignućima u svojoj stručnoj oblasti. (Idris, 2003: 232)

U oktobru 2001. godine WIPO je otpočeo savetovanje u celom svetu o strateškom nacrtu daljeg razvoja međunarodnog patentnog sistema. Ta inicijativa poznata kao „WIPO Patent Agenda” okrenuta je iznalaženju rešenja za problem, od dugoročnih do neposrednih posebno krize sa kojom se suočavaju pojedini zavodi noseći se sa sve većim radnim opterećenjima. U Ženevi je WIPO sazvaio konferenciju o međunarodnom patentnom sistemu, kako bi se razmotrila WIPO Patent Agenda. Na konferenciji se razgovaralo o glavnim pitanjima i izazovima s kojima se suočava međunarodni patentni sistem da bi korisnicima sistema imali priliku da ukažu na dalja rešenja i

odgovore. Pitanja pokrenuta tokom rasprave uzeta su u obzir u nacrtu koji je Sekretarijat pripremio za Generalnu skupštinu WIPO. (Idris, 2003: 238)

Sudska zaštita

U postupku priznavanja patenta, protiv odluke Instituta donesene u prvom stupnju, stranka čijem zahtjevu u potpunosti ili djelimično nije udovoljeno, kao i druga zainteresirana osoba ima pravo žalbe Komisiji za žalbe Instituta u roku od 15 dana od dana prijema odluke. Protiv rješenja donesenog u drugom stupnju žalba nije dozvoljena, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom kod Suda Bosne i Hercegovine.

Pored pomenutog, pravna zaštita prava na patent može biti građanskopravna, kaznenopravna, prekršajna i upravnopravna. Svi navedeni oblici zaštite međusobno se ne isključuju. Sve osobe čija su prava prema Zakonu povrijeđena mogu tražiti zaštitu tih prava i naknadu štete od te osobe, prema općim pravilima o naknadi štete.

Kad je u pitanju građanskopravna zaštita, ista se prema Zakonu ostvaruje podnošenjem tužbe sudu. Ona se ne provodi po ex officio dužnosti, nego na inicijativu zainteresirane osobe. Povreda prava vrši se radnjom koja se sastoji u neovlaštenom korištenju zaštićenog patenta ili da se svjesno omogućava drugoj neovlaštenoj osobi da vrši neposrednu povredu patenta.

Tužbu zbog povrede prava može podnijeti imalac patenta protiv svake osobe koja povrijedi imovinsko pravo. Tužilac je titular prava ili njegov nasljednik, a tuženi osoba koja je učinila neposrednu ili posrednu povredu patenta ili učestvovala u povredi kao saizvršilac, podstrekač ili pomagač.

U podnesenoj tužbi, tužitelj može zahtijevati zabranu vršenja učinjene povrede, uklanjanje stanja nastalog povredom prava, objavljivanje presude o trošku tuženog, naknadu imovinske štete i opravdanih troškova postupka. Prilikom odlučivanja o tužbenom zahtjevu sud će uzeti u obzir sve okolnosti slučaja posebno razmjenu između težine učinjene povrede i zahtjeva. Zahtjev za zaštitu može se podnijeti u roku od tri godine od dana saznanja povrede, ali ne poslije pet godina od dana učinjene povrede.

Sudska praksa

Vrhovni sud SR BiH
R. 179/87
22.07.1987.

Redovni sud je nadležan da sudi u sporovima radi naknade štete prouzrokovane neovlaštenim iskorištavanjem zaštićenog pronalaska.

Vrhovni sud SRBiH
Rev. 53/90
28.01.1991.

Na protek roka radi zaštite pronalaska sud pazi po službenoj dužnosti.

Vrhovni sud Republike Srpske
Gž. 4/03
03.11.2003.

Patentna zaštita može se pružiti samo licu koje je izvršilo prijavu svog pronalaska patenta, odnosno izuma i ako mu je to pravo priznato po postupku i na način propisan zakonom od nadležnog zavoda ili ustanove za patente.

Viši privredni sud u Beogradu
Viši trgovinski sud
Viši privredni sud
Iž. 935/09
13.04.2009. godine

Pokretanje postupka radi oglašavanja ništavim rješenja o priznanju patenta, po Zakonu o patentima, nije razlog za obavezni prekid parničnog postupka po tužbi zbog povrede. Parnični sud može, ali ne mora taj postupak prekinuti. Nije cjelishodno prekidati postupak po prijedlogu za određivanje privremene mjere, jer se uvijek može podnijeti nov prijedlog, a u tom postupku ne postoje smetnje za odlučivanje, niti se može isticati prigovor presuđene stvari.

Vrhovni sud Srbije
Rev. 47/95
08.06.1998.

Osoba koja povredi pravo iz prijavljenog ili zaštićenog pronalaska, modela, uzoraka ili žiga ili neovlašteno koristi zaštićenu oznaku porijekla proizvoda, odgovara za materijalnu i nematerijalnu štetu po općim pravilima o naknadi štete.

Vrhovni sud Republike Hrvatske
II Rev. 123/1994

Osoba koja nije ishodila priznanje patenta ne uživa zaštitu kao izumitelj bez obzira na to što je podnijela patentnu prijavu, jer takva osoba nije nositelj patenta.

Literatura:

1. European Commission. (2000). *Commission Proposes in the Creation of a Community patent*.
2. Idris, K. (2003). *Intelektualna svojina; Moćno sredstvo ekonomskog rasta*, Beograd: Balkan Kult.
3. Marković, S, Popović, D. (2015). *Pravo intelektualne svojine*. Beograd: Pravni fakultet.
4. Marković, S. (2007). *Pravo intelektualne svojine*, Sarajevo: Magistrat.
5. Miladinović, Z. (2013). *Pravo intelektualne svojine*, Beograd: Pravni fakultet.
6. Objavljena sudska praksa, Vrhovnog suda SRBiH, Vrhovnog suda RS, Vrhovnog suda Srbije i Vrhovnog suda Republike Hrvatske.
7. Pehar, S., Vidić M, Jurković, C. (2019). *Postupak za priznanje patenta u pravu Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. br. XXVII.
8. Zakon o patentu (Službeni glasnik BiH, broj 53/10)
9. Zakon o osnivanju Instituta za intelektualno vlasništvo (Službeni glasnik BiH, broj 43/04)
10. Zakon o industrijskom vlasništvu u BiH (Službeni glasnik BiH, br. 3/02 i 29/02)
11. www.ipr.gov.ba
12. www.wipo.int/ipal/en/resources/links.jsp
13. Službeni glasnik BiH broj 53/10 Zakon o patentu, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon_o_patentu.pdf
14. Pravilnik o postupku za priznanje patenta i konsenzualnog patenta „Službeni glasnik BiH“, broj 105/10., http://www.podaci.net/_gBiH/propis/Pravilnik_o_postupku/P-pppkpa02v10A5.html
15. <http://www.ipr.gov.ba/bs/stranica/najcesca-pitanja-o-patentu>
16. <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hr/ba/ba013hr.html>,

Abstract: *In international and comparative law, the term "intellectual property" is accepted as a common name for industrial property law and copyright law. Industrial property is legally protected intellectual creation that can be used in the production and trade of goods and services. It includes: patents, industrial design, trademarks, service marks, geographical marks of product origin, plant varieties, integrated circuit topography, know-how. Each new invention from any industry is the property of its author. The subjective right of industrial property is made by the decision of the competent authority after the administrative procedure has been carried out. A patent is granted for any invention from any technical field that is new, has an inventive step, and can be industrially applied. Discoveries, scientific theories and mathematical methods, aesthetic creations, plans, rules and methods for performing mental acts, playing games or doing business, computer programs,*

and presentations of information as such are not considered inventions. The procedure for granting, maintaining, terminating, and recording the transfer of a patent, as well as a consensual patent, is conducted by the Institute, specifically the Institute for Intellectual Property of Bosnia and Herzegovina. The patent recognition process is a complex procedure that involves various steps. It begins with the filing of an application and ends with a decision on patent recognition. The formal examination of the application, which is accompanied by a complete examination, is at the center of this process. Each of these steps is regulated and prescribed by the Patent Law of Bosnia and Herzegovina and the Regulation on the Procedure for Granting Patents and Consensual Patents. As for the costs associated with patent recognition, they are borne by the applicant for recognition, and the price varies due to various factors that will be mentioned in this paper. Given that Bosnia and Herzegovina is a country with complex and complicated characteristics in terms of its political and legislative system, it could be said that this process is an exception to that, because its implementation is precisely and clearly defined.

Key words: *patent, invention, application, decision, patent recognition, formal examination, Institute for Intellectual Property of Bosnia and Herzegovina*

PhD, Associate Professor, Iva Buljubašić¹
PhD, Snježana Barić-Šelmić²
Ana Marija Gerić³

WOMEN AS A TARGET GROUP - MARKETING IN THE NEW DIGITAL MEDIA

Abstract: *Women are the target group for marketing purposes in the emphasis of this work. The purpose of marketing is to persuade the customer to make a purchase, and in order to do this, the customer must first identify their needs and wants before the product can be defined and placed. Digital marketing is inevitably brought up while discussing marketing in the modern day, particularly when it comes to target marketing. Digital marketing is a non-traditional marketing approach that involves advertising using digital platforms including social media, websites, search engines, and so on. However, identifying your target audience is the most crucial step in creating a high-quality marketing strategy. Even with superior quality, a product cannot succeed unless it is marketed to the appropriate audience.*

Pricing, product distribution, and promotion are all made simpler and more profitable by targeted marketing. Men and women alike are said to favor advertisements that cater to their individual needs or societal positions in marketing literature.

Finding out how women feel about ads and marketing campaigns targeted at them is the focus of the study. The paper's objective is to shed light on respondents' perceptions of products that are suggested to them and marketing efforts that target them. The survey questionnaire was conducted online, in the period from September 4th to 7th, 2023. There was a total of 196 respondents who filled out the survey questionnaire completely.

Keywords: *digital marketing, marketing, target group, target marketing, women.*

¹Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, e-mail: buljubasic.unios@gmail.com

² Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, e-mail: snjezana.baric@gmail.com

³ Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, e-mail: anamarijageric@gmail.com

Introduction

Philip Kotler (2016) concisely captures the essence of marketing with defining it as a profitable satisfaction of needs. The term profitable needs to be underlined here so that there is no confusion that marketing activities are aimed at charity, that is, when they do it, they always think of the end result in the background, namely profit. "Marketing is the recognition and satisfaction of human and social needs. One of the shortest, good definitions of marketing is the profitable satisfaction of needs" (Keller and Kotler; 2016:27). It should be emphasized that the post-industrial society has brought certain changes in the way of consumption, i.e. there is a reversal, i.e. the emergence of the production of the consumer's irrational desires. As Hajrudin Hromadžić (2009) emphasizes, guided by a psychoanalytical approach, there is a change in the treatment of people from rational to irrational beings and a change in the culture of needs to culture of desires. Things that are consumed become a way of expressing an individual and their identity. They are used to present individuals to others and express their personality and individuality. All this gives rise to the idea of a kind of consumerist democracy (Hromadžić, 2009: 212). The fundamental task of marketing is to create and promote what consumers need and want. This means that it is involved in identifying consumer needs and desires and in defining and placing products. As part of these activities, consumers receive information about the offer, participate in the purchasing process and ultimately use the product. Marketing observes the reaction of consumers in order to change the offer accordingly and/or offer new products. Marketing therefore consists of an offer, a seller, an exchange, a consumer, a process or a system of activities (Grbac, 2007:13).

In order to buy the desired product, an exchange is required. Kotler lists five conditions that must be met for a successful exchange to occur: 1. there must be at least two parties; 2. each of the parties possesses something of value to the other party; 3. each party has the ability to communicate and execute what has been agreed; 4. each party has the freedom to accept or reject the offered exchange; 5. each party believes it is desirable and acceptable to do business with the other party. It is also important to note that there must be a need for something prior to any exchange (Kotler&Keller, 2008:6).

When considering women as a target group, some important assumptions need to be taken into account, perhaps the most important of which is to keep in mind the diversity within the target group. As with other target groups, women are not a homogenous group. They have different backgrounds, cultures and life experiences, and it is necessary to recognize and respect this diversity when developing a marketing strategy. Defining the

target group includes psychographic factors such as needs and values. When crafting a strategy, it is important to understand the unique needs, values and priorities of women, such as career aspirations, family roles and personal interests. From the meteoric rise of YouTubers, influencers and tiktokers, it can be concluded that the public today extremely values authenticity and inclusivity, meaning it's not wise to rely on stereotypes and perceptions. The key to successful marketing is building genuine connections and relationships with the (target) audience. Understanding the unique aspects of target demographics, including women, will contribute to more effective and resonant marketing campaigns.

The massification of the Internet, i.e. digital media, leads to a paradigm shift in communication. Namely, the audience is no longer passive or active, but interactive, as online media platforms will enable two-way communication and new media (Levinson, 2012) will create prosumers (producers and consumers of online content in one person). Initially, the Internet will enable complete freedom and visibility for everyone, making it the most liberal medium of all media. The further accelerated development of information and communication technology, from smart technologies to wireless communication, will make it both the most desirable and the most accessible. In addition to speed, the Internet enables constant availability regardless of location, a mobility that no (traditional) medium has ever offered before. The Internet will change our society, our culture and our communication step by step and will further develop and realign the development of humanity and civilization in an unprecedented way. In this context, marketing really had to adapt, adopt a new way of communicating and continuously interact with its target audience. The aggressiveness of dilettantism, which is now clearly visible and loud in digital (new) media, will completely change all previously known marketing tactics and tools. For example, the market is no longer just a physical place of exchange, as players can gather in a virtual environment by using various online platforms and applications. Therefore, unconventional methods are increasingly being used alongside conventional marketing methods (Bharti&Kumar, 2020:16).

The research framework of Ana-Marija Gerić's final graduation thesis was used as the basis for interpreting the results.

Digital marketing and interactive audience

Digital marketing represents a modern and innovative approach to advertising, leveraging digital channels such as search engines, websites, social media platforms, email, and mobile applications. This dynamic form of marketing facilitates a two-way interaction between consumers and businesses. As technology continues to evolve, so does digital marketing,

serving as a vital conduit for connecting businesses with their target audiences.

The advancement and refinement of technology have empowered consumers with greater awareness of a company's products and offerings. Digital marketing furnishes businesses with a competitive edge, allowing them to outpace their rivals in the marketplace. Digital marketing can be considered as a transformative force within the marketing realm, epitomizing a revolution in the way businesses engage with consumers (Bharti& Kumar, 2020:21).

Since the beginning of the 21st century, companies have undergone many changes and adaptations in a very short space of time thanks to the opportunities offered by technological progress. This evolution has been linear over the years. (Tan et al., 2004, cited in Durmaz& Efendioglu, 2016:36) In order to overtake their competitors, companies actively use e-commerce and digital marketing. (Bulut et al., 2006, cited in Durmaz& Efendioglu, 2016:36) In this way, a two-way connection is established between customers and companies. Since the conditions of digital marketing are different in terms of advertising costs, brands that are not competitors under normal conditions can become competitors of each other. Specifically, according to long-tail economics (Anderson, 2006), this means that even small companies can become more visible in the online environment and become competitors of larger companies, precisely because the former traditional media channels were too expensive for them, while today's digital channels are acceptable and affordable. By using digital marketing, companies enable their customers to find products and services more easily and quickly and form an opinion about them by comparing similar products, speeding up the buying process. Also, the amount of time spent shopping is usually seen as a major problem, but with online shopping this problem now seems to have been solved. (Cop& Oyan, 2010, cited in Durmaz& Efendioglu, 2016:36) The main aim of online marketing is to utilise the existing infrastructure to make a profit. The development, pricing, advertising and distribution of goods are also carried out online. (Karaca, 2012, cited in Durmaz& Efendioglu, 2016:36).

One of the primary advantages of digital marketing lies in its ability to engage with the target audience through interactive media channels. Various models have been developed to optimize digital marketing strategies for maximum effectiveness. When companies successfully meet the needs and requirements of their customers, it often leads to enhanced customer satisfaction and loyalty, as emphasized by Molla&Licker (2001) and cited in Durmaz & Efendioglu (2016:38). Recent researches suggest that companies that excel in online marketing place significant emphasis on fostering mutual

communication to fortify customer loyalty and commitment, as indicated by Srinivasan et al. (2002) and cited in the same source (Durmaz& Efendioglu, 2016:38). This underscores the importance of building strong relationships with customers through active engagement and responsiveness in the digital realm.

Digital marketing offers numerous advantages, particularly for small and medium-sized enterprises (SMEs), including: Cost-effectiveness: Digital marketing (DM) often requires lower investment compared to traditional marketing channels. This affordability makes it accessible to SMEs with limited budgets; Quick return on investment (ROI): DM campaigns can generate faster results compared to traditional methods. This rapid turnaround allows SMEs to see tangible outcomes sooner, helping them to allocate resources more efficiently; Easy measurement: DM provides robust analytics tools that enable businesses to track and measure the performance of their campaigns in real-time. This data-driven approach allows SMEs to make informed decisions and refine their strategies based on accurate insights; Improved conversion rate: DM allows for highly targeted and personalized campaigns, increasing the likelihood of converting leads into customers. By tailoring content to specific audience segments, SMEs can achieve higher conversion rates and maximize their ROI; Flexibility and agility: DM platforms offer the flexibility to quickly adapt and update content in response to market trends or consumer feedback. This agility allows SMEs to stay relevant and competitive in a dynamic marketplace.

Overall, digital marketing empowers SMEs to compete effectively in the digital landscape by offering cost-effective solutions, rapid results, measurable outcomes, enhanced targeting capabilities, and agility in content management.

The concept of the target group is fundamental for the success of any marketing campaign. Understanding the specific market being targeted is essential for designing a high-quality marketing strategy. Target marketing entails segmenting the market into distinct groups and directing marketing efforts towards one or more key segments comprising customers whose needs and desires align closely with a particular product or service offering. The beauty of target marketing lies in its ability to concentrate marketing efforts on specific consumer groups, thereby simplifying product promotion, pricing strategies, and distribution channels, while also making them more cost-effective (Ward, 2020: n.p.).

By precisely identifying and understanding the characteristics, preferences, and behaviors of target audiences, businesses can tailor their marketing initiatives to resonate more effectively with their intended

consumers, ultimately leading to greater success in achieving marketing objectives and driving business growth. Market segmentation is a crucial strategy for marketers, offering various approaches to effectively categorize consumers based on their characteristics, preferences, and behaviors. As noted by Kotler & Armstrong (1996), cited in Gillian (2011:16), there isn't a one-size-fits-all method for segmentation; marketers must explore different segmentation variables, either individually or in combination, to pinpoint the most relevant target audiences.

Geographic segmentation means that a market is divided according to location. Geographic segmentation is based on the belief that consumers living in the same region have some related wants and needs that may be very different from those in other regions of the world. For example, some products and services may be in high demand in one region but not in others. Despite its importance, geographic segmentation can vary from region to region. Geographic bias can depend on the different brands available. In many areas, a brand may be very popular and accepted, but most consumers are unaware of it. (Gillian 2011:16).

Demographic segmentation consists of demographic factors such as age, ethnicity, nationality, occupation, etc. Based on these variables, a company can choose which consumers it wants to target. For example, a company that wants to target the younger generation needs to focus on consumers between the ages of 18 and 45, while a company that wants to target the older generation needs to focus on consumers between the ages of 46 and older. Demographic segmentation helps a company to understand its consumers and fulfill their wants and needs. (Gillian 2011:16)

Different strategies are available for market segmentation, but studies indicate that behavioral strategies tend to be effective for most organizations (Gillian, 2011:16). Segmentation based on consumer behavior variables is a common approach, as organizations seek to identify segments that closely align with their target consumer behavior (Gillian, 2011:17).

Psychographic segmentation was developed by marketing researchers to link personality to brands. Psychographics is described as "the study of personality, values, attitudes, interests and lifestyles" Companies need to know the habits of their customers in order to engage with them effectively and for consumers to recognize the company's products or services. Psychographic segmentation looks at the psychology of the potential consumer and helps the marketer decide how to manage their consumers who belong to a particular segment. (Gillian 2011:17)

Women as a target group

Previous studies have shown that men and women often respond differently to advertising, and the differences cited in the literature are mostly emotional in nature. (Brunel& Nelson, 2000; Dahl, Sengupta &Vohs, 2009; Fisher & Dube', 2005; Meyers-Levy, 1988 cited in Papyrinaa, 2015:125). Researchers have typically described gender differences along sociocultural dimensions, with men being independent and women being more sociable, while the common finding was that men and women responded better to those ads that used emotional appeals that were consistent with their gender roles. (Papirina, 2015:125). According to author Joy, customers have a certain preferred communication style. The three different styles she identifies are visual, verbal and tactile. Each of these three customer types prefers different types of marketing (Joy, 2006 cited in Weber& Kraft, 2012:247). For example, visual communicators prefer direct marketing such as flyers, DVDs and other visual materials. The tactile style, on the other hand, prefers models they can touch and generally describes their likes and dislikes when it comes to feelings of safety, comfort or convenience. Verbal communicators prefer messages such as phone calls and radio commercials. (Joy, 2006 cited in Weber& Kraft, 2012:247) Although it may seem that you can only effectively target one of these groups, the key to successful marketing is to find a way to reach all three styles with one marketing budget. (Weber& Kraft, 2012:247). However, researches show us that even with the same buyer styles, there are differences that make marketing to men and women another factor to consider. These differences require a company to define their target market as male, female, or both. They need to define the market to better understand how to effectively communicate with them. Companies need to focus on how male and female markets differ. One difference in preferred communication styles is that women, who prefer verbal communication, respond much better to more polite and gentle language than men. Men prefer short, direct verbal communication (Heermann, 2010 cited in Weber& Kraft, 2012:248). According to a study by the University of Wisconsin, women perceive and remember 70% more details in their environment than men. As a result, women are more likely to accept contextual and intuitive brand messages. These differences in perception can unintentionally create different messages about a company or product (Levit, 2012 cited in Weber& Kraft, 2012:248). It is important for a company to consider how each gender perceives its marketing message. These perceptions determine whether a potential customer will even consider the product when making a purchase decision. (Weber& Kraft, 2012:248)

In this article, we have focused on two generation cohorts, Generation Y (Millenials) and Generation Z (New Millenials), and especially on women

as members of these cohorts. Generation cohort Y, as defined by Strauss and Howe (1991; in Barić-Šelmić, 2022:67), comprises those born after 1982, i.e. those who came of age around the year 2000 at the earliest. Members of this generation do not know the world without computers and use interactive media (Kundanis, 2003: 40-45, in Barić-Šelmić, 2022:67). Generation Z, on the other hand, is the generation born around the year 2000, i.e. it came of age with the mobile application Pokemon Go (2016) and is the first generation born entirely in the global, internet-connected world (Rothman, 2016: 89, in Barić-Šelmić, 2022 : 67).

Research

The aim of the study is to investigate and find out how women, members of generation z and millennials, feel about ads and marketing campaigns targeted at them. The paper's objective is to shed light on respondents' perceptions of products that are suggested to them and marketing efforts that target them.

The hypotheses whose truth is proven or disproven by the above studies are:

H1 Most women trust a product when it is promoted by a famous person/influencer.

H2 Most women prefer videos to product reviews or descriptions in advertising.

H3 Women prefer marketing campaigns that are comprehensive when choosing a model.

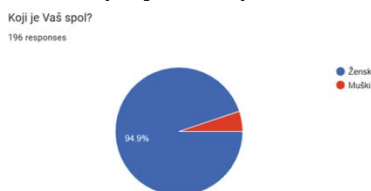
H4 The best reach among Generation Z women and millennials is achieved via social networks.

H5 For the majority of women, the educational and humorous aspects of advertising are important.

H6 Women prefer positive, encouraging messages in marketing campaigns.

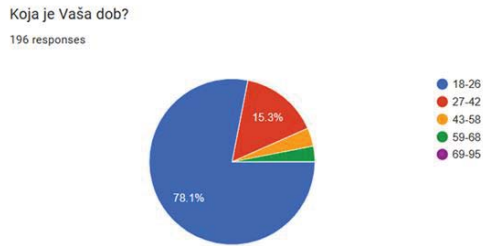
The survey questionnaire was conducted online, in the period from September 4th to 7th, 2023. There were a total of 196 respondents who filled out the survey questionnaire completely.

Figure 1 Display of respondents by gender

Source: Author's work

Figure 2 Display of respondents by gender

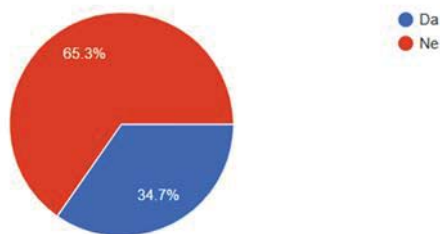
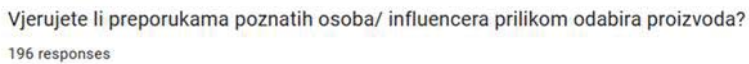
Source: Author's work

The female gender predominated in the survey, namely 186 females, accounting for 94.9% of the respondents, while there were 10 male respondents, accounting for 5.1%.

Most of the respondents were between 18 and 26 years old, namely 153 (78.1%), while 30 respondents were between 27 and 42 years old (15.3%). There were 7 (3.6%) respondents in the 43-58 age group and 6 (3.1%) respondents in the 59-68 age group. There was not a single respondent in the 69-95 age group.

The vast majority of respondents who answered the questionnaire belong to the Millennial and Generation Z generational cohorts (pewresearch.org).

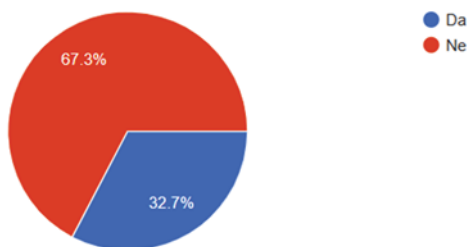
Figure 3 Respondents' answers as to whether they trust the recommendations of influencers or celebrities when making purchasing decisions

Source: Author's work

Figure 4 Respondents' answers as to whether they have bought a product in the last 6 months based on recommendations from influencers or famous people

Jeste li u posljednjih 6 mjeseci kupili neki proizvod po preporuci poznate osobe/
influencera?
196 responses

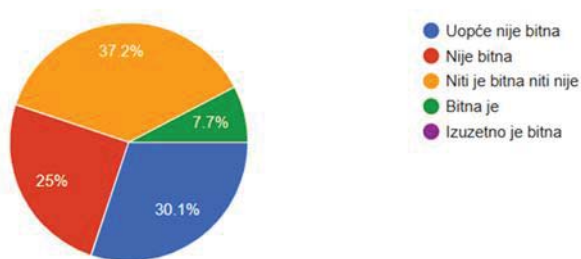

Source: Author's work

Figure 5 Respondents' answers on how important product recommendations from influencers or celebrities are to them

Koliko Vam je bitna preporuka proizvoda od strane poznatih osoba kao što su pjevači
ili glumci, ili influencera?

196 responses

Source: Author's work

The majority of respondents do not trust the recommendations of celebrities/influencers when it comes to choosing a product, namely 128 of them, or 65.3%. The number of respondents who believe the recommendations is 68, which is 34.7% of the total.

The number of respondents who have not bought a product in the last 6 months on the recommendation of a celebrity/influencer is 132, i.e. 67.3%, which is the majority of the total number of respondents. 64 respondents answered "yes" to the question, which is 32.7%.

For the majority of respondents, product recommendations from celebrities such as singers, actors or influencers are neither important nor unimportant. 73 respondents, or 37.2%, believe that this type of recommendation is not important at all. 59 respondents, or 30.1 . 49 respondents, accounting for 25%, consider it not important, while only 15 respondents, 7.7%, consider it important. None of the respondents consider it extremely important.

All 196 respondents (100%) stated that they use social networks.

The majority of respondents, namely 159 of them (81.1%) spend more than one hour per day on social networks, while 31 of them (15.8%) spend up to one hour per day on social networks. Five respondents (2.6%) spend several times a week on social networks and one respondent stated that they do not know the exact amount of time they spend there, which corresponds to 0.5%. Not a single respondent stated that they spend time on social networks once a week or less.

Most respondents, 147 of them (75%), search on social networks before buying a product.

The majority of respondents, namely 114 of them (58.2%), have bought a product in the last 6 months after seeing it in an ad on social networks.

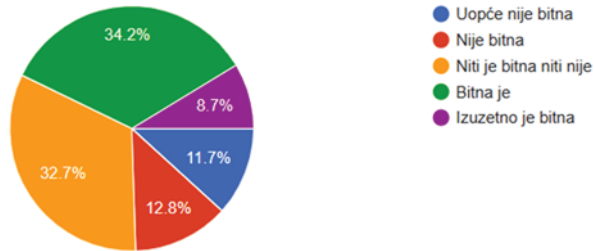
The number of respondents who believe that the humor and/or educational aspect in the ad is important is 92 (46.9%), representing the majority of the total number of respondents, while 61 (31.1%) respondents believe that it is neither important nor unimportant. Of the total number of respondents, 21 (10.7%) feel that humor and/or the educational aspect are not important, while the number of respondents who feel that they are not important at all and the number of respondents who feel that they are very important are equal, namely 11, representing 5.6%.

The majority of respondents, 97 of them (49.5%), believe a positive and encouraging message in advertising to be important, while 46 (23.5%) of respondents stated that this is neither important nor unimportant to them. The number of respondents who consider this to be very important is 23 (11.7%). 20 respondents stated that a positive and encouraging message is not important to them, which is 10.2%, while 10 respondents (5.1%) feel that it is not important at all.

Figure 6 Respondents' answer about the importance of inclusivity when choosing a model in an advertisement

Koliko Vam je bitna inkluzivnost prilikom odabira modela u oglasu?

196 responses

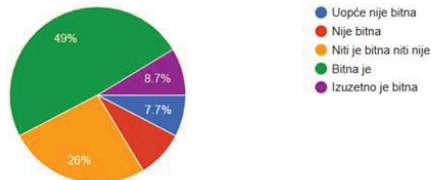
Source: Author's work

The majority of respondents, 67 (34.2%), believe that inclusivity is important when choosing a model in an ad, i.e. 17 of them (8.7%) think that it is very important, while 64 (32.7%) of respondents think that it is neither important nor unimportant. Of the total number of respondents, 23 (11.7%) stated that inclusivity is not important at all.

Figure 7 Respondent's answer about the importance of the video content of the rating or recommendation

Koliko Vam je bitan video zapis kao recenzija i/ili opis proizvoda u oglasu?

196 responses

Source: Author's work

The number of respondents for whom a video recording is important as a review and/or description of a product in an ad is 96 (49%), and another 17 (8.7%) of them consider it very important, while 26% of respondents, 51 of them to be precise, think that it is neither important nor it is. 17 of them (8.7%) think that it is not important, i.e. the number of respondents for whom it is not important at all is 15 and accounts for 7.7%.

Discussion

H1 Most women trust a product when it is advertised by a famous person/influencer. The research results presented show that the majority of respondents do not trust the recommendations of famous people or influencers. For most of them, the recommendation is either completely unimportant or they have a neutral opinion. Furthermore, results show that the majority of women have not bought a single product recommended by a celebrity or influencer in the last 6 months, which disproves this hypothesis.

H2 Most women prefer videos to product reviews or descriptions in advertising. Results show how important a video recording as a review and/or product description in an advertisement is for the majority of respondents. An equal proportion of respondents stated that they have a neutral opinion or that it is extremely important for them to have a video recording as a review and/or description of the product in the ad.

H3 Women prefer marketing campaigns that involve them when choosing a model. Results show that the majority of respondents believe that inclusivity is important when choosing a model in an ad.

H4 The best reach among Gen Z women and Millennials is via social networks. The majority of respondents are Gen Z and Millennials. Results show that all respondents use social networks, i.e., that the most respondents use social networks more than one hour per day or at least one hour per day. Furthermore, results show that most respondents search on social networks before buying a product. In addition, most respondents have purchased a product in the last six months after seeing it advertised on social media.

H5 For the majority of women, the educational and humorous aspects of advertising are important. Results show that the majority of respondents believe that the humorous and educational aspects of advertising are important.

H6 Women prefer positive, encouraging messages in marketing campaigns. Results confirm that the majority of respondents believe that a positive and encouraging message is important in advertising.

It can be concluded that members of the Millennials and Generation Z are fully digitalized, particularly in relation to product selection and purchasing. Indeed, the majority of respondents stated that they make extensive use of social networks when searching for and selecting products to buy. Of course, they confirm that a video review or recommendation is important to them, which supports the statement that we live in a visual age.

Conclusion

In today's age of information overload and oversaturation of the advertising market, it is difficult to stand out. This is precisely why it is necessary to follow the trends in advertising and research your target group well in order to even think about a successful marketing campaign. Women, particularly representatives of Generation Y and Z, as a target group do not tend to trust the recommendations of famous people and/or influencers. What is more important to them is a video or a description of the product, which they can use to decide for themselves whether they will buy the product or not. Women like to identify with the ad, as evidenced by the fact that most women prefer ads that pay attention to inclusivity when choosing a model. In addition, the majority of respondents are best reached via social networks, which confirms the thesis that digital marketing has become an indispensable part of a marketing campaign in the 21st century. Nowadays, the message conveyed through advertising is also very important, so the majority of respondents believe that a positive and encouraging message in an advertisement is important. For a marketing campaign to be successful, it is crucial to research the target market and their wants and needs. It is certainly necessary to consider the limitations of the research as the sample of respondents could be expanded to a national level to achieve full representativeness. For future research, it would be useful to extend the study to include in-depth interviews so that the views of the interviewees can be interpreted. This research can be considered as pilot research, which will help with further more detailed questionnaire as well as in-depth interviews. Also, in addition to generation cohorts, psychographic characteristics should also be taken into account, which can provide more diverse insights into the viewpoints of a certain group.

Literature

1. Al-Sarawi, S., Anbar, M., Alieyan, K., & Alzubaidi, M. (2017). Internet of Things (IoT) communication protocols: Review. ICIT 2017. *8th International Conference on Information Technology, Proceedings* (str. 685-690). Amman, Jordan
2. Anderson, C. (2006). *The Long Tail: Why the Future of Business Is Selling Less of More*. New York: Hyperion
3. Anderson, K. (2012). *Consumers Want Simplicity from Building Gender Balanced Businesses*. Preuzeto 15. svibnja, 2024., sa: <http://www.20-first.com/1601-0-consumers-want-simplicity.html>
4. Barić-Šelmić, S. (2022). Teorija koristi i zadovoljstva – Generacijske kohorte na društvenim mrežama. *Evropska revija*, (2)16, 63 - 83.

5. Brunel, F. F. & Nelson, M. R. (2000). Explaining gendered responses to “help-self” and “help-others” charity appeals: The mediating role of world-views. *Journal of Advertising*, (29)3, 15 - 28.
6. Bulut, Z. A., Öngören, B. & Engin, K. (2006). Kobilerde elektronik ticaretin kullanımı. *İstanbul örneği*. Doğu Üniversitesi Dergisi, (7)2, 150 - 161.
7. Cop, R. & Oyan, D. (2010). Küçük Yerleşim Yerlerindeki Tüketicilerin, İnternette Ürün Satın Alma Davranışları, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (3)1, 98 - 115.
8. Dahl, Darren W., Sengupta J. & Vohs K.D. (2009). Sex in Advertising: Gender Differences and the Role of Relationship Commitment, *Journal of Consumer Research*, (36)2, 215 - 231.
9. Durmaz, Y. & Efendioğlu, I.H. (2016). Travel from Traditional Marketing to Digital Marketing. *Global Journal of Management and Business Research*, (16)2, 34 - 40.
10. Fisher, Robert J., & Laurette Dube'. (2005). Gender Differences in Responses to Emotional Advertising: A Social Desirability Perspective. *Journal of Consumer Research*, (31)2, 850 - 858.
11. Gerić, A. (2023). *Marketing usmjeren prema ženama kao ciljnoj skupini*. Diplomski rad. Osijek. Akademija za umjetnost i kulturu.
12. Gillian M. (2011). The Importance Of Marketing Segmentation. *American Journal of Business Education (AJBE)*, (4)6, 15 - 18.
13. Grbac, B. (2007). *Načela marketinga*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet.
14. Heermann, T. (2010). *4 Gender Differences in Marketing Approach*. Preuzeto 17. svibnja, 2024., sa <https://www.marketitwrite.com/4-gender-differences-in-marketing-approach/>
15. Hromadžić, H. (2009). Konzumerizam. Potreba, životni stil, ideologija, *Sociologija i prostor*, (47)2, 212 - 214.
16. Joy, J. (2006). Customer Communication Styles. Ezine Articles. Preuzeto 11. svibnja 2024., sa: <http://ezinearticles.com/?3-Customer-Communication-Styles&id=239888>
17. Karaca, Ş. (2012). İnternette Pazarlama ve Ürün Karar Stratejileri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (16)1, 37 - 51.
18. Kotler, P. & Keller, K. (2008). *Marketing Management*. New Jersey: Prentice Hall.
19. Kundanis, R.M., (2003). Children, Teens, Families and Mass Media – the Millennial Generation. New Jersey, London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers
20. Levinson, P. (2012). *New media*. New York: Pearson.

21. Levit, M. (2012). The Difference Between Men and Women. Preuzeto 10. travnja 2024. sa: <http://www.evancarmichael.com/Branding/69/The-Difference-Between-Men-and-Women.html>Larry
22. Kumar, A. & Kumar Bharti, P. (2020). Traditional vs. Digital marketing: a comparative study. *International Journal of Multidisciplinary Research*, (10)12, 16 - 26.
23. Meyers-Levy, J. (1988). The Influence of Sex Roles on Judgment. *Journal of Consumer Research*, (14)4, 522 - 530.
24. Molla, A., i Licker, P. S. (2001). E-Commerce Systems Success: An Attempt to Extend and Respecify the Delone and MacClean Model of IS Success. *Commerce Research*, (2)4, 131 - 141.
25. Papyrina, V. (2013). *Men and women watching and reading: Gender and information processing opportunity effects in advertising*. San Francisco: Marketing Department, College of Business, San Francisco State University.
26. Rothman, D. (2016). A Tsunami of learners called Generation Z. Preuzeto 10. veljače 2024. sa: http://ce.wvu.edu/media/15624/needs-different_learning_styles.pdf
27. Srinivasan, S. S., Anderson, R. & Ponnayolu, K. (2002). Customer loyalty in e-commerce: an exploration of its antecedents and consequences. *Journal of Retailing*, (78)1, 41-50.
28. Statista. Preuzeto 13. travnja 2024. sa: <https://www.statista.com/topics/1145/internet-usage-worldwide/#topicOverview>
29. Strauss, W. & Howe, N., (1991). *Generations: The History of America's Future*. New York, Quill
30. Ward, S. (2020). Target Marketing and Market Segmentation. Preuzeto 13. svibnja 2024., sa: <https://www.coursehero.com/file/77175370/Target-Marketing-and-Market-Segmentationdocx/>
31. Weber M. & Kraft, H. (2012). A Look at Gender Differences and Marketing Implications. *International Journal of Business and Social Science*, (3)21, 247 - 253.

Sažetak: Žene kao ciljana skupina u marketinške svrhe su u naglasku ovog rada. Svrha marketinga je uvjeriti kupca na kupnju, a da bi to učinio, kupac prvo mora identificirati svoje potrebe i želje prije nego što se proizvod može definirati i plasirati. Digitalni marketing neizbježno se spominje kada se govori o marketingu u moderno doba, osobito kada je u pitanju ciljani marketing. Digitalni marketing je netradicionalni marketinški pristup koji uključuje oglašavanje korištenjem digitalnih platformi uključujući društvene medije, web stranice, tražilice i tako dalje. Međutim, određivanje ciljane publike najvažniji je korak u stvaranju visokokvalitetne

marketinške strategije. Čak i uz vrhunsku kvalitetu, proizvod ne može uspjeti ako se ne plasira odgovarajućoj publici.

Određivanje cijena, distribucija proizvoda i promocija jednostavniji su i unosniji zahvaljujući ciljanom marketingu. U marketinškoj literaturi, rečeno je da podjednako muškarci i žene preferiraju oglase koji zadovoljavaju njihove individualne potrebe ili društveni položaj.

U fokusu je istraživanja saznati što žene misle o oglasima i marketinškim kampanjama usmjerenim na njih. Cilj rada je rasvijetliti percepciju ispitanika o proizvodima koji su im predloženi i marketinškim naporima koji su usmjereni k njima. Anketni upitnik proveden je online, u razdoblju od 4. do 7. rujna 2023. godine. Ukupno je bilo 196 ispitanika koji su u potpunosti ispunili anketni upitnik.

Ključne riječi: *ciljani marketing, ciljane skupine, digitalni marketing, marketing, žene.*

MSc Slavko Karić¹
Mihajlo Mrvošević²
Veljko Stojanović³
Prof. dr Stevo Stević⁴

CARINSKI SISTEM EVROPSKE UNIJE I ODNOS PREMA ZEMLJAMA KANDIDATIMA

***Apstrakt:** Ovaj rad istražuje carinski sistem Evropske unije (EU) i njegov odnos prema zemljama kandidatima za članstvo. Analizirajući istorijski razvoj, strukturu i funkcionisanje Carinske unije EU, rad se fokusira na procese usklađivanja carinskih politika zemalja kandidatkinja sa standardima EU. Posebna pažnja posvećena je izazovima i koristima koje zemlje kandidati mogu imati od pristupanja Carinskoj uniji, kao i trgovinskim politikama i instrumentima EU prema trećim zemljama. Cilj rada je da pruži sveobuhvatan uvid u značaj i kompleksnost carinskog sistema EU u kontekstu evropskih integracija.*

***Ključne riječi:** Carinski sistem, Evropska unija, carinska unija, zemlje kandidati, evropske integracije, carinske procedure, trgovinska politika.*

Uvod

Carinski sistem predstavlja skup pravila, procedura i institucija koje regulišu promet roba preko državne granice. Njegova osnovna funkcija je da obezbedi naplatu carina, poreza i drugih dažbina, kao i da zaštiti domaću ekonomiju od nelojalne konkurencije i nezakonitog prometa roba. Uloga carinskog sistema nije samo ekonomska, već i društvena, jer doprinosi zaštiti zdravlja, sigurnosti i životne sredine, sprečavanju kriminala i zaštiti kulturne baštine.

Evropska unija (EU) ima jedinstveni carinski sistem koji omogućava slobodan promet roba unutar Unije bez carinskih formalnosti. Ovaj sistem funkcioniše kao jedinstveno carinsko područje u kojem se primenjuju jedinstvena pravila kontrole i naplate carina za robu koja ulazi iz trećih

¹Institut za zaštitu životne sredine Environ, Beograd, e-mail: karic.slavko@gmail.com

²Institut za zaštitu životne sredine Environ, Beograd, e-mail: kontakt@glagol.rs

³ Institut za zaštitu životne sredine Environ, Beograd,
e-mail: veljko.stojanovic381@gmail.com

⁴ Evropski univerzitet BD, Brčko, e-mail: stevic.s1974@gmail.com

zemalja. Carinska unija, uspostavljena 1. jula 1968. godine, predstavlja jedan od ključnih stubova evropskih integracija i temelj jedinstvenog tržišta (Jelisavac & Trošić, 2015: 44).

Razumevanje carinskog sistema EU i njegovog odnosa prema zemljama kandidatima je od suštinskog značaja za analizu procesa evropskih integracija i ekonomskih politika. Cilj ovog rada je da se pruži sveobuhvatan pregled carinskog sistema EU, njegov istorijski razvoj, struktura i funkcionisanje, kao i da se analiziraju izazovi i perspektive u odnosu na zemlje kandidate. Poseban fokus biće na procesima usklađivanja carinskih politika zemalja kandidatkinja sa standardima EU, kao i na njihovim izazovima i koristi od pristupanja Carinskoj uniji.

Istorijski razvoj carinskog sistema EU

Početak evropskih integracija

Prvi koraci ka evropskim ekonomskim integracijama započeli su u 18. veku, kada su se nacionalne privrede počele povezivati na regionalnom nivou. Međutim, savremene evropske integracije započele su 1951. godine osnivanjem Evropske zajednice za uglj i čelik između šest zemalja: Nemačke, Italije, Francuske, Belgije, Luksemburga i Holandije. Ova zajednica je bila prvi korak ka uspostavljanju ekonomske i političke saradnje u Evropi, što je kasnije dovelo do formiranja Evropske ekonomske zajednice (EEZ) i Evropske zajednice za atomsku energiju (EURATOM) 1957. godine Rimskim ugovorom (Vujačić i sar., 2015: 54)

Formiranje Carinske unije (1968)

Carinska unija EU formalno je uspostavljena 1. jula 1968. godine, sa ciljem uklanjanja carinskih barijera među državama članicama i uspostavljanja jedinstvenog carinskog režima prema trećim zemljama. Ovaj proces je bio ključan za stvaranje jedinstvenog tržišta, omogućavajući slobodan promet roba unutar EU bez carinskih formalnosti. Carinska unija je značajno doprinela ekonomskoj integraciji Evrope, omogućivši lakši pristup tržištima i povećanje trgovinske razmene među članicama. (Vujačić i sar., 2015: 56)

Dalji razvoj do današnjih dana

Dalji razvoj carinskog sistema EU obuhvata kontinuirano unapređenje carinskih procedura i harmonizaciju propisa među članicama. Sporazum iz Maastrichta iz 1992. godine formalno je uspostavio Evropsku uniju i postavio jasne ciljeve ekonomske i monetarne unije, uključujući jedinstvenu valutu, zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku, te saradnju u oblasti pravosuđa i

unutrašnjih poslova. Ovi ciljevi su dodatno osnažili carinsku politiku kao ključnu komponentu evropskih integracija. Uvođenje jedinstvene valute, evra, 1999. godine, dodatno je olakšalo trgovinu i ekonomske interakcije unutar EU. (Vujačić i sar., 2015: 57)

Struktura i funkcionisanje Carinske unije EU

Osnovni principi i ciljevi

Carinska unija EU temelji se na principima slobodne trgovine među državama članicama i jedinstvenoj carinskoj politici prema trećim zemljama. Glavni ciljevi Carinske unije uključuju zaštitu unutrašnjeg tržišta, obezbeđivanje konkurentnosti evropskih privreda, te stvaranje uslova za slobodan protok roba, usluga, kapitala i ljudi. Carinska unija doprinosi efikasnoj naplati carinskih dažbina, poreza i drugih davanja, čime se obezbeđuju značajni prihodi za budžete država članica (Bjelić, 2008: 89).

Institucionalni okvir i ključne institucije

Institucionalni okvir Carinske unije čine Evropska komisija, koja predlaže i sprovodi carinsku politiku, Evropski parlament i Savet EU, koji donose zakone, te nacionalne carinske službe koje primenjuju carinske propise. Ključne institucije uključuju Generalni direktorat za oporezivanje i carinsku uniju (DG TAXUD) pri Evropskoj komisiji, koji koordinira carinsku politiku na nivou EU. Ove institucije rade u sinergiji kako bi obezbedile doslednu primenu carinskih propisa i efikasno funkcionisanje carinske unije (European Commission - Stabilisation and Association Process [EU SAP], 2008).

Carinske procedure i propisi

Carinske procedure EU obuhvataju različite carinske režime, uključujući uvoz, izvoz, tranzit, skladištenje i posebne procedure kao što su privremeni uvoz i carinske povlastice. Jedinstvena carinska tarifa (CCT) primenjuje se na robu iz trećih zemalja, dok su unutrašnje carinske formalnosti među državama članicama eliminisane. Carinske procedure su osmišljene tako da obezbede efikasnu kontrolu robe, zaštitu potrošača i sigurnost na unutrašnjem tržištu, uz minimiziranje administrativnih troškova i vremena potrebnog za sprovođenje formalnosti (EU SAP, 2008).

Uloga carinske politike u jedinstvenom tržištu

Carinska politika EU igra ključnu ulogu u funkcionisanju jedinstvenog tržišta, obezbeđujući slobodan promet roba i zaštitu od nelojalne konkurencije. Takođe, carinska politika doprinosi fiskalnim prihodima

država članica i predstavlja važan instrument spoljne trgovinske politike EU. Uvođenje jedinstvene carinske politike omogućava harmonizaciju propisa i procedura, čime se olakšava trgovinska razmena i smanjuju trgovinske barijere unutar EU. Carinska politika EU takođe obuhvata mere zaštite intelektualne svojine, borbu protiv krijumčarenja i drugih nezakonitih aktivnosti, te zaštitu zdravlja i sigurnosti potrošača.

Trgovinska politika EU prema trećim zemljama

Jedinstveni carinski režim

Jedinstveni carinski režim EU podrazumeva primenu jedinstvene carinske tarife (CCT) na uvoz robe iz trećih zemalja, čime se obezbeđuje doslednost i harmonizacija carinskih stopa unutar celokupne Unije. Ova tarifa obuhvata sve proizvode i usluge koje ulaze na teritoriju EU, pri čemu se carinske stope razlikuju u zavisnosti od vrste robe, njene vrednosti i zemlje porekla. CCT se redovno ažurira kako bi se prilagodila promenama u međunarodnoj trgovini i obezbedila adekvatna zaštita domaće proizvodnje (EU SAP, 2008).

Instrumenti carinske politike

Evropska unija koristi različite instrumente carinske politike kako bi regulisala trgovinu sa trećim zemljama i zaštitila svoje tržište. Ovi instrumenti su osmišljeni da obezbede pravednu i ravnopravnu trgovinu, zaštite domaće proizvođače od nelojalne konkurencije i osiguraju stabilnost tržišta. Detaljnije razmotrićemo ključne instrumente carinske politike EU: carinske tarife, trgovinske kvote, antidampinške i antisubvencijske mere.

Carinske tarife

Carinske tarife su fiksne stope koje se primenjuju na uvoz robe iz trećih zemalja. One predstavljaju ključni instrument za kontrolu količine uvoza i zaštitu domaće proizvodnje. Carinske tarife mogu biti ad valorem (izražene kao procenat od vrednosti uvezene robe) ili specifične (izražene kao fiksni iznos po jedinici uvezene robe).

Primena i struktura: Carinske tarife se primenjuju u skladu sa Zajedničkim carinskim tarifama (Common Customs Tariff - CCT) EU, koje su usklađene za sve države članice. Stope tarifa variraju u zavisnosti od vrste robe i njenog porekla. Na primer, stope tarifa za poljoprivredne proizvode su često više nego za industrijske proizvode, zbog potrebe za zaštitom poljoprivrednog sektora EU.

Zaštitna funkcija: Carinske tarife pomažu u zaštiti domaće proizvodnje od jeftinog uvoza, čime se omogućava domaćim proizvođačima da ostanu konkurentni na tržištu. Na primer, visoke carinske stope na uvoz čelika iz trećih zemalja pomažu u očuvanju evropske industrije čelika.

Prihodi za budžet: Carinske tarife predstavljaju značajan izvor prihoda za budžet EU. Prihodi od carina se slivaju u zajednički budžet EU i koriste se za finansiranje različitih politika i programa Unije (EU SAP, 2008).

Trgovinske kvote

Trgovinske kvote su kvantitativna ograničenja koja se primenjuju na uvoz određenih proizvoda iz trećih zemalja. Ove kvote su osmišljene da zaštite domaću industriju od prekomernog uvoza, koji bi mogao izazvati poremećaje na tržištu.

Vrste kvota: Postoje dve glavne vrste trgovinskih kvota: apsolutne kvote i tarifne kvote. Apsolutne kvote ograničavaju ukupnu količinu robe koja se može uvesti u određenom periodu, dok tarifne kvote omogućavaju uvoz određene količine robe po sniženim carinskim tarifama, nakon čega se primenjuju više stope tarifa.

Primeri primene: Trgovinske kvote se često primenjuju na proizvode poput poljoprivrednih proizvoda, tekstila i obuće. Na primer, EU može uvesti kvotu na uvoz određenih poljoprivrednih proizvoda iz trećih zemalja kako bi zaštitila svoje poljoprivrednike.

Ciljevi: Primarni cilj trgovinskih kvota je zaštita domaćih proizvođača od prekomernog uvoza koji bi mogao dovesti do pada cena i ugrožavanja domaće proizvodnje. Kvote pomažu u održavanju stabilnosti tržišta i zaštiti radnih mesta u EU (EU SAP, 2008).

Antidampinške i antisubvencijske mere

Antidampinške i antisubvencijske mere su dodatne carine koje se primenjuju na uvoz robe po dampinškim cenama ili robe koja je subvencionisana od strane države izvoznika. Ove mere imaju za cilj zaštitu tržišta EU od nelojalne konkurencije.

Antidampinške mere: Dampinške cene nastaju kada izvoznik prodaje robu po cenama nižim od onih na domaćem tržištu ili ispod troškova proizvodnje. EU može uvesti antidampinške carine kako bi neutralisala efekat doppinga i zaštitila domaće proizvođače. Na primer, EU je uvela antidampinške carine na uvoz kineskog čelika kako bi zaštitila svoju industriju čelika.

Antisubvencijske mere: Ove mere se primenjuju kada se utvrdi da država izvoznik subvencionise proizvodnju robe, čime se narušava tržišna konkurencija. EU može uvesti antisubvencijske carine kako bi neutralisala uticaj subvencija. Na primer, EU je uvela antisubvencijske carine na uvoz biodizela iz Argentine zbog državnih subvencija koje su omogućile dampinške cene.

Procedure i pravila: Primena antidampinških i antisubvencijskih mera zahteva detaljnu istragu i dokazivanje postojanja dampaing ili subvencija, kao i njihovog štetnog uticaja na industriju EU. Ove mere se sprovode u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije (Information on Customs Unions and Free Trade Agreements: World Trade Organization (WTO)).

Instrumenti carinske politike EU, uključujući carinske tarife, trgovinske kvote, antidampinške i antisubvencijske mere, omogućavaju Uniji da efikasno upravlja trgovinskim tokovima, štiti domaće proizvođače i potrošače, te održava ravnotežu u međunarodnoj trgovini. Kroz primenu ovih instrumenata, EU osigurava da njeno tržište ostane konkurentno i stabilno, uprkos globalnim trgovinskim izazovima.

Sporazumi o slobodnoj trgovini i partnerstva

EU je sklopila niz sporazuma o slobodnoj trgovini (FTA) i partnerstva sa trećim zemljama, čime se olakšava trgovina i obezbeđuje pristup tržištima izvan Unije. Ovi sporazumi omogućavaju smanjenje ili ukidanje carinskih tarifa i drugih trgovinskih barijera, čime se podstiče ekonomska saradnja i rast. Sporazumi o slobodnoj trgovini obuhvataju različite aspekte, uključujući carinske olakšice, zaštitu intelektualne svojine, standardizaciju proizvoda i saradnju u oblasti regulative. Primeri ovakvih sporazuma su CETA sa Kanadom, EPA sa Japanom i mnogi drugi.

Odnos EU prema zemljama kandidatima

Proces pridruživanja i usklađivanje sa EU standardima

Zemlje kandidati za članstvo u EU moraju proći kroz složen proces pridruživanja koji uključuje usklađivanje njihovih zakonodavstava i politika sa standardima EU, uključujući i carinsku politiku. Ovo podrazumeva prihvatanje i primenu EU pravila i procedura, kao i modernizaciju carinskih službi kako bi se obezbedila efikasna kontrola i naplata carina. Proces pridruživanja uključuje nekoliko faza: od statusa zemlje kandidata, preko otvaranja i zatvaranja pregovaračkih poglavlja, do konačnog pristupanja Uniji.

Carinske unije i prelazni trgovinski sporazumi

Jedan od ključnih koraka u procesu pridruživanja Evropskoj uniji je uspostavljanje carinske unije sa EU ili sklapanje prelaznih trgovinskih sporazuma. Ovi sporazumi omogućavaju zemljama kandidatima postepeno prilagođavanje njihovih carinskih politika i procedura sa standardima EU, olakšavajući tako integraciju u jedinstveno tržište.

Carinske unije

Carinska unija je sporazum između dve ili više zemalja koji omogućava slobodan protok roba između zemalja članica bez carina, kvota ili drugih trgovinskih barijera. Istovremeno, zemlje članice uspostavljaju zajedničku carinsku tarifu (Common External Tariff - CET) prema trećim zemljama.

Primarna svrha carinske unije:

Eliminacija trgovinskih barijera: Carinska unija eliminiše carinske tarife i kvote između zemalja članica, omogućavajući slobodan protok robe unutar unije.

Zajednička carinska tarifa: Uvođenje zajedničke carinske tarife prema trećim zemljama obezbeđuje ujednačen pristup i zaštitu zajedničkog tržišta.

Jedinstveno tržište: Carinska unija je korak ka stvaranju jedinstvenog tržišta, gde roba, usluge, kapital i radna snaga mogu slobodno cirkulisati.

Primeri carinskih unija:

Evropska unija: Najpoznatiji primer carinske unije je Evropska unija, koja omogućava slobodan protok robe između država članica i primenu zajedničke carinske tarife prema trećim zemljama.

Carinska unija između Turske i EU: Turska je uspostavila carinsku uniju sa EU 1995. godine, što je omogućilo slobodan protok industrijskih proizvoda između Turske i država članica EU.

Prelazni trgovinski sporazumi

Prelazni trgovinski sporazumi su privremeni ugovori između EU i zemalja kandidata koji olakšavaju postepenu integraciju kandidata u jedinstveno tržište EU. Ovi sporazumi omogućavaju zemljama kandidatima da prilagode svoje trgovinske politike i procedure standardima EU pre punopravnog članstva.

Primarne komponente prelaznih trgovinskih sporazuma:

Carinske olakšice: Smanjenje ili ukidanje carinskih tarifa na određene proizvode, čime se podstiče trgovina između EU i zemlje kandidata.

Pravila o poreklu robe: Uspostavljanje pravila koja definišu poreklo proizvoda, kako bi se obezbedilo da samo roba iz EU i zemlje kandidata ima pravo na carinske olakšice.

Tehnički standardi: Usklađivanje tehničkih standarda i regulativa kako bi proizvodi iz zemlje kandidata ispunjavali zahteve EU tržišta.

Sanitarni i fitosanitarni standardi: Prilagođavanje sanitarnih i fitosanitarnih standarda kako bi se osigurala sigurnost hrane i zaštita zdravlja potrošača.

Stabilizacijsko-pridruživni sporazum (SSP)

Stabilizacijsko-pridruživni sporazum (SSP) je ključni prelazni trgovinski sporazum između Srbije i EU, potpisan 29. aprila 2008. godine i stupio na snagu 1. septembra 2013. godine. SSP je osmišljen da pomogne Srbiji u prilagođavanju njenog pravnog okvira i trgovinskih praksi standardima EU.

Ključni elementi SSP-a:

Carinske olakšice: SSP predviđa postepeno ukidanje carinskih tarifa za industrijske proizvode i smanjenje tarifa za poljoprivredne proizvode, čime se olakšava pristup srpskih proizvoda tržištu EU.

Pravila o poreklu robe: Sporazum sadrži precizna pravila o poreklu koja definišu uslove pod kojima proizvodi iz Srbije mogu uživati carinske olakšice pri izvozu u EU.

Tehnički i sanitarni standardi: SSP zahteva usklađivanje srpskih tehničkih standarda, sanitarnih i fitosanitarnih pravila sa standardima EU, čime se osigurava da proizvodi iz Srbije zadovoljavaju visoke standarde kvaliteta i sigurnosti EU tržišta.

Trgovinska zaštita: Sporazum uključuje mehanizme za rešavanje trgovinskih sporova i zaštitu od nelojalne konkurencije, kao što su antidampinške i antisubvencijske mere.

Rezultati i koristi SSP-a:

Povećanje trgovine: SSP je doveo do značajnog povećanja trgovine između Srbije i EU. Izvoz iz Srbije u EU je porastao, čime se obezbedio veći pristup srpskih proizvoda velikom tržištu EU.

Priliv investicija: Poboľšani uslovi trgovine i sigurnost koju pruža SSP doprineli su povećanju stranih investicija u Srbiji, posebno iz zemalja EU.

Prilagođavanje standardima: Srbija je kroz SSP proces prilagodila mnoge svoje regulative i standarde evropskim normama, što je ključan korak ka članstvu u EU.

Carinske unije i prelazni trgovinski sporazumi su ključni instrumenti u procesu pridruživanja zemalja kandidata Evropskoj uniji. Oni omogućavaju postepeno prilagođavanje carinskih politika, procedura i standarda zemalja kandidata standardima EU, čime se olakšava integracija u jedinstveno tržište. Stabilizacijsko-pridruživni sporazum između Srbije i EU predstavlja konkretan primer kako ovi sporazumi funkcionišu, donoseći značajne koristi za trgovinu, investicije i ekonomski razvoj zemlje kandidata (EU SAP, 2008).

Primeri zemalja kandidata i njihove faze prilagođavanja (Srbija)

Srbija je primer zemlje kandidata koja je prošla kroz nekoliko faza prilagođavanja carinskog sistema standardima Evropske unije (EU). Ovo uključuje reformu carinske administracije, modernizaciju carinskih procedura, te usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU. Prelazni trgovinski sporazum i Stabilizacijsko-pridruživni sporazum (SSP) omogućili su postepeno uklanjanje trgovinskih barijera i olakšali integraciju Srbije u evropske ekonomske tokove. Kroz ove procese, Srbija je unapredila svoje carinske kapacitete, poboljšala efikasnost carinske administracije i uspostavila bolju kontrolu nad uvozom i izvozom robe (EU SAP, 2008).

Faze prilagođavanja

Reforma carinske administracije

Srbija je započela reformu svoje carinske administracije kako bi povećala efikasnost i transparentnost u radu. Ključni koraci uključuju:

Osnivanje Uprave carina: Osnovana je Uprava carina kao centralna agencija odgovorna za sprovođenje carinske politike. Ovo je omogućilo centralizovano upravljanje i koordinaciju carinskih aktivnosti.

Uvođenje elektronskih sistema: Elektronski sistemi za carinsku obradu robe (Automatizovani sistem za carinske informacije - ASYCUDA) uvedeni su kako bi se ubrzali carinski postupci i smanjila mogućnost korupcije.

Modernizacija carinskih procedura

Modernizacija carinskih procedura bila je ključna za prilagođavanje standardima EU:

Uvođenje jedinstvenog carinskog dokumenta (SAD): Srbija je usvojila jedinstveni carinski dokument koji olakšava trgovinu i omogućava transparentnost u carinskim postupcima.

Implementacija NCTS sistema: Novi kompjuterizovani tranzitni sistem (NCTS) omogućava elektronsko praćenje tranzita robe kroz Srbiju, što smanjuje rizik od nelegalnih aktivnosti i ubrzava postupak.

Usklađivanje zakonodavstva

Usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU bio je dugotrajan proces koji je uključivao:

Usvajanje Zakona o carinskoj službi: Zakon je usvojen kako bi se uskladile carinske procedure sa standardima EU. Ovaj zakon definiše prava i obaveze carinske službe, kao i postupke za uvoz i izvoz robe.

Primena Zajedničkog carinskog zakona EU: Srbija je primenila ključne odredbe Zajedničkog carinskog zakona EU, što je omogućilo harmonizaciju carinskih pravila i procedura sa zemljama članicama EU.

Prelazni trgovinski sporazum i SSP

Prelazni trgovinski sporazum između Srbije i EU potpisan je 29. aprila 2008. godine, a stupio na snagu 1. januara 2009. godine. Ovaj sporazum je omogućio postepeno uklanjanje carinskih tarifa i kvota za industrijske proizvode iz Srbije, čime se olakšava pristup srpskih proizvoda tržištu EU (EU SAP, 2008).

Stabilizacijsko-pridruživni sporazum (SSP)

SSP između Srbije i EU potpisan je 29. aprila 2008. godine i stupio na snagu 1. septembra 2013. godine. Ključni elementi SSP-a uključuju:

Carinske olakšice: Postepeno ukidanje carinskih tarifa za industrijske proizvode i smanjenje tarifa za poljoprivredne proizvode iz Srbije.

Pravila o poreklu robe: Definisanje uslova pod kojima proizvodi iz Srbije mogu uživati carinske olakšice pri izvozu u EU.

Tehnički i sanitarni standardi: Usklađivanje srpskih tehničkih standarda, sanitarnih i fitosanitarnih pravila sa standardima EU.

Trgovinska zaštita: Mehanizmi za rešavanje trgovinskih sporova i zaštitu od nelojalne konkurencije, kao što su antidampinške i antisubvencijske mere.

Konkretni koraci i datumi

- 2008. godina: Potpisivanje Prelaznog trgovinskog sporazuma i SSP-a između Srbije i EU.
- 2009. godina: Stupanje na snagu Prelaznog trgovinskog sporazuma.
- 2013. godina: Stupanje na snagu SSP-a.
- *Uvođenje ASYCUDA sistema:* Modernizacija carinskih procedura kroz implementaciju elektronskih sistema.
- *Usklađivanje sa Zajedničkim carinskim zakonom EU:* Primena ključnih odredbi ovog zakona u srpskom zakonodavstvu.

Rezultati prilagođavanja

Kroz ove procese prilagođavanja, Srbija je unapredila svoje carinske kapacitete, poboljšala efikasnost carinske administracije i uspostavila bolju kontrolu nad uvozom i izvozom robe. To je rezultiralo povećanjem trgovinske razmene sa EU, privlačenjem stranih investicija i jačanjem ekonomskih veza sa državama članicama EU.

Srbija je primer zemlje kandidata koja je kroz nekoliko faza prilagođavanja uspela da modernizuje svoj carinski sistem i uskladi ga sa standardima EU. Prelazni trgovinski sporazum i SSP omogućili su postepeno uklanjanje trgovinskih barijera i olakšali integraciju Srbije u evropske ekonomske tokove. Ovi sporazumi su omogućili Srbiji da unapredi svoje carinske kapacitete, poboljša efikasnost carinske administracije i uspostavi bolju kontrolu nad uvozom i izvozom robe, čime se stvorio čvrst temelj za buduće članstvo u EU (EU SAP, 2008).

Izazovi i perspektive carinske politike EU

Suočavanje sa globalnim trgovinskim promenama

EU se suočava sa brojnim izazovima u oblasti trgovinske politike usled globalnih trgovinskih promena, kao što su rast protekcionizma, trgovinski ratovi, i promene u globalnim lancima snabdevanja. Ove promene zahtevaju prilagodljivost i proaktivnost u primeni carinskih politika kako bi se zaštitili interesi EU na globalnoj sceni. Globalna pandemija COVID-19 dodatno je naglasila potrebu za fleksibilnim i otpornim trgovinskim politikama koje mogu odgovoriti na nepredviđene globalne izazove.

Digitalizacija i modernizacija carinskih procedura

Digitalizacija i modernizacija carinskih procedura predstavljaju ključne prioritete za unapređenje efikasnosti i transparentnosti carinske unije. Uvođenje e-carine, automatizovanih sistema kontrole i analize podataka doprinosi bržem i sigurnijem protoku roba preko granica EU, smanjujući troškove i vreme potrebno za carinske formalnosti. Inicijative poput programa „Carina 2020“ i „Carina 2040“ usmerene su na unapređenje digitalnih alata, interoperabilnost sistema i jačanje kapaciteta carinskih službi kroz obuku i tehnološku podršku.

Budućnost proširenja EU i implikacije za carinsku uniju

Buduće proširenje EU donosi nove izazove i prilike za carinsku uniju. Integracija novih članica zahteva dalji razvoj i harmonizaciju carinskih politika, kao i jačanje kapaciteta carinskih službi kako bi se obezbedila efikasna primena jedinstvenih pravila i procedura. Ovo će doprineti jačanju unutrašnjeg tržišta i ekonomskih veza unutar EU. Takođe, proširenje donosi nove perspektive za ekonomski rast i razvoj, omogućavajući pristup novim tržištima i resursima (EU SAP, 2008).

Zaključak

Carinski sistem EU predstavlja jedinstveni pravni i institucionalni okvir koji omogućava slobodan promet roba unutar Unije i efikasnu kontrolu uvoza iz trećih zemalja.

Istorijski razvoj carinske unije pokazuje kontinuitet u jačanju evropskih integracija i ekonomskih veza među članicama.

Trgovinska politika EU prema trećim zemljama koristi različite instrumente za zaštitu domaćeg tržišta i podsticanje međunarodne trgovine.

Proces pridruživanja zemalja kandidata zahteva usklađivanje njihovih carinskih politika sa standardima EU, pri čemu prelazni trgovinski sporazumi igraju ključnu ulogu.

Digitalizacija i modernizacija carinskih procedura, kao i buduće proširenje EU, predstavljaju ključne izazove i prilike za dalji razvoj carinske unije.

Carinski sistem EU će nastaviti da igra ključnu ulogu u očuvanju i unapređenju jedinstvenog tržišta, dok će odnosi sa zemljama kandidatima biti od suštinske važnosti za dalji proces proširenja i integracije. Održavanje fleksibilnosti i prilagodljivosti carinske politike, uz kontinuirano unapređenje i modernizaciju, biće ključni za suočavanje sa globalnim trgovinskim izazovima i osiguranje prosperiteta EU i njenih članica.

Literatura

1. Bjelić, P. (2008). *Međunarodna trgovina*. Beograd: Ekonomski fakultet.
2. Information on Customs Unions and Free Trade Agreements: World Trade Organization (WTO).
3. Jelisavac Trošić, S. (2015). *Pregovori u okviru gatt i sto*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
4. Stabilisation and Association Process. (2008). Brussels: European Commissions Stabilisation and association process - EUR-Lex (europa.eu)
5. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22008A0524%2801%29_\(2008\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22008A0524%2801%29_(2008)). Brussels: Official Journal of the European Union
6. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) - Trade Agreements: <https://unctad.org/topic/trade-agreements>
7. Vujačić, I. i Beljinac, N. (2015). *Nova Evropa i njena periferija*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka
8. https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm

Abstract: *This paper explores the customs system of the European Union (EU) and its relationship with candidate countries for membership. By analyzing the historical development, structure, and functioning of the EU Customs Union, the paper focuses on the processes of aligning candidate countries' customs policies with EU standards. Special attention is given to the challenges and benefits candidate countries may face in joining the Customs Union, as well as the EU's trade policies and instruments towards third countries. The aim is to provide a comprehensive insight into the significance and complexity of the EU customs system in the context of European integration.*

Key words: *Customs system, European Union, Customs Union, candidate countries, European integration, customs procedures, trade policy.*

Prof. dr Izet Banda¹
Doc. dr Mirsad Nalić²
Doc. dr Mirela Avdić³

RELEVANTNA OBILJEŽJA BARIJERA U MEĐUNARODNOJ TRGOVINI

Apstrakt: U ovom radu obrađena je tema „Relevantna obilježja barijera u međunarodnoj trgovini” sa posebnim akcentom na uticaj vancarinskih barijera na vanjsku trgovinu država EU i na vanjsku trgovinu BiH. O ovoj temi obrađene su mnogobrojne stručne analize, a Svjetska trgovinska organizacija (WTO) detaljnije obrađuje ovu temu i godišnje daje izvještaje o iniciranim kao i o vancarinskim barijerama koje su na snazi. U radu je prezentirano da zbog smanjivanja carina dolazi do porasta broja i vrsta različitih vancarinskih barijera, a ovu novu pojavu u međunarodnoj trgovini autori nazivaju „novim protekcionizmom”. Na poznatoj Tokijskoj rundi pregovora u okviru GATT-a počeli su pregovori o eliminisanju ovih vancarinskih barijera. Problem nekih vancarinskih barijera, kao što je dio tehničkih barijera u međunarodnoj trgovini i novouočenih administrativnih barijera u međunarodnoj trgovini, ostao je neregulisan do danas. Zbog problema sa tzv. “nevidljivim barijerama” pokrenuta je inicijativa za njihovo regulisanje u okviru Svjetske trgovinske organizacije, poznata kao olakšice u trgovini (engl. “trade facilitation”). Te tzv. nevidljive barijere su u stvari administrativne barijere u koje prvenstveno se ubrajaju pretjerani zahtjevi u pogledu potrebne dokumentacije i proceduralne zastoje sa kojima se preduzeća suočavaju kada trguju robom preko nacionalnih granica. Odnos pokrivenosti sa carinama i vancarinskim barijerama pokazuje visok stepen disperzije, to također pokazuje jasnu pozitivnu korelaciju između carina i vancarinskih barijera. Države koje primjenjuju restriktivnije tradicionalne trgovinske politike su takođe te gdje je uvoz više pogođen vancarinskim barijerama što je u radu potvrđeno. Evropska unija kao tržište sa cca 450 milijuna stanovnika predstavlja potencijalno tržište za mnoge države. Iako EU teži slobodnoj trgovini na tržištu EU evidentne su mnoge vancarinske barijere i to posebno kod uvoza iz drugih država. Uvozi iz Evropske unije imaju stopu pokrivenosti od 94,31% (omjer pokrivenosti koji pokazuje koliki procenat vanjske trgovine je pod utjecajem vancarinskih barijera u odnosu na ukupnu vanjsku trgovinu). Napoznatiji indikator u ovoj grupi je Indeks frekvencije (Frequency Ratio –F) ili transakcioni indeks koji pokazuje prisustvo ili odsustvo posmatrane vancarinske barijere i izračunava se kao odnos između broja proizvodnih kategorija koje su pod uticajem vancarinskih barijera i ukupnog broja proizvodnih kategorija u

¹ Evropski univerzitet „Kallos” Tuzla, Ekonomski fakultet, e-mail: izet.banda@gmail.com

² Evropski univerzitet „Kallos” Tuzla, Ekonomski fakultet, e-mail: nalic.mirsad@gmail.com

³ MUP TK, e-mail: nabavke.up@mupTK.ba

okviru posmatrane grupe. Kod uvoza omjer frekvencije je 93,88% za vancarinske mjere. Izvoz Evropske unije ima koeficijent pokrivenosti od 5,79% i omjer frekvencije od 10,13% za vancarinske mjere. Uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU obrađeni su u radu na primjeru uticaja unutrašnjih barijera koje vladaju na tržištu BiH i njihove veze na izvoz BiH na tržište EU koristeći se podacima svjetskog izvještaja engl. *Doing Business* kojim se obrađuje indikator DTF- lakoće poslovanja kod 189 ekonomija u svijetu i indikator DTF - pokretanja biznisa. U radu je potvrđeno regresionom analizom da će se sa povećanjem indikatora ukupnog DTF - lakoće poslovanja za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 244.342 KM. U cilju izrade analitičke veze između promatranih pojava tj. indikatora DTF - pokretanja biznisa, engl. *starting a business* (u %) kao nezavisne varijable i podataka o izvozu BiH na tržište EU kao zavisne varijable model jednostavne regresione analize je potvrdio da će se sa povećanjem indikatora DTF- pokretanja biznisa, *starting a business* za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 226.125,44 hiljada KM. Takođe analizom država visokog nivoa GDP per capita potvrđeno je da ostvaruju i visoke pozicije prema indikatoru za obavljanje vanjske trgovine i samim tim, ne upotrebljavaju APVB, ili ih upotrebljavaju u skromnijoj mjeri u odnosu na države nižeg nivoa GDP per capita. Takođe je analiziran uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU sa aspekta ocjene Indeksa logističkih performansi (kr.engl.LPI-Logistics Performance Index) i sa aspekta indeksa ETI (engl.The enabling trade index) koji prati globalno omogućavanje odvijanja trgovine.

Ključne riječi: vancarinske barijere, indikatori DTF pokretanja biznisa i DTF lakoće poslovanja, Indeks LPI i Indeks ETI, Indeks frekvencije, Indeks pokrivenosti.

Uvod

U ovom rada obrađene su sljedeće međusobno povezane tematske jedinice: 1) definisanje trgovinskih barijera, 2) vrste trgovinskih barijera, 3) carinske trgovinske barijere, 4) koncepti mjerenja carinskih barijera, 5) važnije značajke vancarinskih barijera, 6) vancarinske barijere u Evropskoj uniji i 7) efekti uticaja vancarinskih barijera prilikom izvoza Bosne i Hercegovine na tržište Evropske unije.

Definisanje trgovinskih barijera

Brojni termini se koriste za definisanje trgovinskih barijera. U anglo-američkoj literaturi uglavnom se susreće termin „trade barriers”, na engleskom jeziku, za označavanje barijera u međunarodnoj trgovini. (Bijelić, 2004: 7) Druga definicija prezentira trgovinske barijere po kojima su vlade država nametnule ograničenje na slobodu međunarodne razmjene roba i usluga. Slična definicija prethodnoj definiciji glasi da je vlada države nametnula uzdržanost na tok međunarodnih roba ili usluga. U literaturi na

engleskom jeziku se obično termin barijere u trgovini koristi za označavanje svih prepreka slobodnom odvijanju međunarodne trgovine, bilo da se radi o preprekama ekonomske prirode ili kulturne, političke i slično. U ovom radu koristiće se jedna operativna definicija trgovinskih barijera u međunarodnoj trgovini koja glasi „pod trgovinskim barijerama podrazumjevaju se mjere državnih organa i praksu djelovanja državne administracije u pogledu uticanja na spoljnu trgovinu određene zemlje sa inostranstvom sa ciljem povećanja ekonomskog rasta u uslovima ograničene svjetske trgovine”. (Bijelić, 2004: 10)

Vrste trgovinskih barijera

Sve vanjskotrgovinske barijere, prema instrumentima koji se koriste radi zaštite od inostrane konkurencije, mogu se podjeliti u dvije velike grupe: 1. carinske barijere trgovini (*tariff barriers to trade*); i 2. vancarinske barijere trgovini (*non.tariff barriers to trade*). Kada se kao isključivi instrument zaštite domaćeg tržišta od inostrane konkurencije koriste carine, onda se govori o carinskim barijerama međunarodnoj trgovini. Carine predstavljaju određeni namet na robu i usluge. Kada se koriste mjere kojima se želi ograničiti vanjska trgovina, a koje nisu carine onda se govori o vancarinskim barijerama međunarodnoj trgovini.

Carinske trgovinske barijere

Postoji nekoliko kriterijuma za klasifikaciju carina. U zavisnosti kako se obračunavaju, sve carine mogu se podjeliti na (WTO, 2024): 1. carine od vrijednosti (*ad valorem tariffs*), kod kojih se vrijednost ukupne carine određuje primjenom određenog procenta na vrijednost robe koja se carini (npr.5%); 2. specifične carine (*specific tariffs*), koje se izražavaju u određenoj vrijednosti za odgovarajuću mjernu jedinicu (npr. USD po jedinici ili komadu) i 3. kombinovane carine (*compound tariffs*), koje su spoj prethodne dvije vrste carine pa se izračunavaju i u procentu, ali i u određenoj vrijednosti po mjernoj jedinici (npr.5 % do 100 kg i 10 USD po kg za svaki kg preko 100 kg). Prema aktivnosti vanjske trgovine na koju se primjenjuje, sve carine se dijele na izvozne, uvozne i tranzitne. Postoje i sezonske carine koje se uvode u određenim mjesecima u godini kao na primjer kod uvoza tropskog voća. Carine koje se primjenjuju u svakoj državi prezentira se u carinskoj tarifi. Osnovu za carinsku tarifu čine nomenklatura proizvoda kojima se trguje. I u ovoj nomenklaturi svakoj oznaci za određeni proizvod pridodate su odgovarajuće stope. Prva carinska nomenklatura je bila tzv. Briselska carinska nomenklatura (*engl. Brussels Tariff Nomenclature - BTN*) koja je uvedena konvencijom koja je stupila na snagu 1959. godine, a koja je donijeta pod okriljem Savjeta za saradnju carinskih službi koji je kasnije

prerastao u Svjetsku carinsku organizaciju (*engl. World Customs Organization* - kr. WCO). Kasnije je ova carinska nomenklatura zamjenjena tzv. Harmonizovanim sistemom za opis i obilježavanje robe (*engl. Harmonized Commodity Description and Coding System*), skraćeno Harmonizovani system (*Harmonized System-HS*), na osnovu konvencije koja je pod okriljem Svjetske carinske organizacije zaključena 1983. godine. Danas nomenklatura broji oko 5.000 robnih grupa koje su obelježene šestocifrenim (6-digit) oznakama, tako da je u njoj klasifikovano oko 98 % robe u međunarodnoj razmjeni. Aktuelnu nomenklaturu danas primjenjuje 180 država i teritorija u svijetu kao osnovu za carinsku tarifu i za prikupljanje statističkih informacija o vanjskoj trgovini. Ujedinjene nacije imaju svoju nomenklaturu proizvoda koja je poznata kao Međunarodna standardna trgovinska klasifikacija (*kr. SITC*). Trenutno je aktualna SITC 4 (*SITC Rev 4*) koja je prihvaćena od strane Komisije Ujedinjenih naroda za statistiku na Trideset sedmoj sjednici (mart 2006. godine). SITC Rev 4 se upotrebljava u analizi međunarodne robne razmjene od strane zainteresiranih zemalja i međunarodnih organizacija.” U Americi i drugim državama, preduzeća i radnici pogođeni stranom konkurencijom pokušavaju da dobiju zaštitu u obliku carina i kvota. Uopšteno, zahtjev za pomoć analiziraju SAD Ministarstvo trgovine i Međunarodna trgovinska komisija. Mjere za pomoć uključuju sljedeće akcije: 1. klauzula izuzeća, 2. antidampiške carine i 3. protivtežne carine.” (Samjuelson & Nordhaus, 2007: 192) Otvorenost tržišta ima tri različite dimenzije: 1. otvorenost na tržištu dobara - mogućnost potrošača i proizvođača da biraju između domaćih dobara i inozemnih dobara. Ni u jednoj zemlji taj izbor nije u potpunosti bez ograničenja: čak i one zemlje koje su najpredanije slobodnoj trgovini imaju carine - poreza na uvezena dobra-i kvote - ograničenja na količinu dobara koja se mogu uvesti – barem na neka inozemna dobra. Istovremeno su u većini zemalja prosječne carine niske te se i dalje snižavaju. (Blanchard, 2011: 377) U Bosni i Hercegovini primjenjuje se Zakon o carinskoj tarifi koji propisuje plaćanje carina za robu koja se uvozi na carinsko područje BiH, a prema Carinskoj tarifi koja je sastavni dio ovog zakona. Zakon sadrži osnovne elemente carinske zaštite privrede BiH, kao i prava i obaveze učesnika u carinskom postupku. Globalni procesi internacionalizacije poslovanja, tako i informacione tehnologije prate trendove odnosno računovodstvene informacije sadržane u finansijskim izvještajima, moraju biti harmonizirani, kako bi svi akteri na globalnom tržištu mogli uspješno da komuniciraju i sarađuju. (Banda i sar., 2021: 330)

Koncepti mjerenja carinskih barijera

Carine je veoma lako predstaviti u numeričkom obliku, jer se one i daju kao numeričke vrijednosti. Carina na uvoz proizvoda podiže cijenu koju

zaračunavaju domaći proizvođači tog proizvoda. Taj učinak najčešće predstavlja glavnu svrhu uvođenja carina-zaštitu domaćih proizvođača od niskih cijena uvozne konkurencije. (Krugman & Obstfeld, 2006: 180) Apsolutni iznos carine se dobije kada se na vrijednost robe koja se carini primjeni propisana carinska stopa (u slučaju ad valorem carina), odnosno kada se na količinu robe koja se carini primjeni propisani kriterijum koji vrijednost carine utvrđuje u određenoj vrijednosti po mjernoj jedinici (u slučaju specifičnih carina). U slučaju kombinovanih carina za utvrđivanje vrijednosti carine, primjenjuje se i carinska stopa i propisani kriterijum koji vrijednost carine utvrđuje u određenoj vrijednosti po mjernoj jedinici. Apsolutna vrijednost carine ne može nam pokazati koliko je neka carina stvarno visoka i koliko značajnu barijeru trgovini ona predstavlja. Za to nam trebaju relativni pokazatelji, koji se dobijaju kada se apsolutna vrijednost carine koja se istražuje komparira sa ukupnom vrijednošću carine, sa carinama u drugim sektorima, sa carinama u drugim državama. Prosječna carina, odnosno prosječna carinska stopa jedan je od značajnijih pokazatelja prilikom mjerenja carina. Zbog problematike sa primjenom prosječnih carina, kao npr. u nekim državama se i ne trguje određenom robom za koju postoje propisane carinske stope u carinskoj tarifi i koje ulaze u obračun prosječne carinske stope, češće se primjenjuju ponderisane prosječne carine, odnosno ponderisana prosječna carinska stopa. Svjetska banka već nekoliko godina objavljuje podatke o prosječnim carinskim stopama i prosječnim ponderisanim carinskim stopama. Kao pondere koji se koriste za izračunavanje prosječne ponderisane carinske stope WB koristi trgovinu posmatrane države sa drugim državama svijeta. Izračunavanje prosječnih carinskih stopa i prosječnih ponderisanih carinskih stopa rade se za sve proizvode kojima se trguje, ali i posebno za grupu primarnih proizvoda i grupu industrijskih proizvoda koji su predmet međunarodne trgovine.

Važnije značajke vancarinskih barijera

Definisanje vancarinskih barijera

Jedan pravnik koji se bavio problematikom carinske službe u SAD Bendžamin Artur Level je 1922. godine tokom pisanja svog, danas veoma poznatog djela „Kroz lavirint carine” (*engl. "Through the Customs Maze"*) otkrio da postoje i neke druge mjere i postupci u samoj carinskoj službi koji ograničavaju slobodnu trgovinu i koji mogu biti upotrebljeni za zaštitu domaće privrede od inostrane konkurencije. (Bijelić, 2004: 22) Prvim naučnim radom u međunarodnoj trgovini Persi Bidvela kojim je posvećeno razmatranju problema vancarinskih barijera nalazi se u knjizi „Nevidljiva carina” (*engl. "The Invisible Tariff"*). Prva definicija vancarinskih barijera nalazi se u opisu autora da se ova knjiga bavi „onim restrikcijama i

zabranama... koje se ne mogu naći u zvaničnoj carinskoj tarifi”.(Bijelić, 2004: 22) Vancarinske barijere odnose se na sve barijere u trgovini koje nisu tarife. (OECD, 2024) Svjetska trgovinska organizacija definiše vancarinske barijere kao bilo kakve političke mjere osim tarifa koje mogu utjecati na trgovinske tokove. (WTO, 2024) Široko definisana, vancarinske barijere uključuju sve trgovinske troškove politika vezanih za nastale od proizvodnje do krajnjeg potrošača, uz isključenje tarifa. (UN Trade, 2024) O pojmu vancarinskih barijera nije bilo puno rasprave sve do 60-tih godina 20. vijeka, kada su pod utjecajem primjene Opšeg sporazuma o carinama i trgovini (*engl. General Agreement on Tariffs and Trade, kr.GATT*) carine znatno smanjenje u trgovini između strana ugovornica ovog sporazuma. Opći sporazum o carinama i trgovini (GATT) je multilateralni sporazum koji reguliše međunarodnu trgovinu. Prema preambuli, njegova svrha je bila „značajno smanjenje carina i drugih trgovinskih barijera i ukidanje preferencija, na recipročnoj i obostranoj osnovi.“ GATT je potpisao 23 nacija u Ženevi 30. oktobra, 1947. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1948. To je trajalo sve do potpisa za 123 naroda u Marakešu 14. aprila 1994. godine, poznatoj kao Urugvajskoj rundi sporazuma, koji je uspostavio Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) 1. januara 1995. godine. Zbog smanjivanja carina dolazi do porasta broja i vrsta različitih vancarinskih barijera, a ovu novu pojavu u međunarodnoj trgovini autori nazivaju „novim protekcionizmom“. Na poznatoj Tokijskoj rundi pregovora u okviru GATT-a počeli su pregovori o eliminisanju ovih vancarinskih barijera. Problem nekih vancarinskih barijera, kao što je dio tehničkih barijera u međunarodnoj trgovini i novouočenih administrativnih barijera u međunarodnoj trgovini, ostao je neregulisan do danas. Zbog problema sa tzv. „nevidljivim barijerama” pokrenuta je inicijativa za njihovo regulisanje u okviru Svjetske trgovinske organizacije, poznata kao olakšice u trgovini (*engl. „trade facilitation”*). Te tzv. nevidljive barijere su u stvari administrativne barijere u koje prvenstveno se ubrajaju „pretjerani zahtjevi u pogledu potrebne dokumentacije i proceduralne zastoje sa kojima se preduzeća suočavaju kada trguju robom preko nacionalnih granica”. (Bijelić, 2004: 24) Termin vancarinske barijere (*engl. nontariff barriers*) je uži pojam od termina vancarinske mjere (*engl. nontariff measures*) koje pored vancarinskih barijera uključuju i izvozne stimulacije i subvencije. S obzirom na veliki broj definicija vancarinskih barijera većina autora iz ove oblasti kao najmeritorniju definiciju prihvaća definiciju Boldvina, R. iz 1970. godine prezentirane u njegovoj knjizi „Necarinske distorzije u međunarodnoj trgovini”. Boldvin definiše vancarinske barijere kao „bilo koju mjeru (privatnu ili javnu) koja prouzrokuje da se roba ili usluge kojima se međunarodno trguje i faktori namjenjeni za proizvodnju takvih roba ili usluga alociraju na takav način da dolazi do smanjenja potencijalnog realnog

svjetskog dohotka". Iako ova definicija ima veliki teorijski značaj, ona je operativno teško primjenljiva.

Klasifikacija vancarinskih barijera

Postoji veliki broj klasifikacija vancarinskih barijera koje se klasificiraju po različitim pojavnim oblicima ovih mjera. Tako kancelarija trgovinskog predstavnika SAD klasifikuje vancarinske barijere u sljedeće grupe: 1. barijere uvozne politike, u koje od vancarinskih barijera spadaju 1. barijere uvozne politike, u koje od vancarinskih barijera spadaju kvantitativne restrikcije trgovini i uvozne dozvole; 2. standardi, testiranje, označavanje i certifikacija; 3. državne nabavke; 4. izvozne subvencije; 5. nedostatak odgovarajuće zaštite prava intelektualne svojine; 6. barijere trgovini uslugama; 7. investicione barijere i 8. ostale barijere. Najširu listu vancarinskih barijera navodi Robert Boldvin, a to su: 1. kvote i restriktivni državni monopoli spoljne trgovine; 2. izvozne subvencije i porezi; 3. diskriminatorne politike javnih i privatnih nabavki; 4. selektivni indirektni porez; 5. selektivne domaće subvencije; 6. restriktivni carinski propisi; 7. antidampinski propisi; 8. restriktivni administrativni i tehnički propisi; 9. restriktivna poslovna praksa; 10. kontrola stranih investicija; 11. restriktivna imigraciona politika; 12. selektivne monetarne kontrole i diskriminatorna politika deviznog kursa. Najšire prihvaćena lista svih vancarinskih barijera je ona koja je izrađena po klasifikaciji međunarodnih trgovinskih organizacija. Komitet za trgovinu industrijskim proizvodima GATT-a je 1968. godine sastavio listu od oko 800 identifikovanih vancarinskih mjera svrstanih u pet grupa i to: 1. učešće vlada u trgovini; 2. carinska i administrativna procedura kod uvoza; 3. standardi koji se primjenjuju na uvoznu robu i domaću proizvodnju; 4. specifična ograničenja uvoza i izvoza; 5. ograničenje uvoza i izvoza manipulisanjem cijena. Najdetaljniji popis vancarinskih barijera daje UNCTAD koji sve vancarinske barijere klasifikuje u sljedeće grupe: 1. mjere kontrole cijena, koje između ostalog, uključuju administrativno utvrđivanje cijena, antidamping mjere i kompenzatorne mjere; 2. finansijske mjere, koje uključuju zahtjeve za plaćanje unaprijed i višestruke devizne kurseve; 3. mjere automatskih dozvola; 4. mjere kontrole obima (kvantitativne mjere), u koje se ubrajaju neautomatske dozvole, kvote, zabrane, „dobrovoljno“ ograničenje izvoza i slično; 5. monopolističke mjere, koje podrazumjevaju trgovinu državnih monopola; 6. tehničke mjere, koje uključuju tehničke propise, označavanje, testiranje i slično. Prema efektima koje postižu svojim djelovanjem vancarinske barijere se dijele na: 1. direktne vancarinske barijere, jer djeluju na vanjskotrgovinske tokove zbog čega su i uvedene, 2. indirektno vancarinske barijere, koje djeluju na vanjskotrgovinske tokove iako regulišu neke druge ekonomske tokove. Prema načinu djelovanja vancarinskih mjera, mogu se podijeliti na: 1. koje djeluju na količinu (npr.

kvantitativna ograničenja); 2. koje djeluju na cijene, tako što povećavaju cijene uvezene robe i snižavaju cijene robe za izvoz; 3. koje djeluju na elastičnost ponude izvozne robe odnosno tražnje za uvoznom robom i na taj način destimulišu uvoz odnosno stimulišu izvoz. Imajući u vidu međunarodno regulisanje vancarinskih barijera postoje tri velike grupe vancarinskih barijera koje su svrstane po sličnosti nastanka: 1. tradicionalne vancarinske barijere; 2. tehničke vancarinske barijere i 3. administrativne (proceduralne) vancarinske barijere. U tradicionalne vancarinske barijere uključena su sva kvantitativna ograničenja trgovini, kao što su kvote i kontingenti, ali i izvozne subvencije, sporazume o „dobrovoljnom” ograničenju izvoza i slično. U tehničke vancarinske barijere ubraja se upotreba standarda i tehničke dokumentacije i postupaka kao mjera kojima se utiče na trgovinske tokove. Administrativne vancarinske barijere rezultat su primjene odgovarajuće državne politike kojom se želi uticati na međunarodnu trgovinu. Termin „trade facilitation” definiše želju da se olakša vanjskotrgovinsko poslovanje i koristi se pod okriljem WTO-a radi regulisanja ovih barijera. Međunarodna klasifikacija vancarinskih barijera prezentirana od strane UNCTAD-a 2012. godine klasificira vancarinske barijere u tri velike grupe koje se dalje klasificiraju u 16 podgrupa, s tim što se 15 podgrupa odnosi na države uvoznice, a samo jedna podgrupa se odnosi na državu izvoznicu.

Klasifikacija vancarinskih mjera po UNCTAD-u je sljedeća (UN Trade 2024): Kod uvoza Tehničke barijere : a) Sanitarne i fitosanitarne mjere, b) Tehničke trgovinske barijere, c) Inspekcijske i druge formalnosti prije otpreme. Netehničke mjere: d) Mjere trgovinske zaštite uvođenjem kontingenta, e) Neautomatske dozvole, kvote, zabrane i mjere količinskog ograničenja i druge mjere iz razloga SPS ili TBT mjera, f) Mjere kontrole cijena, uključujući dodatne poreze i naknade, g) Finansijske mjere, h) Mjere koje utiču na konkurenciju, i) Mjere koje se odnose na investiranje trgovine, j) Ograničenje distribucije, k) Ograničenja na post - prodajnu uslugu, l) Subvencije (isključujući izvozne subvencije, m) Ograničenja državnih nabavki, n) Intelektualno vlasništvo, o) Pravila o porijeklu robe. Kod izvoza p) Mjere koje se odnose na izvoz.

Mjerenje vancarinskih barijera

Da bi se utvrdila vrijednost vancarinskih barijera, najprije se mora identifikovati određena barijera prema vrsti i tipu. Mjerenje vancarinskih barijera u apsolutnom iznosu vrijednosti iako su predstavljali najtačnije indikatore vancarinskih barijera, oni nisu ipak bili dobra osnova za analizu, jer ne govore mnogo o veličini date barijere prema ostalim vrstama vancarinskih barijera. Zbog toga se pribjeglo korišćenju raznih relativnih

indikatora koji apsolutne iznose vrijednosti posmatrane vancarinske barijere kompariraju sa nekom unaprijed odabranom osnovicom. U analizi vrijednosti vancarinskih barijera koriste se dvije vrste metoda mjerenja-opšti i posebni. Opšti metodi mjerenja prisutnosti i veličine vancarinskih barijera podrazumjevaju primjenu više vrsta različitih mjera, u zavisnosti od primjenjene metodologije mjerenja, kao što su: 1. mjere koje se zasnivaju na posmatranju frekvencije vancarinskih barijera (*engl. frequencytype measures*), a njihova primjena podrazumjeva korišćenje inventurnih listi uočenih mjera koje se posmatraju i prati njihova frekvencija u određenoj zemlji, sektoru privrede ili vanjskotrgovinskom poslovanju; 2. mjere upoređivanja cijena (*engl. price – comparison measures*), koje se zasnivaju na izračunavanju carinskih ekvivalenata posmatranih vancarinskih barijera (*engl. tariff equivalents*) ili relativnih cijena; 3. mjere koje prate kvantitativne efekte (*engl. quantity - impact measures*), koje su zasnovane na ekonometrijskim procjenama u modelu trgovinskih tokova; 4. mjere ekvivalentnih nominalnih stopa pomoći (*engl. equivalent nominal rates of assistance*).

Mjere koje se zasnivaju na posmatranju frekvencije vancarinskih barijera (engl. frequencytype measures), zasnivaju se na primjeni inventurnih listi vancarinskih barijera, jer se vancarinske barijere sagledavaju prema njihovom broju (frekvenciji pojavljivanja) ili po pokrivenosti trgovine. Napoznatiji indikator u ovoj grupi je Indeks frekvencije (Frequency Ratio – F) ili transakcioni indeks koji pokazuje prisustvo ili odsustvo posmatrane vancarinske barijere i izračunava se kao odnos između broja proizvodnih kategorija koje su pod uticajem vancarinskih barijera i ukupnog broja proizvodnih kategorija u okviru posmatrane grupe u harmonizovanom sistemu (HS). Prezentirani Indeks frekvencije predstavlja najprostiji oblik ovog indeksa poznat kao neponderisani indeks frekvencije, pojavljivanja vancarinskih barijera. U izračunavanju indeksa frekvencije mogu se koristiti i ponderi pa se taj indeks naziva ponderisani indeks frekvencije. Kao ponderi se mogu koristiti podaci o proizvodnji ili podaci o trgovini (uvozu). Takvi indeksi frekvencije nazivaju se Indeks frekvencije ponderisanom proizvodnjom (engl. Production Weighted Frequency Ratio) i Indeks frekvencije ponderisanom uvozom (Import Weighted Frequency Ratio).

Za izračunavanje pokrivenosti trgovine koristi se Indeks pokrivenosti (vanjske) trgovine koji pokazuje koliki procenat vanjske trgovine je pod uticajem vancarinskih barijera u odnosu na ukupnu vanjsku trgovinu, a računski se dobija stavljanjem u odnos vrijednosti trgovine pod uticajem vancarinskih barijera sa ukupnom vrijednošću trgovine. S obzirom da se uglavnom mjeri uticaj vancarinskih barijera na uvoz posmatrane države, ovaj se indikator koristi gdje se mjeri pokrivenost uvoza pod uticajem

vancarinskih barijera, poznat kao Indeks pokrivenosti uvoza (Import Coverage Ratio-IC).

Mjere kompariranja cijena (price-comparison measures) su, pored onih koje prate kvantitativne efekte, među osnovnim mjerama za mjerenje vrijednosti vancarinskih barijera koje mjere vrijednost vancarinskih barijera upoređujući različite cijene i razlike između cijena. Ova mjera sastoji se u tome da se komparira cijena koja bi preovladala na domaćem tržištu da ne postoji vancarinska barijera sa cijenom koja postoji na domaćem tržištu u prisustvu vancarinskih barijera. Problem kod ove mjere se sastoji u prikupljanju podataka o obje cijene na domaćem tržištu. Polazeći od toga da se može doći do podatka samo o jednoj cijeni, u takvoj situaciji koriste se referentne cijene o kojima postoje podaci. Te referentne cijene su najčešće cijene robe u inostranstvu ili cijene robe na svjetskom tržištu. Na bazi ovih podataka mogu se konstruisati dva osnovna indikatora vrijednosti vancarinskih barijera koji se zasnivaju na kompariranju cijena, i to: ●mjera odnosa cijena (*engl. price relatives*) koja pokazuje odnos cijena robe na ino tržištu u prisustvu vancarinskih barijera (P^*1) sa cijenom robe na domaćem tržištu u prisustvu vancarinske barijere ($P1$). ●mjere koja pokazuje procentualnu razliku između cijena, pa je uporediva sa carinama, i naziva se carinski ekvivalent (*engl. tariff equivalent*) ili cjenovni udio (*price wedge*). Računski se ova mjera prikazuje kao odnos razlike između cijena robe na inostranom tržištu u prisustvu vancarinske barijere (P^*1) i cijene robe na domaćem tržištu u prisustvu vancarinske barijere ($P1$) sa cijenom robe na domaćem tržištu u prisustvu vancarinske barijere ($P1$) i pomnožene sa 100 kako bi se dobio procenat: $R = \frac{P^*1 - P1}{P1} \times 100$ Ovaj indikator najviše koriste analitičari Svjetske banke WB prilikom istraživanja vrijednosti vancarinskih barijera.

Mjere koje prate kvantitativne efekte (engl. quantity-impact measures) govore nam za koliko se smanjuje trgovina pod uticajem vancarinskih barijera. Ove mjere mogu sumirati i efekte koje ove barijere imaju na proizvodnju u domaćoj zemlji i koriste se kao osnova za vanjskotrgovinske pregovore. Najjednostavniji način za izračunavanje vancarinskih barijera primjenom kvantitativnih mjera je stavljanje u odnos vanjske trgovine u uslovima primjene vancarinskih barijera sa podacima o trgovini bez uticaja vancarinskih barijera i time se u procentima dobijaju podaci o smanjenju ili povećanju trgovine pod uticajem vancarinskih barijera. Za objašnjenje vanjskotrgovinskih tokova i veličine vanjskotrgovinskog sektora država bilo je primjene i gravitacionog modela gdje su pored vancarinskih barijera kao jedne od promjenljivih bile uključene i bruto nacionalni proizvod i struktura potrošnje. Ovaj model predstavlja analizu komparativnih prednosti koja

ispituje faktore koji stimulišu ili destimulišu vanjsku trgovinu analizirane države

Mjerenje efekata vancarinskih barijera

Kao najznačajniji koncepti za mjerenje efekata vancarinskih barijera prezentiraju se: 1. efektivne stope zaštite i efektivne stope pomoći; 2. indeks restriktivnosti trgovine (*engl. Trade Restrictiveness Index-kr.TRI*); 3. modeli parcijalne ravnoteže; 4. primjenjeni modeli opšte ravnoteže (*engl. Applied General Equilibrium Model- kr.AGE*). (Bijelić, 2004: 24)

Odnos vancarinskih barijera i tradicionalne trgovinske politike (carine)

Odnos između vancarinskih barijera i carina mogu biti ocijenjene preko država ili preko proizvoda. U odnosu na države analiza istražuje da li države koje primjenjuju restriktivne tradicionalne trgovinske politike (visoke carine) su takođe te u kojima su vancarinske barijere učestalije korištene, kako bi bolje zaštitili svoju domaću industriju od stranih konkurenata. Ako je to slučaj, to bi dovelo u pozitivan odnos između korištenje vancarinskih barijera i nivoa carina, i to tako da proizvodi mogu biti zaštićeni ne samo primjenom većeg broja vancarinskih barijera ali takođe i primjenom viših carina. Iako veliki broj vancarinskih barijera može rezultirati iz prirode proizvoda, kada su praćeni sa visokim carinama to može ukazati na namjeru da se koriste vancarinske barijere da dopuni carine kako bi jače izolirali domaću industriju od strane konkurencije. Odnos pokrivenosti sa carinama i vancarinskim barijerama pokazuje visok stepen disperzije, to također pokazuje jasnu pozitivnu korelaciju između carina i vancarinskih barijera. Države koje primjenjuju restriktivnije tradicionalne trgovinske politike su takođe te gdje je uvoz više pogođen vancarinskim barijerama.

Vancarinske barijere u EU

Evropska unija kao tržište sa cca 450 milijuna stanovnika predstavlja potencijalno tržište za mnoge države. Iako EU teži slobodnoj trgovini na tržištu EU evidentne su mnoge vancarinske barijere i to posebno kod uvoza iz drugih država. Uvozi iz Evropske unije imaju stopu pokrivenosti od 94,31% (omjer pokrivenosti koji pokazuje koliki procenat vanjske trgovine je pod utjecajem vancarinskih barijera u odnosu na ukupnu vanjsku trgovinu). Kod uvoza omjer frekvencije je 93,88% za necarinske mjere. Izvoz Evropske unije ima koeficijent pokrivenosti od 5,79% i omjer frekvencije od 10,13% za necarinske mjere.

U sljedećem grafikonu prezentiraju se vancarinske barijere koje su inicirane i koje su na snazi u EU na dan 31.12.2021. godine. Jedan od najčešće korištenih ofanziva je prodaja robe po nevjerovatno niskim

cijenama na tržišta inozemnih suparnika (damping). Mnoge vlade imaju antidumping zakone koji štite domaće tvrtke od nepoštenog određivanja cijena inozemnih konkurenata. (Tompson i sar., 2008: 191)

Antidampiške i kompezacijske mjere predstavljaju jedan od osnovnih mehanizama trgovinske politike EU. Donose se u cilju zaštite tržišta EU i domaćih proizvođača od dampinškog ili subvencionalnog uvoza robe iz trećih zemalja. Damping je pojam vrlo prisutan u međunarodnom marketingu, ali istovremeno pun arbitrarnosti. (Rakita, 2009: 298) Damping se javlja kada tvrtka određuje ili cijenu nižu od svojih troškova ili nižu od cijene na svom domaćem tržištu, s namjerom da uđe ili osvoji tržište. (Kotler & Keller, 2006: 684)

Efekti uticaja vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU

Uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU obradiće se na primjeru uticaja unutrašnjih barijera koje vladaju na tržištu BiH i njihove veze na izvoz BiH na tržište EU koristeći se podacima svjetskog izvještaja kojim se obrađuje indikator DTF - lakoće poslovanja kod 189 ekonomija u svijetu i indikator DTF - pokretanja biznisa. U cilju izrade regresione analize kako bi se sagledao uticaj indikatora DTF - lakoće poslovanja BiH na izvoz BiH na tržište EU i indikatora DTF - pokretanja biznisa u tabeli prezentiraju se indikatori DTF - lakoće poslovanja, podaci o izvozu BiH na tržište EU kao i podaci za indikator DTF - pokretanja biznisa.

Tabela: Komparativni pregled izvoza BiH na tržište EU, indikatori lakoće poslovanja

Red.br.	Godine	Izvoz BiH u EU u 000 KM	Indikator DTF pokretanja biznisa, engl. starting a business (u %)	Indikator DTF pokretanja biznisa, engl. starting a business (u %)
1.	2004	1637417	58,40	.
2.	2005	2018141	50,37	.
3.	2006	2977037	51,19	.
4.	2007	3400860	52,55	.
5.	2008	3703290	51,39	.
6.	2009	2999961	53,70	53,70
7.	2010	3869911	54,67	53,24
8.	2011	4586688	60,85	54,66
9.	2012	4552560	63,36	55,17
10.	2013	6172045	63,37	56,09
11.	2014	6268590	63,43	63,36
12.	2015	6452502	63,52	63,71

Izvor: www.doingbusiness.org i www.bhas.ba

1. U cilju izrade analitičke veze između promatranih pojava tj. indikatora ukupni DTF – lakoće poslovanja mjeri udaljenost između indikatora određene ekonomije lakoće poslovanja i najboljih indikatora u praksi kao

nezavisne varijable i podataka o izvozu BiH na tržište EU kao zavisne varijable u periodu od 2009-2015. godine daje se sljedeći model jednostavne linearne regresije: Regresiona jednačina glasi: $Y = -8915,866 + 244,342 X$
 Regresiona jednačina znači: da će se sa povećanjem indikatora ukupnog DTF - lakoće poslovanja za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 244.342 KM. U tabeli engl. Variables Entered govori nam koji je model primjenjen, da nema eliminisanih varijabli i da je varijabla Izvoz –VAR00002 unesena kao zavisna varijabla. U tabeli engl. Model Summary – Analiza koeficijenta determinacije pokazuje da je $R=0,862$ što znači da nezavisna varijabla Indikator ukupni DTF – lakoće poslovanja bitno utiče na zavisnu varijablu - izvoz BiH na tržište EU. To potvrđuje i $R^2 = 0,744$ koeficijent determinacije koji objašnjava 74,4 % varijanse. U tabeli ANOVA u rezultatima analize varijanse F vrijednost i p vrijednost ukazuje da dobiveni regresioni model može da se prihvati kao reprezentativan i signifikantan (statistička signifikantnost Sig = 0,012).

Variable Entered

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	VAR00001 ^a		Enter

- a. All requested variables entered
 b. Dependent Variable VAR00002
 Obrada autora

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R	Std. Error of the Estimate
1	0,862 ^a	0,744	0,693	741,69513

- a. Predictors(Constant)VAR00001
 b. Dependent Variable VAR00002

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	7987824,5	1	7987824,5	14,520	0,012
Residual	2750558,3	5	550111,668		
Total	10738183	6			

- a. Predictors(Constant)VAR00001
 b. Dependent Variable VAR00002

Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std Error	Beta		
1 Constant	-8915,866	3659,085		-2,437	0,059
VAR00001	244,342	84,123	0,862	3,811	0,012

a. Dependent Variable VAR00002

Obrada autora

2. U cilju izrade analitičke veze između promatranih pojava tj. indikatora DTF - pokretanja biznisa, engl. starting a business (u %) kao nezavisne varijable i podataka o izvozu BiH na tržište EU kao zavisne varijable u periodu od 2004-2015. godine daje se sljedeći model jednostavne regresione analize. Regresiona jednačina glasi: $Y = - 8885662 + 226125,44 X$. Regresiona jednačina znači da će se sa povećanjem indikatora DTF - pokretanja biznisa, starting a business za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 226.125,44 hiljada KM. U tabeli engl. Variables Entered govori nam koji je model primjenjen, da nema eliminisanih varijabli i da je varijabla Izvoz – VAR00002 unesena kao zavisna varijabla. U tabeli engl. Model Summary – Analiza koeficijenta determinacije pokazuje da je $R=0,767$ što znači da nezavisna varijabla Indikator DTF pokretanja biznisa, engl. starting a business (u %) bitno utiče na zavisnu varijablu - izvoz BiH na tržište EU. To potvrđuje i $R^2 = 0,589$ koeficijent determinacije koji objašnjava 58,9 % varijanse. U tabeli ANOVA u rezultatima analize varijanse F vrijednost i p vrijednost ukazuje da dobiveni regresioni model može da se prihvati kao reprezentativan i signifikantan (statistička signifikantnost $Sig= 0,004$)(obrada autora).

3. Analiza uticaja nivoa GDP-a na intenzitet primjene administrativnih proceduralnih vancarinskih barijera (kr.APVB) Analiza koja će se obraditi, na osnovu izračunatog koeficijenta korelacije, ima za cilj da u slučaju velikog uzorka, koji obuhvata gotovo sve države svijeta, pokaže uslovljenost stepena primjene APVB upravo nivoom GDP-a tih država. Polazi se od pretpostavke da države višeg nivoa GDP - per capita mogu da plasiraju određena finansijska sredstva u eliminisanje administrativnih proceduralnih vancarinskih barijera. Za analizu su korišteni podaci za 167 država za GDP per capita prema podacima WB i za podatke o vanjskoj trgovini iz izvještaja Doing Business 2015. Koeficijent korelacije = - 0,456 i pokazuje na postojanje negativne korelacije tj. srednje jake veze po Cohenu (1988.) između GDP per capita kao nezavisne varijable i ranga vanjske trgovine kao zavisne varijable. Ova analiza ukazuje na postojanje korelacije između nivoa

GDP i mogućnosti za obavljanje vanjske trgovine, koje uslovljavaju nastanak i primjenu administrativnih proceduralnih vancarinskih barijera. Države visokog nivoa GDP per capita ostvaruju i visoke pozicije prema indikatoru za obavljanje vanjske trgovine i samim tim, ne upotrebljavaju APVB, ili ih upotrebljavaju u skromnijoj mjeri u odnosu na države nižeg nivoa GDP per capita. Analitička veza između promatranih pojava pokazat će se pomoću linearne regresije koja treba da pokaže kako se sa promjenama jedne promjenljive dešavaju promjene druge promjenljive tj. kako GDP per capita utiče na promjene ranga država prema kriterijumu „Vanjska trgovina”. Koeficijent determinacije r^2 u Model Summary iznosi 0,208 i pokazuje da 20,8 % varijanse zavisno promjenljive objašnjava model što znači da GDP per capita na rang vanjske trgovine nije jedini faktor koji objašnjava posmatrane pojave. U rezultatima analize varijanse u tabeli ANOVA viša F vrijednost (tablična vrijednost 6,79 za 0,01; za 0,05 tablična vrijednost 3,8984) i p vrijednost niža od 0,01 (Sig=0,000; to zapravo znači da je $p < 0,0005$) da dobiveni regresioni model može da se prihvati kao reprezentativan i signifikantan. Model jednostavne linearne regresije s ocjenjenim parametrima je: $Y = 109,050 - 0,001 X$ što znači da: ako se GDP per capita poveća za 1 USD regresijska vrijednost ranga vanjske trgovine smanjit će se za 0,001.

4. Uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU analiziraće se i sa aspekta ocjene Indeksa logističkih performansi (kr. engl. LPI - Logistics Performance Index) koji se sastoji od 6 komponenti a to su: 1. carina, 2. infrastruktura, 3. međunarodna otprema, 4. logistička konkurencija, 5. mogućnost praćenja pošiljke i 6. pravovremenost. (LPIWORLD BANK, 2024) Indeks sa svojim osnovnim indikatorima, kao što su troškovi i kašnjenja, formira bazu podataka na osnovu kojih se mjere performance pojedinačnih država sa nekoliko različitih aspekata, koji se odnose na kvalitet logistike, a zatim se vrši komparacija karakteristika 155 država, ispitivanih 2012. godine. Prema zadnjem izvještaju WB za LPI 2016. godinu BiH je pogoršala svoju poziciju tako da je sa 81. pozicije iz 2014. godine dospjela na lošiju poziciju tj. na 97. poziciju od ukupno analiziranih 160 države. Samo su države Hrvatska i Makedonija poboljšale svoju poziciju. Iako se samo jedan dio indeksa LPI odnosi na ocjenu rada carinske službe, ostale komponente sadrže još neke od značajnih odrednica izgradnje logističkog kapaciteta svake države tako da se indeks LPI za BiH može posmatrati kao ocjena stanja logistike u cjelosti. Države regiona CEFTA, među kojima se nalazi i BiH, ostvaruju uglavnom prosječan broj bodova LPI, koji prelazi 2,50 i u skladu sa tim, ne nalaze se u samom vrhu LPI liste, već na središnjim pozicijama. Na tim pozicijama, države ovog regiona se i nalaze zahvaljujući činjenici da se radi o regionu u kom je primjenjeno više

programa sa ciljem olakšavanja međunarodne trgovine, naročito usmjerenih ka modernizaciji rada carinske službe. Najbolju poziciju što se tiče indeksa LPI BiH ostvarila je u 2012. godini kada se je nalazila na 55. poziciji od ukupno analiziranih u toj godini od 155 država. Poboljšanje pozicije na LPI listi, za sve države regiona, pa i za BiH predstavlja važan preduslov za povećanje vrijednosti i obima vanjske trgovine. Od deset država sa najlošijim indeksom LPI nije slučajno da je sedam država afričkog kontinenta koje pripadaju najnerazvijenijim državama u svijetu.

5. Uticaj vancarinskih barijera na međunarodnu vanjsku trgovinu analiziraće se i sa aspekta indeksa ETI (*engl. The enabling trade index*) koji prati globalno omogućavanje odvijanja trgovine. Indeks ETI procjenjuje u kojoj mjeri institucije, politika, infrastruktura i usluge omogućavanje slobodan protok roba preko granica i do odredište. Ovaj indeks predstavlja kompilaciju četiri glavne kategorije (ili subindeksa): 1. pristup tržištu, 2. graničnu administraciju (carinska služba), 3. transport i komunikacijsku infrastrukturu i 4. poslovno okruženje. (WEROFORUM, 2024) Prema indeksu ETI 2016 godine BiH je lošije rangirana u odnosu na zadnji izvještaj 2014. g. kada je bila na 78. poziciji i među državama regiona nalazi se na 83 poziciji. Srbija je napredovala sa 89. pozicije iz 2014. na 64. poziciju, C. Gora je takođe nazadovala kao BiH sa 49. pozicije na 62., Albanija je napredovala sa 69. pozicije na 60., Makedonija je napredovala sa 63. na 56. poziciji, Bugarska je napredovala sa 70. na 53. poziciju, Grčka je napredovala sa 67. na 52. poziciju, Rumunija je napredovala sa 75. na 48. poziciju, Hrvatska je napredovala sa 56. na 44. poziciju, Slovenija je napredovala sa 38. na 32. poziciju i Mađarska je napredovala sa 50. na 38. poziciju. Pozicija BiH na 78. mjestu, najbolja je u komparaciji analiziranih perioda, prema indeksu ETI 2014. godine dobijena je kao prosjek četiri podindeksa, od kojih je prema podindeksu Pristup tržištu BiH se nalazila na 45 poziciji. BiH je poslije Srbije najlošije rangirana država među selektiranim državama prema indeksu ETI 2014 godine. Na bazi rezultata ova četiri podindeksa može se zaključiti da su podindeks transport i komunikacijska infrastruktura i podindeks granične administracije (carinska služba) najviše uticali na ukupnu lošiju poziciju BiH prema indeksu ETI 2014. Evidentno je da postoji korelacija između država sa većim GDP per capita i vrijednosti u skali od 1-7, osim podindeksa pristupa tržištu gdje je odnos obrnut. Očekivano države sa niskim GDP per capita obično uživaju bolji pristup tržištu, posebno kroz preferencijalne trgovinske sporazume. U drugim stubovima indeksa ETI 2014, jaz između država napredne ekonomije i država u razvoju i dalje je veliki. Napredne ekonomije zauzimaju 17 pozicija među 20 rangiranih ekonomija prema indeksu ETI. Te države tipično imaju niže trgovinske troškove i to ne samo zbog njihovih nižih carina, već zato što njihov

ekonomski razvoj je usko povezan sa poboljšanjem mogućnosti u administraciji, infrastrukturi, telekomunikaciji i regulaciji.

Zaključak

U ovom radu obrađena je tema „Relevantna obilježja barijera u međunarodnoj trgovini” sa posebnim akcentom na uticaj vancarinskih barijera na vanjsku trgovinu država EU i na vanjsku trgovinu BiH. O ovoj temi obrađene su mnogobrojne stručne analize, a Svjetska trgovinska organizacija (WTO) detaljnije obrađuje ovu temu i godišnje daje izvještaje o iniciranim kao i o vancarinskim barijerama koje su na snazi. U radu je prezentirano da zbog smanjivanja carina dolazi do porasta broja i vrsta različitih vancarinskih barijera, a ovu novu pojavu u međunarodnoj trgovini autori nazivaju „novim protekcionizmom”. Na poznatoj Tokijskoj rundi pregovora u okviru GATT-a počeli su pregovori o eliminisanju ovih vancarinskih barijera. Problem nekih vancarinskih barijera, kao što je dio tehničkih barijera u međunarodnoj trgovini i novouočenih administrativnih barijera u međunarodnoj trgovini, ostao je neregulisan do danas. Zbog problema sa tzv. “nevidljivim barijerama” pokrenuta je inicijativa za njihovo regulisanje u okviru Svjetske trgovinske organizacije, poznata kao olakšice u trgovini (*engl. “trade fascilitation”*). Te tzv. nevidljive barijere su u stvari administrativne barijere u koje prvenstveno se ubrajaju pretjerani zahtjevi u pogledu potrebne dokumentacije i proceduralne zastoje sa kojima se preduzeća suočavaju kada trguju robom preko nacionalnih granica. Odnos pokrivenosti sa carinama i vancarinskim barijerama pokazuje visok stepen disperzije, to također pokazuje jasnu pozitivnu korelaciju između carina i vancarinskih barijera. Države koje primjenjuju restriktivnije tradicionalne trgovinske politike su takođe te gdje je uvoz više pogođen vancarinskim barijerama što je u radu potvrđeno. Evropska unija kao tržište sa cca 450 milijuna stanovnika predstavlja potencijalno tržište za mnoge države. Iako EU teži slobodnoj trgovini na tržištu EU evidentne su mnoge vancarinske barijere i to posebno kod uvoza iz drugih država. Uvozi iz Evropske unije imaju stopu pokrivenosti od 94,31% (omjer pokrivenosti koji pokazuje koliki procenat vanjske trgovine je pod utjecajem vancarinskih barijera u odnosu na ukupnu vanjsku trgovinu). Napoznatiji indikator u ovoj grupi je Indeks frekvencije (Frequency Ratio – F) ili transakcioni indeks koji pokazuje prisustvo ili odsustvo posmatrane vancarinske barijere i izračunava se kao odnos između broja proizvodnih kategorija koje su pod uticajem vancarinskih barijera i ukupnog broja proizvodnih kategorija u okviru posmatrane grupe. Kod uvoza omjer frekvencije je 93,88% za vancarinske mjere. Izvoz Evropske unije ima koeficijent pokrivenosti od 5,79% i omjer frekvencije od 10,13% za vancarinske mjere. Uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU obrađeni su u radu na primjeru uticaja unutrašnjih barijera

koje vladaju na tržištu BiH i njihove veze na izvoz BiH na tržište EU koristeći se podacima svjetskog izvještaja (*engl. Doing Business*) kojim se obrađuje indikator DTF - lakoće poslovanja kod 189 ekonomija u svijetu i indikator DTF - pokretanja biznisa. U radu je potvrđeno regresionom analizom da će se sa povećanjem indikatora ukupnog DTF - lakoće poslovanja za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 244.342 KM. U cilju izrade analitičke veze između promatranih pojava tj. indikatora DTF - pokretanja biznisa, *engl. starting a business* (u %) kao nezavisne varijable i podataka o izvozu BiH na tržište EU kao zavisne varijable model jednostavne regresione analize je potvrdio da će se sa povećanjem indikatora DTF - pokretanja biznisa, *starting a business* za 1 % izvoz BiH povećati na tržištu EU za 226.125,44 hiljada KM. Takođe analizom država visokog nivoa GDP per capita potvrđeno je da ostvaruju i visoke pozicije prema indikatoru za obavljanje vanjske trgovine i samim tim, ne upotrebljavaju APVB, ili ih upotrebljavaju u skromnijoj mjeri u odnosu na države nižeg nivoa GDP per capita. Takođe je analiziran uticaj vancarinskih barijera prilikom izvoza BiH na tržište EU sa aspekta ocjene Indeksa logističkih performansi (*kr. engl. LPI-Logistics Performance Index*) i sa aspekta indeksa ETI (*engl. The enabling trade index*) koji prati globalno omogućavanje odvijanja trgovine.

Literatura

1. Banda, I., Bulatović, A., Vučićević, L. N. (2021). *Finansijsko izvještavanje*. Tuzla: Evropski univerzitet „Kallos”.
2. Blanchard, O. (2011). *Makroekonomija, 5. Izdanje*. Zagreb: „MATE“.
3. Bjelić, P. (2004). *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*. Beograd: Prometej.
4. Kotler, P., Keller, K. (2008). *Upravljanje marketingom, dvanaesto izdanje*, Zagreb: MATE.
5. Kotler, P. i dr. (2006). *Osnove marketinga, četvrto evropsko izdanje*, Zagreb: „MATE“.
6. Krugman, P., Obstfeld, M. (2006). *Međunarodna ekonomija, sedmo izdanje*, Zagreb: MATE.
7. Rakita, B. (2009). *Međunarodni marketing*, Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
8. Samjuelson, P., Nordhaus, V. (2002). *Ekonomija*, Zagreb: MATE.
9. Thompson, A., Stricland, A. J., Gamble, J. (2008). *Strateški menadžment, 14. izdanje*, Zagreb: MATE.
10. <http://www.imf.org.htm>
11. <http://www.wto.org>
12. <http://wwwdata.worldbank.org>
13. <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>

14. <http://www.oecd.org>
15. <http://www3.weforum.org>
16. <http://www.lpiworldbank.org>

Abstract: *This paper deals with the topic „Relevant characteristics of barriers in international trade” with a special emphasis on the influence of non-customs barriers on the foreign trade of the EU countries and on the foreign trade of BiH. Numerous expert analyzes have been conducted on this topic, and the World Trade Organization (WTO) in more detail deals with this topic and provides annual reports on initiated as well as non-tariff barriers that are in force. The paper presents that due to the reduction of customs duties, there is an increase in the number and types of non-customs barriers, and the authors call this new phenomenon in international trade the “new protectionism”. At the famous Tokyo round of negotiations within the framework of the GATT, negotiations on the elimination of these non-tariff barriers began. The problem of some non-tariff barriers, such as part of the technical barriers to international trade and the newly observed administrative barriers to international trade, has remained unregulated to this day. Because of the problem with the so-called “invisible barriers”, an initiative to regulate them was launched within the World Trade Organization, known as trade facilitation. And the so-called invisible barriers are in fact administrative barriers that primarily include excessive requirements regarding necessary documentation and procedural delays that companies face when trading goods across national borders. The coverage ratio with tariffs and non-tariff barriers shows a high degree of dispersion, it also shows a clear positive correlation between tariffs and non-tariff barriers. Countries that apply more restrictive traditional trade policies are also those where imports are more affected by non-tariff barriers, as confirmed in the paper. The European Union, as a market with approximately 450 million inhabitants, represents a potential market for many countries. Although the EU strives for free trade, many non-customs barriers are evident in the EU market, especially in the case of imports from other countries. Imports from the European Union have a coverage rate of 94.31% (a coverage ratio that shows what percentage of foreign trade is affected by non-tariff barriers in relation to total foreign trade). A more well-known indicator in this group is the Frequency Index (Frequency Ratio – F) or the transaction index that shows the presence or absence observed non-customs barriers and is calculated as the ratio between the number of product categories that are under the influence of non-customs barriers and the total number of product categories within the observed group. For imports, the frequency ratio is 93.88% for non-customs measures. European Union exports have a coverage ratio of 5.79% and a frequency ratio of 10.13% for non-tariff measures. The influence of non-customs barriers during the export of B&H to the EU market is discussed in the paper on the example of the influence of internal barriers that rule the B&H market and their connection to the export of B&H to the EU market, using the data of the world report English Doing Business, which deals with the indicator DTF - ease of doing business in 189 economies in the world and the DTF indicator - starting a business. In the paper, it was confirmed by regression analysis that with an increase in the indicator of total*

DTF - ease of doing business by 1%, the export of BiH will increase on the EU market by 244,342 KM. In order to make an analytical connection between the observed phenomena, i.e. indicator of DTF - business start-up, Engl. starting a business (in %) as an independent variable and data on the export of BiH to the EU market as a dependent variable, a simple regression analysis model confirmed that with an increase in the indicator DTF - starting a business, starting a business will increase by 1% the export of BiH on the EU market for 226,125.44 thousand KM. Also, by analyzing countries with a high level of GDP per capita, it was confirmed that they also achieve high positions according to the indicator for conducting foreign trade and, therefore, do not use APVB, or use them to a more modest extent compared to countries with a lower level of GDP per capita. The impact of non-customs barrier when exporting BiH to the EU market from the perspective of the Logistics Performance Index (LPI-Logistics Performance Index) and from the perspective of the ETI index (The enabling trade index), which monitors global trade facilitation.

Key words: *non-customs barriers, DTF business start-up indicators and DTF ease of doing business indicators, LPI Index and ETI Index, Frequency Index, Coverage Index.*

Dipl. socijalni radnik Deana Đekić¹

NASILJE U (VAN)BRAČNIM ZAJEDNICAMA – ISKUSTVA ŽENA ŽRTAVA NASILJA

Apstrakt: *Nasilje u bračnim i vanbračnim zajednicama jedan je od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja ljudskog dostojanstva. Sa ovom pojavom, koja pogađa milione žena suočavaju se sve države i ovaj problem je civilizacijski izazov svakog društva. Specifičnost nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama, u odnosu na ostale oblike nasilja je ta što se uvijek pojavljuje u najintimnijoj sferi života, u kojoj bi svako trebao da se osjeća sigurnim. Tačan broj počinjenog nasilja nije poznat, jer žrtve često i ne prijavljuju nasilje. Cilj ovoga rada je ispitati iskustva žena žrtava nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama. U radu su prikazani rezultati istraživanja, na uzorku od 10 žena žrtava nasilja, starosti od 24 godine do 53 godine, i to metodom ispitivanja, instrumentom strukturiranog intervjua. Žene žrtve nasilja, koje su učestvovalе u istraživanju su one koje su prijavile nasilje Javnoj ustanovi Centar za socijalni rad Derventa u periodu od 2020. godine do 2023. godine. Rezultati istraživanja su pokazali da se nasilje rijetko prijavljuje, te da se uglavnom prepoznaje fizičko nasilje. Uplašenošć za vlastiti život i život djece, briga za egzistenciju, strah od osude šire porodice i okoline, su samo neki od razloga koji sprečavaju žene žrtve nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama da isto prijave nadležnim institucijama.*

Ključne riječi: *nasilje u (van)bračnoj zajednici, žena žrtva nasilja, fizičko nasilje.*

Uvod

Nezdrav porodični život i nezdravi vaspitni obrasci djece rezultat su rodne neravnopravnosti, bez obzira na činjenicu da je porodica osnovna ćelija društva. Ekspanzijom tradicionalnog društva u urbano, modernije društvo desile su se znaćajne društvene promjene koje su se umnogome reflektovale na položaj žene u porodici, kako sa partnerom, tako i u kontekstu društvenog znaćaja. Svojim dominantnim pristupom bez obzira na ponižavanje ženskog roda, žene nisu odustajale od mjesta u drušćtvu koja im pripadaju, iako su etiketirane inferiornošću.

Kroz istorijski kontekst su se pojavljivala pitanja kada i zašto se pojavilo nasilje nad ženama, nad djecom, nad starijim licima, nad invalidnim licima, ali i nad svim ljudskim bićima koja se iz nekog razloga smatraju

¹Javna ustanova Centar za socijalni rad Derventa; e-mail: deana.djekic@live.com

slabijim. Iz koga razloga je došlo do pojave nasilja u ljudskom životu, kada smo svjedoci da nasilje svakodnevno u društvu zauzima centralno mjesto u sredstvima informisanja. Postavlja se pitanje da li nasilje proističe iz različitih stilova vaspitanja, nedostatka vaspitanja i obrazovanja, nedostatka empatije, neizgrađenih ličnosti usljed konzumiranja alkohola, zavisnosti od opijata, koje je uglavnom usmjereno prema ženskom polu, kao inferiornijem polu i neosnovano izgrađenoj svijesti o nadmoći jačeg i moćnijeg u liku muškarca. Zašto nasilje nad ženama, žena je majka, sestra, supruga, žena koja na svijet donosi novi život i budući naraštaj ovog društva?

Ravnopravnost polova je nešto što treba biti normalno, ali se pojavljuju značajni otpori u društvima koja zaostaju za razvijenijim zemljama koje usvajaju demokratske principe i ravnopravnost žena kroz ljudska prava i učešće žena u svim sferama ljudskog života. Dokumenti Ujedinjenih nacija, Istanbulska Konvencija kao i druge organizacije ističu da se prava žena poštuju u svim zemljama svijeta koje žele da izgrade moderno društvo i politički sistem u svojim državama.

Pojam i definisanje nasilja nad ženama

Nasilje u bračnim i vanbračnim zajednicama nije izolovano nasilje, nego prije svega proističe iz sistematskih rodnih nejednakosti koje se uspostavljaju u sferi javnog, ali i privatnog života. Ovaj tip nasilja je prouzrokovan nejednakim položajem žena i muškaraca u društvu kao i kulturnim vrijednosnim obrascima. Ukorijenjeno je u naše društvo i kao takvo nerijetko se smatra opravdanim.

Nasilje prema ženama objašnjava se kao „rezultat nejednakosti moći između muškaraca i žena, koja vodi ozbiljnoj diskriminaciji žena, unutar društva i porodice, što krši ili oštećuje i ukida uživanje njihovih ljudskih prava i temeljnih sloboda“ (Ignjatović, 2011). Značajno je istaknuti da nasilje nad ženama ne obuhvata samo fizičko nasilje, koje je najvidljivija forma nasilja. Često je nefizičko nasilje u formi psihičkog ili ekonomskog nasilja. U psihičko nasilje ubraja se zabrana viđanja sa prijateljima, ograničavanje kontakata sa porodicom, sumnja i optužbe za nevjerstvo, ograničavanje posjeta lekaru, verbalno ponižavanje, ignorisanje i uskraćivanje pažnje, zastrašivanje pogledom, vikanje, prijetnja... Ekonomsko nasilje se ogleda u ograničenom pristupu novcu u domaćinstvu, oduzimanje ličnog novca, zabrana ženi da se zaposli i slično.

Tradicionalno društvo u kome živimo i samo shvatanje uloge žene u tom društvu pogodno je za pojavu nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama. Ajduković i Ajduković (2010) navode kako je s obzirom na

učestalost nasilja u partnerskim odnosima najčešće psihičko nasilje pa fizičko nasilje, dok se seksualno nasilje najrjeđe pojavljuje.

Nasilje u porodici, u smislu člana 6. stav 1. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, postoji ukoliko postoji osnov sumnje da je član porodice ili porodične zajednice izvršio radnje fizičkog, seksualnog, psihičkog i/ili ekonomskog nasilja, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičke, seksualne, psihičke i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice ili porodične zajednice.

Nasilje je postojalo oduvijek te je oduvijek u velikoj mjeri rasprostranjeno u društvu. Karakteristično je za gotovo sve inteligentne vrste i prisutno je u svakoj vrsti u kojoj postoji potreba jednog bića da dominira nad drugim (Žilić i Janković, 2016).

Nasilje u partnerskim odnosima je kao problem prvi put prepoznato oko sedamdesetih godina prošlog vijeka, što znači da zapravo nema dugu istoriju istraživanja. Prva istraživanja koncentrisana su na opisivanje žene kao žrtve, a muškarca kao počinioca. Istraživanjima koja su se dalje sprovodila dokazano je da se partnersko nasilje ne događa samo u braku nego i u vanbračnim zajednicama (Sesar i Dodaj, 2014).

Univerzalna definicija nasilja u partnerskim odnosima ne postoji budući da mnogo istraživača nije saglasno u definisanju istog. Prema Sesar i Dodaj (2014) problem definisanja koji se prvi pojavljuje je treba li definiciju nasilja u partnerskim odnosima ograničiti na nasilna ponašanja koja su učinjena sa namjerom ili percipiranom namjerom da se nanese fizička bol ili povreda drugoj osobi. Iako ovo ograničenje definicije detaljnije objašnjava šta bi se tačno trebalo odnositi na partnersko nasilje, ignoriše brojna ponašanja koja su takođe nasilna, na primjer kontrolisanje i zastrašivanje partnera. Sljedeći problem u definisanju vezan je uz nedoumicu treba li definiciju partnerskog nasilja ograničiti samo na nasilna ponašanja između partnera u braku ili vanbračnoj zajednici ili treba uključiti i osobe u intimnim vezama bez obzira žive li u istom domaćinstvu.

Nasilje nad ženama je najčešći oblik kršenja ljudskih prava u svijetu, a nasilnik je uglavnom bračni ili vanbračni partner. Najjisticajniya definicija nasilja nad ženama je ona Ujedinjenih nacija iz Deklaracije o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993. godine koje definiše da je nasilje nad ženama “bilo koji čin nasilja zasnovan na polnoj/rodnoj osnovi koje je uslovljeno, ili može uslovljavati, fizičkom, seksualnom ili psihičkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili svojevoljno oduzimanje slobode, u javnom ili privatnom životu” (UN General Assembly, 1993, član 1).

Muško nasilje nad ženama je svaki čin protiv ženine volje, a koji je ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski. Nasilje se može desiti svakoj ženi i ono nije posljedica ženinog ponašanja nego sistema patrijarhata u kome muškarci imaju moć, a nasilje nad ženama je način da oni tu moć održe. Upravo je nasilje nad ženama primer zloupotrebe moći jednog pola nad drugim. Nasilje nad ženama je tokom hiljada godina istorije podstaknuto od svake duštvene zajednice sve do danas. Partnersko nasilje je ozbiljan društveni problem i potrebno je intenzivno raditi na njegovoj prevenciji i na njegovom zaustavljanju (Bakić i sar., 2017).

Svaka žena može doživjeti nasilje, bez obzira na ekonomski položaj, obrazovanje, profesiju ili godine starosti, ali nisu sve spremne da ga prijave. Osim posljedica koje partnersko nasilje izaziva kod žena, i to uglavnom u obliku zdravstvenih problema, partnersko nasilje nad ženom može imati i velike ekonomske posljedice na šire društvo, jer se javljaju povećani troškovi u sistemu socijalne zaštite, zdravstvenom sistemu i sistemu pravosuđa, a takođe i zbog smanjene aktivnosti zlostavljanih žena na tržištu rada (ICRW, 2009., prema Bakić i sar., 2017).

Kada je riječ o posljedicama partnerskog nasilja nad ženama, one dolaze iz različitih izvora i potvrđuju da dugotrajnost i ozbiljnost nasilja može da ostavi velike posljedice za zdravlje, psihičko, socijalno i ekonomsko funkcionisanje žene i drugih članova porodice, koji su nasilju direktno ili indirektno izloženi (Ignjatović, 2011).

Fizičkim nasiljem mogu nastati različite fizičke i mehaničke povrede koje variraju od različitih stepena, mada po riječima Ignjatović, pravi uzrok povređivanja može itekako ostati nejasan i neutvrđen, čak i od iskusnih zdravstvenih radnika (Ignjatović, 2011). Kao najveća posljedica nasilja može doći do ubistva partnera. Smatra se da je to najekstremniji vid nasilja. Seksualno nasilje dovodi do ginekoloških problema koji mogu biti dugotrajni. Takođe, nasilje nad ženama dovodi do psiholoških posljedica gdje žene doživljavaju traumu usljed stresnog događaja, te dolazi do različitog spektra poremećaja kao što su pojava depresije, anksioznosti i posttraumatskog stresnog poremećaja. Zlostavljane žene čak i pokušaju suicid, a neke se izlože korištenju alkohola i droga, kako bi pobjegle od stvarnosti. Žena izgubi samopouzdanje, posjeduje osjećaj stida i nemogućnost da samostalno donosi odluke.

Nasilne epizode su dio složenog i kontinuiranog procesa različitih oblika ponašanja u kojem je nasilje sastavni dio dinamike odnosa između dva partnera. Nasilan partner smatra da ima potpunu moć nad ženom. Korijeni nasilja postoje u ranom djetinstvu u primarnoj porodici, koja se ponavlja i takav čin formira odnosno deformiše ličnost. Dijete koje živi u nasilnoj

sredini ima tendenciju razvoju abnormarnih stanja svijesti i vrlo različitih simptoma i tjelesnih i psihičkih. U tom razvoju djeca doživljavaju ponekad toliko strašne situacije da to ne mogu ni da iskažu riječima. Kod ovakvih osoba razvijaju se multipli poremećaji ličnosti. Nisu u stanju da razviju bazičnu emocionalnu sigurnost, povjerenje kao i odnos prema drugim ljudima. Zbog ovakve situacije, tokom odrastanja pokazuje različite vrste poremećaja: seksualne poremećaje, narušene intimne veze, suicidalno ponašanje, depresiju, narkomaniju, alkoholizam i slično. (Kapetanović, Durić, Hodžić-Lemeš, 2017).

Problem istraživanja

Nasilje nad ženama se tek nekoliko godina unazad smatra kao društveni problem, jer se ranije smatralo privatnim problemom unutar izolovane porodice. To je fenomen koji civilizacija u suštini odobrava. Razlog tome jesu patrijarhalna sredina, tradicija, te najčešće stavovi samog društva koji su prenijeli svoja uvjerenja na razmišljanje žene i tako opravdavaju takav način ponašanja. U većini slučajeva žena ima uvjerenja da počinilac nasilja to radi iz ljubavi, da je ona kriva, i postaje uvjerenja da je ona ta koja je izazvala nasilje i da se nasilna bračna ili vanbračna zajednica mora očuvati. Žene ne prijavljuju nasilje zbog osjećanja straha/stida da se ti činovi dešavaju.

Važno je napomenuti da nasilje više nije ograničeno samo na fizičko i psihičko, odnosno emocionalno nasilje, već da postoje još neke vrste takvog ponašanja kao što su seksualno, ekonomsko, trgovina ženama, prisilni brakovi, te na kraju femicid i slično. „Nasilje je namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira povredom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom“ (WHO, 2002).

Metodologija istraživanja

Cilj ovoga rada je ispitati iskustva žena žrtava nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama, te dobiti uvid i jasniju sliku o nasilju u partnerskim odnosima, tačnije u bračnoj i vanbračnoj zajednici počinjenom od strane muškog partnera. Koristila se metoda ispitivanja, a kao njen instrument struktuirani intervju. Intervju je formiran od pitanja koja su pogodna za ovo istraživanje. Pitanja koja su se koristila u svrhu istraživanja su se odnosila na to koja situacija se desila kada je partner prvi put počinio nasilje, da li žrtve prepoznaju samo fizičko nasilje (udaranje, šamaranje, grebanje, šutiranje i slično) ili i neke druge oblike nasilja, koji događaj je bio prelomni kada su odlučile prijaviti partnera nadležnim institucijama, zatim da li se sjećaju

razloga zbog kojih su ostajale sa partnerom nakon prvog počinjenog nasilja i koliko vremena je bilo potrebno za oporavak od počinjenog nasilja, te ko i/ili šta im je pomoglo da se vratite svakodnevnim životnim aktivnostima.

Učesnice u istraživanju su žene žrtve nasilja iz bračnih i vanbračnih zajednica koje su svojevolumno pristale na intervju. Intervjui su vođeni licem u lice na različitim lokacijama, a u skladu sa izraženom željom žene žrtve nasilja, u mjesecu februaru i martu 2024. godine. Intervju je trajao u prosjeku između 30 i 60 minuta, i sniman je, a na osnovu audisnimaka su urađeni transkripti. Učesnice su unaprijed upoznate sa svrhom istraživanja i garantovana im je anonimnost prilikom iznošenja rezultata.

U radu su prikazani rezultati istraživanja, na uzorku od 10 žena žrtava nasilja, starosti od 24 godine do 53 godine, i to metodom ispitivanja, a instrumentom strukturiranog intervjua. Žene žrtve nasilja, koje su učestvovalе u istraživanju su one koje su prijavile nasilje Javnoj ustanovi Centar za socijalni rad Derventa u periodu od 2020. godine do 2023. godine. Sve učesnice u istraživanju imaju djecu, četiri žive u ruralnoj sredini, dvije u prigradskoj, a četiri u gradskoj sredini. Dvije imaju završenu osnovnu školu, srednju školu je završilo njih sedam, dok je jedna visoko obrazovana. U momentu istraživanja njih šest je bilo zaposleno, ostale četiri su se izjasnile kao nezaposlene, tačnije kao domaćice. U bračnoj zajednici ih je pet, tri su u vanbračnoj zajednici, a dvije su razvedene.

Rezultati istraživanja i diskusija

Prije samih rezultata biće prikazan broj prijavljenih djela nasilja u porodici iz godišnjih Izvještaja Javne ustanove Centar za socijalni rad Derventa za period od 2020. godine do 2023. godine, te pregled na odnos počinioaca i žrtve nasilja u porodici.

U toku 2020. godine Javnoj ustanovi Centar za socijalni rad Derventa prijavljeno je ukupno 16 slučajeva nasilja u porodici. U odnosu bračnih supružnika počinjeno je devet nasilja u porodici, dok je između vanbračnih supružnika broj počinjenih nasilja četiri. U periodu od 1. 1. 2021. godine do 31. 12. 2021. godine u Javnoj ustanovi Centar za socijalni rad Derventa evidentirano je 12 slučajeva nasilja u porodici. Posmatrajući odnos između žrtve nasilja u porodici i počinioaca nasilja u porodici, između bračnih supružnika počinjeno je sedam djela nasilja u porodici, dva između vanbračnih supružnika i jedno nasilje između bivših partnera u kome su žrtve ženskog pola. Od 1. 1. 2022. godine do 31. 12. 2022. godine u Javnoj ustanovi Centar za socijalni rad Derventa registrovana su 25 djela nasilja u porodici. Ukoliko posmatramo odnos između žrtve nasilja u porodici i počinioaca nasilja u porodici, između bračnih supružnika počinjeno je devet

djela nasilja u porodici, četiri između vanbračnih supružnika (Đekić, 2023.). Tokom 2023. godine ukupno je prijavljeno 25 djela nasilja u porodici, a u pogledu na odnos između žrtve nasilja i počinioca nasilja, između bračnih supružnika je počinjeno 11 djela nasilja u porodici, dok je počinjeno pet djela nasilja između vanbračnih supružnika (Izvještaj Javne ustanove Centar za socijalni rad Derventa, 2023).

Žene žrtve nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama iz brojnih razloga ostaju u nasilnim odnosima i spremne su sačuvati zajednicu u kojoj se nalaze. Obično povjeruju u izvinjenja nasilnika i njegovim obećanjima da se nasilno ponašanje više neće ponoviti. Razlozi ostanka u takvoj zajednici mogu biti psihološke, ali i socijalne prirode. Učesnice u ovom istraživanju su iskusile sve oblike nasilja, fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko.

Šest učesnica je navelo da su bile žrtve partnerskog nasilja dok su bile u emotivnoj vezi sa partnerom, tačnije i prije nego što su stupile u bračnu ili vanbračnu zajednicu. Svih deset učesnica navode da su bile žrtve psihičkog nasilja koje se ogledalo u prijetnjama, vrijeđanju, omalovažavanju, ismijavanju i slično, iako im to određeni vremenski period nije izgledalo kao nasilje, nego su to vremenom shvatile u razgovoru sa stručnim licima (psiholozima, psihijatrima, terapeutima...) ili prijateljima.

Pet žena žrtava nasilja u bračnoj ili vanbračnoj zajednici je istaklo ekonomsko nasilje, u smislu određivanja gdje će i pod kojim uslovima raditi, ograničavanja zajedničkog, ali i njenog ličnog budžeta, polaganja računa za svaki potrošen novac, ali i prebacivanje za ženinu nezaposlenost i to da ona ne doprinosi finansijski domaćinstvu. Seksualno nasilje ni jedna učesnica nije direktno navela, ali kroz razgovor su dvije indirektno istakle da su bile žrtve istoga, ali i dalje nesvjesne činjenice da su bile žrtve seksualnog nasilja. Osam učesnica potvrđuje činjenicu da su bile žrtve fizičkog nasilja, i da je fizičko nasilje ono koje ih "ohrabri" da se obrate nadležnim institucijama, tačnije centru za socijalni rad ili policijskoj stanici. I pored toga su često nalazile opravdanja za partnerovo ponašanje poput "*on je dobar kad ne pije*", "*ja sam kriva, izazvala sam ga*", "*bio je nervozan zbog posla*", "*doobar je prema djeci*"...

Nada u bolje sutra, i da će se situacija promijeniti, da se nasilje neće ponavljati su se skoro uvijek pokazali kao pogrešna uvjerenja. Partnerova obećanja o promjeni i molbe za zajednički život nikada nisu ispunjena, samo je dolazilo do pogoršanja i još agresivnijeg ponašanja i napada.

Sedam od ukupno deset intervjuisanih žena je izjavilo da su ostale sa partnerom, počiniocem nasilja zbog zajednički stečene djece. Osjećaj straha i zabrinutosti za ekonomsku stabilnost i samo izdržavanje djece, ali i za to kako bi razdvojenost djece od oca emocionalno uticala na njih.

Ukoliko postoje zajednička djeca, žene žrtve često imaju tu predrasudu da je djeci potreban otac, nesvjesna da baš takvo dijete raste u nesretnoj zajednici i u nasilnom odnosu. Mnoge žene su naviknute na nasilje koje im se dešava i vremenom stvaraju toleranciju prema nasilju i normalizuju takve činove. Kroz takvo ponašanje partnera, ona stvara pogrešnu sliku o sebi i vremenom postaje osoba bez samopouzdanja, samopoštovanja i predaje se.

Jedna žrtva nasilja, iz bračne zajednice smatra da ju je partner ometao u vršenju roditeljske uloge, manipulirao je maloljetnom djecom kako bi spriječio njen uticaj na djecu i zabranjivao kontakte.

Većina žena, njih šest je prvi kontakt sa nekom od nadležnih institucija (centrom za socijalni rad ili policijskom stanicom) uspostavilo nakon što je nasilje trajalo nekoliko godina, između tri i pet godina. Nije nepoznato ni to da postoji nepovjerenje u nadležene institucije jer je nasilje bilo sastavni dio života žrtve. Žrtva ne vjeruje da će policija, pravosudni organi ili socijalne ustanove adekvatno reagovati i pružiti efikasnu pomoć.

Do nasilja je dolazilo postepeno i partneri uglavnom nisu izražavali kajanje za počinjeno nasilje. Često je otpočinjao ciklus zlostavljanja, gdje zlostavljana nije bila samo žena, nego i njihova djeca. Neke od učesnica istraživanja nisu imale podršku porodice i prijatelja, jer se oni nisu htjeli miješati u bračne probleme, i tu je izostala potrebna pomoć i podrška za žrtvu.

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da žena ostaje sa nasilnikom zbog nedostatka podrške, sprovođenja zakonskih procedura koje predugo traju, straha od partnera nasilnika, nedostatka ličnih prihoda, zajednički stečene djece i straha da će partner uzeti djecu, emotivne zavisnosti od bračnog odnosno vanbračnog partnera. Vjera u bolje „sutra“ i osjećaj stida zbog onoga što će šira porodica i prijatelji misliti o njoj samoj, ali i o partneru su takođe razlozi zbog kojih žena žrtva ostaje sa partnerom nasilnik, ali i ono što je poražavajuće je što se ženi žrtvi nasilja u bračnoj ili vanbračnoj zajednici ne vjeruje i što se pored svega što je doživjela traži krivica u njoj.

Nasilje nad ženama se često i nerijetko završava kobno, i vrlo često su žene sklone umanjivati probleme, ne govoriti o nasilju koje im se događa ili potiskivati doživljeno nasilje. Zašto žene ostaju u nasilnom odnosu pitanje je na koje postoje mnogobrojni odgovori. Ali, važno je naglasiti kako mnoge žene rijetko uopšte odlučuju prijaviti nasilje koje nad njima vrše sadašnji ili bivši bračni ili vanbračni partneri. Neki od razloga su to što žene često smatraju kako su zaslužile da se nad njima vrši nasilje ili postoji strah od osвете počinioca nasilja, a prisutan je i osjećaj stida zbog cjelokupne situacije u kojoj se nalaze.

Veliki dio žena nažalost nije u radnom odnosu, a ekonomska zavisnost žene sprječava odlazak od nasilnika. Naime, zabrana zaposlenja, koja je karakteristična za ekonomsko nasilje, promišljeno je ponašanje muškarca sa ciljem da kontroliše život žene. Djeca su takođe razlog ostanka u nasilnom odnosu, zbog pretpostavke da djeci treba otac bez obzira na to kakav je. Iako djeci treba otac, ponašanje koje dovodi do izloženosti djece nasilju, pogrešno je. Žene pokušavaju naći opravdanje za partnerovo nasilno ponašanje, zbog toga su kod njih česte pojave samozavaravanja i uljepšavanja stvarnosti. Kada se javi kombinacija niskog samopoštovanja i opravdavanje partnerovih postupaka dolazi do pojave samookrivljanja, žene počinju razmišljati na način da su same krive te da nisu dovoljno dobre. Dodatni faktori su strah i stid, žene se plaše napustiti partnera zbog straha da će on ubiti nju i djecu. Osim toga, napuštanje partnera smatraju sramotnim činom, doživljavaju situaciju kao vlastiti neuspjeh te je prisutan stid od priznanja da brak nije uspio. Značajan je i uticaj okoline, okolina osuđuje takve događaje jer preovladava imaginarno mišljenje kako dobre žene i majke niko ne zlostavlja, odnosno kako su svojim ponašanjem same odgovorne. Konačno, nepovjerenje je bitan faktor iz razloga što mnoge žene ne vjeruju kako postoji pomoć i razumijevanje od strane drugih u takvim situacijama (Kolesari i sar., 2014).

Na osnovu rezultata istraživanja, sedam ispitanica i u momentu ispitivanja osjeća ljutnju kada razmišljaju o onome što se desilo, a njih čak četiri osjećaju stid. Strah kao emociju osjećaju njih tri, a agresiju njih dvije. Kada razmišljaju o doživljenom nasilju devet ispitanica osjeća veliku uznemirenost. Osobe koje žive ili su živjele u nasilnoj zajednici, mogu pokazivati simptome posttraumatskog stresnog poremećaja, prislinih misli, povučenosti, psihičke utrnulosti ili pobuđenosti tzv. hiperpobuđenost, bijesa i slično.

Žene koje su bile izložene nasilju u bračnim ili vanbračnim zajednicama, imaju potpuno pravo i slobodu da same odlučuju o sopstvenom ponašanju i da li će nasilje koje trpe sakrivati od okoline ili da li će o njemu govoriti i tražiti pomoć. Njihov izbor na bilo kakvu reakciju jeste posljedica njihovih različitih stavova prema nasilju, a u sredini sa izraženim partijarhalnim moralom, ženama je teško da se odluče na takav čin.

Zaključak

S obzirom da smo mi dio sistema koji nije naučio da se bavi žrtvama, njihovom zaštitom i podrškom, već više procesuiranjem, potrebno je preduzeti niz koraka kako bi žrtve bile osnažene i ohrabrene da ostanu u sistemu podrške i ne odustaju od njega. Bojazan za vlastiti život i život djece, briga za egzistenciju, strah od osude šire porodice i okoline, su samo neki od

razloga koji sprečavaju žene žrtve nasilja u bračnim i vanbračnim zajednicama da isto prijave nadležnim institucijama. Žene žrtve nasilja treba da znaju da imaju podršku nadležnih institucija koje će im pružiti svu moguću zaštitu. Potrebno je obezbijediti zaštitu žene koja se odluči da ode od partnera nasilnika, ponuditi joj rješenje da ne bi bila primorana da se vrati partneru koji je vršio nasilje nad njom. Nasilje nad ženama u bračnim i vanbračnim zajednicama je neprihvatljiva vrsta nasilja, društvena anomalija protiv koje se svi trebaju i moraju boriti.

Ovo istraživanje je pokazalo da mnoge žene godinama i u tišini trpe neki ili čak sve oblike nasilja, te je značajno ohrabriti žene žrtve nasilja i podići nivo svijesti cjelokupnog društva da je ovaj način zloupotrebe moći neprihvatljiv, zabranjen i kažnjiv.

Stanje konfuzije kod žena žrtava nasilja je jedan od ključnih problema. Naime, mnoge žene nisu ni svjesne da su žrtve nasilja u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, smatrajući da je nasilje samo fizičko, dok zanemaruju ili ne prepoznaju druge oblike nasilja kome su svakodnevno izložene. Niko ne treba i nije dužan da trpi nasilje, ali je potrebno shvatiti i razumjeti da je fizičko nasilje samo jedan segmet cjelokupnog nasilja koje se dešava u jednoj partnerskoj zajednici.

Potrebno je osvijestiti i osnažiti svaku ženu koju partner ponižava, zlostavlja, emocionalno, fizički, seksualno ili u bilo kom drugom obliku. Osnažiti svaku ženu žrtvu nasilja u bračnoj ili vanbračnoj zajednici za preuzimanje odgovornosti za sebe i svoj život, bez osjećaja dužnosti da se pravdaju porodici, prijateljima i okolini. Osvijestiti ih da nisu dužne da trpe bijes, agresiju, frustraciju partnera, a ukoliko je to neibježno i ohrabriti ih da napuste partnera sa kojim nisu srećne i zadovoljne.

Iako bi pomislili kako je bilo koji oblik nasilja primitivan i neuobičajan u demokratskim i razvijenim zemljama, ono je itekako prisutna pojava u svim dijelovima društva, pa tako i u najprisnijim odnosima između muškarca i žene. Živimo u ubjeđenju kako je brak ili bilo koja druga veza između dvoje ljudi koji se vole i poštuju, na neki način sigurno mjesto za obje individue, međutim, pojava nasilja u partnerskim odnosima itekako je prisutna. Nažalost, u vremenu i društvu u kome živimo, pojava nasilja u bračnim ili vanbračnim zajednicama, postaje nešto uobičajeno i nešto za šta se nalazi opravdanje. Uvidom u razne izvještaje i literaturu, može se primijetiti da korijeni nasilja uglavnom počinju još u najranijem djetinjstvu, u primarnoj porodici. Tako utemeljen čin nasilja u djetinjstvu, u konačnici deformiše identitet osobe, koja kasnije činove nasilja nastavlja u vezi sa partnerom.

Nasilje u bračnim ili vanbračnim zajednicama je bezvremenski prisutno u društvu i postoji u svim kulturama i klasama stanovništva. U većini slučajeva može se primjetiti da se nasilje nad ženama ili djecom najviše tretira kao nešto što se ne može izbjeći. Kako društvo u svakom smislu napreduje, ostaje nada da će se svijest balkanskih porodica promijeniti i da će se pomaknuti od patrijarhalnih uvjerenja, gdje žena treba da se potčini partneru. Nasilje u bračnim ili vanbračnim zajednicama je karakteristična pojava koja se dešava izvan svijeta, dešava se iza zatvorenih vrata gdje je žrtva prepuštena sama sebi. Ako bi kao jedan sistem, ali i kao pojedinac pomjerali granice i ohrabрили i podstaknuli žrtvu nasilja u bračnim ili vanbračnim odnosima da prijavi počinjeno nasilje, svaka žrtva nasilja živjela bi život koji svako biće zaslužuje, a to je slobodno i bez straha.

Literatura

1. Ajduković, D., Ajduković, M. (2010). *Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti*. Medicina fluminensis, 46 (3), 292-299.
2. Bakić, H., Ajduković, D., & Barić, Ž. (2017). *Uloga sigurne kuće u osnaživanju žena koje su preživjele partnersko nasilje*. Ljetopis socijalnog rada, 24(1), 73-99.
3. Đekić, D. (2023). *Analiza nasilja u porodici u vrijeme pandemije Kovid – 19 u praksi Javne ustanove Centar za socijalni rad Derventa*. Banja Luka: Časopis Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Bezbjednost, policija, građani. ISSN 1840-0698. UDK 351.74. godina XIX.
4. Ignjatović, T. (2011). *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd: Rekonstrukcija ženski fond, 20-23.
5. *Izveštaj Javne ustanove Centar za socijalni rad Derventa za 2023. godinu*.
6. Kapetanović-Bunar, Durić, Hodžić-Lemeš (2017). *Nasilje u porodici. Osjećala sam strah čak i u snu*. Sarajevo: Fondacija lokalne demokratije.
7. Sesar, K. i Dodaj, A. (2014). *Čimbenici rizika za nasilje u partnerskim vezama*. Socijalna psihijatrija, 42 (3), 162-171.
8. UN General Assembly (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Woman*. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (23. 09. 2024.)
9. *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*. “Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.
10. Žilić, M., Janković, J. (2016). *Nasilje*. Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti, 1(3), 67-87.

Abstract: *Violence in marital and non-marital communities is one of the most widespread forms of violation of human rights and violation of human dignity. All countries face this phenomenon, which affects millions of women, and this problem is a civilizational challenge for every society. The specificity of violence in marital and extramarital unions, compared to other forms of violence, is that it always appears in the most intimate sphere of life, where everyone should feel safe. The exact number of committed violence is not known, because the victims often do not report the violence. The aim of this work is to examine the experiences of women who are victims of violence in marital and extramarital unions. The paper presents the results of the research, on a sample of 10 women victims of violence, aged from 24 to 53 years old, using the method of examination, the instrument of a structured interview. Women victims of violence, who participated in the research, are those who reported violence to the Public Institution Center for Social Work Derventa in the period from 2020 to 2023. The research results showed that violence is rarely reported, and that mostly physical violence is recognized. Fear for one's own life and the life of children, concern for existence, fear of condemnation from the wider family and the environment, are just some of the reasons that prevent women victims of violence in marital and extramarital unions from reporting the same to the competent institutions.*

Key words: *violence in (extra)marital union, woman victim of violence, physic.*

Doc. dr Željko Petrović¹

PRIZNANJE DRŽAVE KAO POLITIČKI ČIN U MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI

Apstrakt: *Priznanje države je akt jedne ili više država koje prijavljaju određenu tvorevinu u međunarodnoj zajednici kao državu. Osnovno je pravilo da bi država nastala neophodno je da posjeduje teritoriju, stanovništvo i suverenu vlast nad tom teritorijom i stanovništvom. Postoji mišljenje da je priznanje neophodno za nastanak države kao četvrti element. U radu će se dokazati da je priznanje države deklaratorni akt, političke prirode koji nema konstitutivni efekat u nastanku države. Takođe ukazaće se na veliki značaj samog priznanja države, kao i moguće zloupotrebe ovog instituta. Analiziraće se i drugi aspekti priznanja države sa ciljem da se dokaže njegov isključivo deklaratorni politički karakter.*

Ključne riječi: *država, međunarodna zajednica, vlada, politika, međunarodne organizacije.*

Uvod

Priznanje države je nesumnjivo jako bitno u samom nastanku države, ali ono nije neophodan element za njeno postojanje. Država ukoliko posjeduje tri elementa teritoriju, stanovništvo i suverenu vlast, je prava država bez obzira da li ima priznanje drugih država ili ne. Takođe određena tvorevina može da ima priznanje drugih država, ali da ne ispunjava uslove u pogledu tri elementa, te bi u tom slučaju mogli da govorimo o prividu države. Razlozi za priznanje su različiti ali oni su najčešće političke prirode, tako da možemo reći da je priznanje države nesumnjivo politički akt koji ima samo deklarativno dejstvo. Posebno u savremenoj međunarodnoj zajednici poslednjih decenija priznanje države dobilo je na svojoj aktuelnosti. Često je ono imalo sasvim druge ciljeve i predstavljalo je sredstvo za ostvarivanje interesa drugih država, ali i miješanje u poslove drugih država. Preuranjeno priznanje može da proizvede niz problema, pa čak i da vodi rasplamsavanju oružanih sukoba, kao što je bio slučaj prilikom raspada SFRJ. Razlozi zbog kojih jedna država daje drugoj priznanje mogu biti različiti, tako da za to može postojati ekonomski interes, jednaka ideološka orijentacija, jednak politički pravac, humanitarni razlozi. Međutim priznanje države prvenstvo

¹Sveučilište Hercegovina, Mostar, e-mail: petrovicz@yahoo.com

služi političkim interesima određene države odnosno više država. U svakom slučaju države treba da vode računa da prilikom priznanja data tvorevina u međunarodnoj zajednici ispunjava uslove koje mora da ima svaka prava država. Danas je priznanje ponovo aktuelizovano u vremenu postojanja niza secesionističkih pokreta, ali i secesionističkih tvorevina. Dolazi do izvjesne polarizacije odnosa, blokova, interesa u međunarodnoj zajednici, onih koji daju priznanje određenoj tvorevini i onih koji ne daju. U svemu tome jedni zauzimaju stav da poštuju međunarodno pravo, dok drugi tvrde isto, a međusobno negiraju jedni druge. U takvim okolnostima neophodno je jako biti oprezan prilikom davanja priznanja jer ono proizvodi dalekosežne posljedice ne samo po subjekt kojem se daje priznanje nego cjelokupnu međunarodnu zajednicu.

Priznanja države

Priznanje države predstavlja jednostrani politički čin jedne ili više država ili drugih subjektata međunarodnog prava, kojima se izričito ili na konkuldentan način prihvata određena tvorevina političkog karaktera kao država i koje ima deklaratorni karakter u procesu nastanka države.

Postavlja se pitanje da li samim aktom priznanja može se smatrati da je država nastala. U tom pogledu u međunarodnom pravu postoji deklarativna i konstitutivna teorija priznanja države. Konstitutivna teorija smatra da aktom priznanja države nastaje država kao subjekt međunarodnog prava odnosno da automatski postaje nosilac prava i obaveza u međunarodnoj zajednici. Prema ovoj teoriji bez priznanja nema ni države, jer se samim priznanjem konstituiše država i država može nastati samo voljom država, gdje činjenično stanje postaje pravno. Konstitutivna teorija je neprihvatljiva jer država da bi postojala odnosno nastala mora ispunjavati određene uslove određene međunarodnim pravom, a to su da posjeduje teritoriju, stanovništvo i efektivnu vlast i ukoliko nisu ispunjeni ovi uslovi priznanje nema dejstva. Ova teorija je u suprotnosti sa načelom samoopredjeljenja i ima prije svega za cilj da vladajuće sile u međunarodnoj zajednici kontrolišu nastanak novih država. Konstitutivna teorija daje primat činjeničnom stanju nasuprot pravnog stanja, tako da se ne može prihvatiti. Deklarativna teorija smatra da je priznanje politički akt kojim se samo konstatuje da je država nastala, te da bi ona nastupala u međunarodnoj zajednici, bila subjekt međunarodnog prava mora imati nadležnost da postupa i na unutrašnjem planu. Ova teorija ima veću podršku, ali priznanje države ne treba posmatrati čisto kao formalni akt jer priznanjem se izjašnjavaju druge države o statusu novonastale države te na taj način uspostavljaju se diplomatski odnosi (Avramov, Kreća, 1996: 84).

Vladajuće je stanovište po kome priznanje države ima deklarativno dejstvo i po kome država je nastala čim postoje tri elementa koja su

neophodna za njeno postojanje. Međutim da bi država stupila u međunarodne odnose sa drugim državama, zaključivala međunarodne ugovore i uključivala se u međunarodne organizacije mora postojati njeno priznanje kao subjekta međunarodnog prava od strane drugih država. Ukoliko se traži kao uslov za nastanak države priznanje, mogu se javiti problemi kada jedan dio država daje priznanje, a drugi ne, što se često dešava u praksi. Država koja ne daje priznanje drugoj vdržai ne čini povredu međunarodnog prava, jer ona na to nije obavezna i to je njena diskreciona odluka. Država ima pravo da slobodno odlučuje sa kojim državama će uspostavljati saradnju, stupati u diplomatske odnose, tako ima i punu slobodu da li će priznati novu državu. Države koje nisu dobile priznanje od svih država u međunarodnoj zajednici mogu stupati u međunarodne organizacije, zaključivati međunarodne sporazume i imaju sva osnovna prava i obaveze koja im pripadaju po njihovom nastanku. One mogu biti članice međunarodnih organizacija zajedno sa državama koje ih nisu priznale. Priznanje države, odnosno ne priznanje više predstavlja politički, a manje pravni akt.

Postoje teoretičari koji smatraju da postojeće države su dužne da priznaju novonastalu državu jer ona ima pravo na postojanje. Međutim kako države u odnosu na osnovno pravo države na međunarodni saobraćaj, odnosno međunarodnu saradnju, nemaju obavezu da sarađuju sa drugim državama, tako nisu ni obavezne da daju priznanje. Praksa pokazuje da politički faktori su odlučujući u postupku priznanja te da države imaju punu slobodu da li će jednu državu priznati ili ne.

Država bi trebala da prizna novu državu prije svega kada ispunjava određene uslove u pogledu vlasti, državnosti, teritorije i stanovništva kako bi mogla da bude punopravan član međunarodne zajednice u kojoj će moći normalno da funkcioniše kao subjekt međunarodnog prava, odnosno nosilac određenih prava i obaveza u međunarodnoj zajednici. Međutim i pored tih činjenica odlučujući faktor kod priznanja države jeste političke prirode. Međutim prerana priznanja država bez ispunjena određenih uslova često dovode do problema u diplomatskim odnosima država, posebno kada dolazi do nastanka nove države putem sile i otcjepljenjem od jedne države. Države mogu da ne priznaju jednu državu koja inače ispunjava sve uslove za priznanje i to je obično akt kojim se ispoljava neslaganje oko nastanka nove države i obično ima političke motive (Avramov, Kreća, 1996: 87).

Tako je priznanje Kosova i Metohije podjelilo međunarodnu zajednicu. Generalna skupština Ujedinjenih nacija 8. oktobra 2008. godine usvojila je Rezoluciju 63/3 kojom je Međunarodnom sudu pravde postavljeno pitanje, „Da li je unilateralna deklaracija Privremenih institucija samouprave na Kosovu o nezavisnosti od 17. februara 2008. godine u saglasnosti s međunarodnim pravom?“ Prerano priznanje Kosova od strane nekih država

narušilo je diplomatske odnose Srbije i njih, a i podjelo države u međunarodnoj zajednici na dva tabora. Treba napomenuti da se problem Kosova odrazio i na niz sličnih situacija, jer u svijetu postoje države koje su proglasile nezavisnost ili faktički funkcionišu kao državne tvorevine uz djelimično priznanje odnosno nepriznanje. Takođe u nizu drugih država postoje separatistički pokreti koji će rješenje pitanja Kosova prenijeti na svoj teren (Milošević, 2010: 8).

Priznanje država ne bi smjelo da se zasniva isključivo na političkim faktorima i trebalo bi da bude zasnovano na međunarodnom pravu, jer u suprotnom može da dovede do nepopravljivih štetnih posljedica, pa i do primjene sile i oružanih sukoba. Priznanju država mora se oprezno pristupati jer priznanjem jedne države mogu da budu povređeni interesi drugih država što može da izazove probleme u međunarodnoj zajednici, što ne bi trebao da bude krajnji cilj takvog postupanja u međunarodnoj politici. Priznanje država često može da bude u interesu države koja daje priznanje i put za miješanje u unutrašnje poslove druge države. Priznanje države može da bude izvor sukoba i podjela u međunarodnoj zajednici te bi ga trebalo podvesti pod jasno postavljene okvire zasnovane na međunarodnom pravu.

Priznanje države predstavlja diskreciono pravo države odnosno država ima punu slobodu da li će novu državu priznati ili ne. Međutim ta sloboda ne bi smjela da se zloupotrebi te da država na taj način ostvaruje sopstvene ciljeve koji su često na tuđu štetu. Na taj način politika dobija apsolutnu prevagu nad pravom i dovodi se u pitanje kredibilitet međunarodne zajednice.

Država može da postoji i funkcionise i kada nije priznata od međunarodne zajednice, pod uslovom da ima sve potrebne elemente koji je čine državom. U ovom pogledu država mora da bude suverena i pravno i faktički, s tim da je faktička suverenost važnija od pravne. Ko je faktički suveren prije može da postane i pravno, nego obratno, jer pravne činjenice se na kraju priklanjaju životnim činjenicama, a tako i pravna suverenost faktičkoj.

Od priznavanja države treba razlikovati priznavanje nacije u cilju priznanja države. Tako su Prvom svjetskom ratu savezničke snage priznale poljsku i češku naciju iz razloga da bi se formirale poljske i češke vojne oružane snage koje bi ratovale na njihovoj strani. Ovakvo priznanje predstavlja samo unaprijed dato priznanje države i može se prihvatiti u ratu kao vid borbe protiv neprijatelja dok bi u miru predstavljalo vid miješanja u unutrašnje poslove druge države što je neprihvatljivo.

Nije isti međunarodni položaj država koje su priznate i koje nisu. Države koje nemaju međunarodno priznanje po pravilu su otuđeni dijelovi

međunarodne zajednice koji su odbačeni od drugih država, te nerijetko prema takvim državama mogu da se primjenjuju različiti vidovi sankcija od strane Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija. Država koja nema međunarodno priznanje ne može uspostaviti diplomatske odnose sa drugim državama dok je one ne priznaju, niti može biti članica međunarodnih organizacija. Iz navedenih razloga nove države nastoje što prije da dobiju priznanje od drugih država, te postanu članica Ujedinjenih nacija, ali i drugih međunarodnih organizacija.

Država koja nema međunarodno priznanje ukoliko se održi duži vremenski period, vremenom može da normalizuje odnose sa drugim državama i dobije priznanje. Nepriznavanjem države proizilaze znatne anomalije u dvostranim odnosima i tek priznavanjem normalizuju se ti odnosi.

Nepriznate države ne mogu se ignorisati u međunarodnoj zajednici, naročito ukoliko se radi o susjednim državama. Država i pored toga što nije međunarodno priznata ima određena prava i obaveze u međunarodnoj zajednici. Tako njena teritorija ne može se smatrati ničijom teritorijom, te ne može putem okupacije da se stiče od strane druge države.

Kina koja nije priznala Tajvan i smatra ga sastavnim dijelom svoje teritorije i pored činjenice da je on priznat od niza država. Međutim Kina održava izuzetno dobre odnose sa Tajvanom (Rančić, 2008). Ekonomska saradnja je na visokom nivou i upravo preko te komponente uspostavljaju se veze i svaka izolacija i međusobno negiranje odrazilo bi se negativno po interese obje države.

Vrste i oblici priznanja države

Priznanje može biti privremeno ili ograničeno na samo određene odnose. Ukoliko se ne naglasi da je priznanje privremeno, ono je uvijek konačno, neopozivo i djeluje retroaktivno od stvarnog nastanka države. Priznanje države se obično vrši izričitom izjavom vlade jedne države o priznanju druge države *de iure*, a često se postupak izričitog priznanja odvija u svečanoj formi. Priznanje države može da bude i prećutno *de facto*, kada države stupaju sa novom državom u diplomatske odnose, zaključuju međunarodne ugovore, uspostavljaju ekonomsku saradnju, a da je prethodno nisu izričito priznale. Prećutnom priznanju obično slijedi izričito priznanje. Država se može priznati uslovno kada se od nje traži da ispuni određene uslove, te joj se time nameću određene obaveze da bi dobila priznanje i bezuslovno kada se priznanje daje momentalno bez potrebe ispunjenja određenih uslova. Bezuslovno priznanje je konačno i ne može se opozvati. Država se može priznati *invidulano*, tako što će pojedinačno države davati priznanje ili kolektivno, kada državu priznaje više država u okviru jedne

međunarodne organizacije ili na nekoj međunarodnoj konferenciji. Individualno priznanje države daje se putem jednostranog akta, diplomatske note, deklaracije od strane jedne države. Kolektivno priznanje države daje se putem višestranog akta od strane više država, obično na međunarodnim konferencijama i kongresima. Takođe postoji mišljenje da kolektivno priznanje države postoji kada se nova država prizna u okviru međunarodne organizacije ili kada pristupa jednom višestranom ugovoru, odnosno da ulaskom države u određenu međunarodnu organizaciju država je priznata od svih ostalih država članica. Postoje i mišljenja da prijemom jedne države u međunarodnu organizaciju ona ne dobija priznanje, te da su odnosi između država koje su članice organizacije ograničeni samo na odnose unutar organizacije. Tako o prijemu u Ujedinjene nacije odlučuje Generalna skupština Ujedinjenih nacija po prethodno pribavljenom mišljenju Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija. Povelja Ujedinjenih nacija nigdje ne govori da prijemom u članstvo Ujedinjenih nacija priznaje se nova članica, međutim ne može se prihvatiti takav stav da država van okvira organizacije nije priznata. Država koja pristupa međunarodnoj organizaciji prihvata jedan višestrani ugovor kojim se u odnosu na sve članice utvrđuju određena prava i obaveze. Može se smatrati da su prijemom u međunarodnu organizaciju sve države članice priznale novu državu i riječ je o de facto priznanju, odnosno priznanju koje nastaje stupanjem u međusobne odnose država bez postojanja negog izričitog formalnog akta. Država članica međunarodne organizacije koja nije za priznanje države koja stupa u međunarodnu organizaciju, može samo da stavi rezervu u pogledu toga i time da iznese svoj stav neslaganja u pogledu priznanja nove države (Avramov, Kreća, 1996: 85-86). Terminologija de jure i de facto priznanja nije najispravnija, jer nema de facto država. Država ili postoji ili ne postoji, tako da izrazi de jure i de facto više odgovaraju za priznanje vlade.

Priznanje države može biti preuranjeno. Preuranjeno je ukoliko se dalo priznanje dok je postupak nastanka države u toku ili dok se nije potpuno raspala država prethodnica. Ono pravno nema nekih efekata, ali faktički može da komplikuje dvostrane odnose između država. Ukoliko država prethodnica nastavi da postoji, ona obično poslednja daje priznanje novoj državi koja je nastala odvajanjem od nje.

Sa druge strane postoji mišljenje koje je prihvatljivije, kada država stupi u jednu međunarodnu organizaciju koja je regionalnog karaktera i manja po broju članica, ako je odluka o prijemu jednoglasna, takav akt znači i priznanje države. Kada su u pitanju velike međunarodne organizacije, kao što su Ujedinjene nacije, ne mora značiti aposlutno priznanje države i pored činjenice da je nova članica prihvatila kao i ostale države obaveze iz Povelje Ujedinjenih nacija. Dešava se da države decenijama budu članice iste

međunarodne organizacije, a da nisu dale jedna drugoj priznanje. Arpaskе države decenijama nisu priznale Izrael, NR Kina Tajvan, mada su sve članice Ujedinjenih nacija. Takođe ako država zaključi višestarni međunarodni ugovor ne znači da ostale države potpisnice daju joj priznanje. Postoje slučajevi da kod potpisivanja ili ratifikacije nekog međunarodnog sporazuma dodaje se izjava kojom države potpisnice ne priznaju neku državu potpisnicu, kako ne bi došlo do tumačenja takvog postupka kao prećutnog vida priznanja (Dimitrijević, Račić, 2007: 81-82).

Prema jednom manjinskom mišljenju pored tri konstitutivna elementa koji su neophodni za postojanje države, neophodno je i međunarodno priznanje koje predstavlja četvrti element. Da bi država nastala neophodno je da bude priznata od strane drugih država i tek tim činom dobija svojstvo subjekta međunarodnog prava. Prema ovom mišljenju priznanje države ima konstitutivni učinak i sve dok do njega ne dođe država ne postoji.

Prema većinskom mišljenju ukoliko postoje tri konstitutivna elementa teritorija, stanovništvo i vlast država postoji i bez međunarodnog priznanja. Takođe ukoliko je i dato međunarodno priznanje, a nedostaje neki od tri konstitutivna elementa smatraće se da država nije nastala. Prema ovom mišljenju međunarodno priznanje ima samo deklaratorni karakter i nema smetnje da nastane nova država ukoliko je nisu priznale jedna ili više država.

Međutim nije isti međunarodni položaj država koje su priznate i koje nisu. Države koje nemaju međunarodno priznanje po pravilu su otuđeni dijelovi međunarodne zajednice. Država koja nema međunarodno priznanje ne može uspostaviti diplomatske odnose sa drugim državama dok je one ne priznaju. Iz navedenih razloga nove države nastoje što prije da dobiju priznanje od drugih država, te postanu članice Ujedinjenih nacija, ali i drugih međunarodnih organizacija.

Država koja nema međunarodno priznanje ukoliko se održi duži vremenski period, vremenom može da normalizuje odnose sa drugim državama i dobije priznanje. Nepriznavanjem države proizilaze znatne anomalije u dvostranim odnosima i tek priznavanjem normalizuju se ti odnosi.

Nepriznate države se ne mogu ignorisati u međunarodnoj zajednici, naročito ukoliko se radi o susjednim državama. Tako vazduhoplovi drugi država ne smiju bez njenog odobrenja preletati njenu teritoriju.

Srbija je bila zauzela stav da neće prisustvovati svim međunarodnim konferencijama i sastancima na kojima prisustvuju zvaničnici Kosova. Međutim kriterijumi za neprisustvovanje Srbije su se vremenom mijenjali i nisu bili ujednačeni. Zvaničnici Srbije se isticali potrebu „asimetričnog“ predstavljanja Kosova u vidu prisustva UNMIK, a nekada su naglašavali

činjenicu da je na konkretan skup pozvan predsjednik Kosova ili premijer te su odbijali da prisustvuju. Praksa Srbije da ne prisustvuje na međunarodnim konferencijama i skupovima na kojima se pojavljuju predstavnici Kosova, šteti samo njenim interesima, jer zajedničko prisustvo ne podržuje i priznanje Kosova. Predstavnicima Srbije mogu na svakom međunarodnom skupu da se pri prvom obraćanju izjasne da nisu mijenjali svoj stav u pogledu Kosova. Bojkotom Srbije na ovaj način ništa se ne postiže i samo se propušta prilika da se zalaže za svoje interese (Papić, 2011).

Mnogi pokreti u svijetu pozivajući se na primjer Kosova nastoje da ostvare svoje separatističke težnje, što dodatno otežava situaciju u međunarodnoj zajednici. Zvanični procesi govore da u svijetu postoji trenutno 96 separatističkih pokreta, a ako se u obzir uzmu sve partije i pokreti koji traže odvajanje nekog dijela teritorije, broj je znatno veći. Španija više nije mogla da tvrdi da međunarodno pravo ne dozvoljava podjelu države i stvaranje nezavisne države na taj način, tako da se aktuelizovalo pitanje Katalonije i Baskije. Upravo iz tih razloga Španija nije dala priznanje Kosovu. U Velikoj Britaniji pored problema sa Sjevernom Irskom, aktuelizuje se i pitanje sticanja samostalnosti Škotske, a slične težnje ima i Vels. Takođe i u srcu Evropske unije, Belgiji, postoji podjela između Flamanaca i Valonaca. Ukazuje se na nejednake standarde koji se primjenjuju u priznanju država, te se poredi Palestina sa Kosovom, navodeći da ni poslije 40 godina Palestina nema međunarodno priznanje (Janković, 2007: 16). Prerano priznanje Kosova izazvalo je niz problema u samoj Evropskoj uniji, a li i čitavoj međunarodnoj zajednici.

Priznanje vlade

Od priznanja države treba razlikovati priznanje vlade. Kod priznanja nove države obično se daje i priznanje novoj vladi što se podrazumijeva. Postoje situacije kada dođe do prekida ustavnog kontinuiteta u jednoj državi uslijed revolucionarnih promjena što predstavlja drastičnu promjenu državnog uređenja. U tim slučajevima obično države daju priznanje novoj vladi čime se izjašnjavaju o svom odnosu prema novoj vlasti (Avramov, Kreća, 1996: 88-89). Svaka vlada postupa kao živi organizam tako da ima nagon za opstankom, kao da će da se održi cijelu vječnost, ali po pravilu posle kraćeg ili dužeg vremena one se mijenjaju, na zakonom ustanovljen način, ali i uslijed revolucionarnih promjena (Tarde, 2012: 49).

Pod revolucionarnim promjenama podrazumijevaju se promjene sistema sa masovnim učešćem ljudi u tom procesu i sa čestom upotrebom nasilnih sredstava. Revolucija predstavlja masovni socijalni pokret koji se koristi kombinacijom sile i političkog pritiska kako bi se jedan poredak ili sistem vlasti i vlada zamjenili drugim. Ukoliko nije organizovana promjena,

ona se često vodi društvenom haosu i raspadu jednog sistema koji se teško iznova konsolidira. Revolucija je u suštini preuzimanje političke vlasti, uz čestu upotrebu nasilja, od strane vođa jednog masovnog pokreta, s tim da se vlast kasnije koristi za preduzimanje velikih reformi u društvu. Tako su 19. i 20. vijek obilježeni su značajnim revolucionarnim zbivanjima i događajima.

Ukoliko je došlo do promjene vlade na način predviđen ustavom, ne postoji potreba da se daje priznanje novoj vladi i države nemaju pravo da se miješaju u takve promjene. U takvim slučajevima države obično čestitaju novoj vladi na formiranju i ukažu namjeru za nastavak dotadašnje saradnje. Ukoliko dođe do formiranja vlade na način protivan ustavu, revolucijom, državnim udarom itd., onda države najčešće privremeno prekidaju diplomatske odnose, kako se ne bi neki njihov postupak shvatio kao vid prećutnog priznanja nove vlade. U slučaju promjene vlade na neustavan način država i dalje postoji kao subjekt međunarodnog prava, ali države odlučuju da li će nastaviti saradnju sa novom vladom, te se očekuje davanje njihovog priznanja. Revolucionarne promjene u državi i uspostavljanje na taj način nove vlade, mogu da dovedu do radikalnih promjena u ekonomskom i političkom uređenju države, ali i pored te činjenice ne postoji potreba za ponovnim priznanjem niti se prekida kontinuitet države kao punopravne članice međunarodne zajednice (Gidens, 1998: 306)

Kao i u slučaju priznanja države i priznanje vlade zavisi od slobodne ocjene države i ona nema na to obavezu. Ukoliko država ne da takvoj vladi priznanje neće doći do povrede međunarodnog prava i to je više stvar političke odluke države koja daje priznanje. Međutim susjednim državama je teže ignorisati promjene koje nastaju, nego udaljenim državama te im je od interesa pitanje priznanja nove vlade.

Prema Henaru Estradi ministru spoljnih poslova Meksika, kada se uspostavi nova vlada druge države ne moraju priznavati tu vladu bez obzira na promjenu dotadašnjeg režima jer bi to predstavljalo miješanje u unutrašnje stvari druge države i može se samo postaviti pitanje da li će se sa državom koja ima novu vladu održavati diplomatski odnosi ili ne. Sa ovim stavom on je istupio 1930. godine te je ovakvo mišljenje poznato kao Estradova doktrina. Prema Estradovoj doktrini države neće postavljati pitanje legitimnosti nove vlade jer bi to značilo kršenje suvereniteta druge države. Ovakva doktrina u praksi nije prihvaćena i pored toga što ima legitiman cilj koji se zasniva na zabrani miješanja u unutrašnje stvari drugih država. Sa druge strane davao bi se legitimitet vladama koje na vlast dolaze putem sile i narušavanjem ustavnog i pravnog poredka države koja je već priznata, tako da je u suštini riječ o državi sa potpuno novim uređenjem.

Karlos Tobar ministar spoljnih poslova Ekvadora 1907. godine istupio je sa stavom da ne treba priznati vlade koje su došle na vlast revolucionarnim svrgavanjem demokratskih izabranih režima. Takav stav poznat je kao Tobarova doktrina i on je kasnije proširen na nepriznavanje nelegitimnih vlada i njihovog prava da učestvuju u diplomatskim odnosima. Tobarovu doktrinu prihvatile su i SAD te nisu priznale niz revolucionarnih vlada u Južnoj Americi. Međutim i ova doktrina predstavlja način za miješanje u unutrašnje stvari drugih država i imala je za cilj zaustavljanje revolucionarnih promjena do kojih je dolazilo.

Ministar spoljnih poslova Savezne Republike Njemačke Valter Halštajn zalagao se za prekidanje diplomatskih odnosa sa svim državama koje budu priznale vladu sovjetske zone. On je smatrao da vlada Savezne Republike Njemačke jedina je ovlašćena da zastupa interese 18 miliona Nijemaca koji žive u sovjetskoj zoni. Deklaracijom vlade SAD, Velike Britanije i Francuske 1955. godine potvrđena je ovakva doktrina, odnosno stav da Savezna Republika Njemačka jedino može da zastupa interese njemačkog naroda u međunarodnim odnosima. Ova doktrina nekad poznata po nazivu Halštajnova doktrina nikad nije u praksi potpuno primjenjena, ali je u novije vrijeme ponovo aktuelizovana povodom najava koje su postojale da će Srbija prekinuti diplomatske odnose sa svim državama koje priznaju nezavisnost južne srpske pokrajine. Cilj vlade Savezne Republike Njemačke je bio da se spriječi priznavanje Istočne Njemačke, međutim imajući u vidu koje posljedice ima prekid diplomatskih odnosa sa svim državama koje bi dale priznanje, iznesen je stav da se neće prekidati diplomatski odnosi sa svim državama koje daju priznanje, već da će se o tome odlučivati od slučaja do slučaja. Tako u zavisnosti od procjene mogle su se primjeniti blaže mjere kao što su povlačenje ambasadora, spuštanje diplomatskih odnosa na niži nivo, pa do strožijih mjera koje bi predstavljale potpuni prekid diplomatskih odnosa. Savezna Republika Njemačka je samo u dva slučaja potpuno prekinula diplomatske odnose i to sa Jugoslavijom 1957. godine i sa Kubom 1963. godine. Cilj je bio stvaranje jedinstvene Njemačke te je takva doktrina bila okosnica spoljne politike Savezne Republike Njemačke. Ovakva doktrina je odbačena šezdesetih godina iz razloga što se smatralo da doprinosi samo udaljavanju njemačkog naroda i da takvim postupcima stvaraju sami sebi neprijatelje i dovode se u izolaciju od strane međunarodne zajednice. Uslijed takvih shvatanja njemački kancelar Vili Brant 1969. godine izjasnio se da je riječ o dvije države sa jednom nacijom čime je de facto priznao Istočnu Njemačku. Zapadna i Istočna Njemačka su se međusobno priznale 1972. godine formalnim zaključenjem sporazuma u kojem prihvataju da nijedna drugu ne mogu da predstavljaju u inostranstvu niti da djeluju u ime druge. Naredne godine dobile su i puno međunarodno priznanje kada su postale punopravne članice Ujedinjenih nacija i nastavile

su da unapređuju svoje međusobne odnose što je na kraju dovelo i do ujedinjenja Njemačke. Činjenica je da Halštajnova doktrina nema osnova i da se preduzimanjem određenih diplomatskih mjera prema državama koje daju priznanje neće postići odgovarajući rezultati, već suprotno samo nanjeti šteta samoj državi koja bi ovakve postupke koristila.

Danas je vladajuća doktrina efektivnosti, prema kojoj je postojanje vlade u drugoj državi faktičko pitanje, gdje nove činjenice stvaraju pravo. Države slobodno odlučuju o priznanju nove države i priznanju nove vlade, te nemaju pravne obaveze niti mogu biti prinuđene da je priznaju.

Obično su i za priznanje vlada odlučujući politički momenti. Međutim za objektivno priznanje vlade treba utvrdi da li vlada ima efektivnu vlast na određenoj teritoriji, kao i da li je spremna da ispunjava međunarodne obaveze. Takođe kod priznavanja vlada od značaja je na koji način je vlada preuzela vlast. U slučaju da je vlada izabrana demokratskim putem od strane naroda, tu nema smetnje za njeno priznanje i nepriznanje vlade u tom slučaju bio bi oblik pritiska na slobodnu volju naroda. Međutim ukoliko je ona nametnuta od strane druge države ili je uspostavljena silom protivno volji naroda, u tom slučaju može takva vlada da se ne prizna.

Imajući u vidu da već postoji država koja je priznata i da postoji kao subjekt međunarodnog prava, priznanje vlada ima samo deklarativni karakter, ali takvo priznanje predstavlja za novu vladu čin političke podrške u funkciji njenog stabilizovanja i učvršćivanja. Priznanje nove vlade znači da država priznaje vladu kao legitimnu i nastavlja saradnju sa njom. Ukoliko je došlo do povlačenja diplomatskih predstavnika, priznanjem vlade vraćaju se diplomatski predstavnici. U svakom slučaju ne dolazi do prekida diplomatskih odnosa, tako da se oni formalno ne trebaju ponovo ni uspostavljati.

Postoje slučajevi kada jedna država ima dvije vlade i obično je jedna unutar države, a druga u inostranstvu. U Jugoslaviji su tokom Drugog svjetskog rata postojale dvije vlade. Jedna je bila u Jugoslaviji na čelu sa Josipom Brozom Titom, a druga jugoslovenska izbjeglička vlada u inostranstvu. Saveznici su održavali odnose sa obje vlade tokom rata. Zaključenjem sporazuma Tito - Šubašić, prestale su da postoje dvije vlade, poslije koga je vlada poslijeratne Jugoslavije priznata, na međunarodnoj konferenciji na Jalti od strane saveznika (Đorđević, 1963).

Priznanje vlade kao i priznanje države može biti izričito u vidu svečanog formalnog akta, ali i prećutno stupanjem u kontakte i saradnju sa novom vladom. Priznanje vlade može biti bez postavljanja bilo kakvog uslova pred novu vladu ili postavljanjem uslova koji mogu biti političke ili ekonomske prirode. Postoji mišljenje da uslovno priznanje vlade nije dozvoljeno jer predstavlja vid miješanja u unutrašnje stvari druge države.

Često to može biti međusobno uslovljavanje odnosno da vlade jedna drugoj na bazi reciprociteta priznaju određena prava, istovremeno dajući priznanje vlade. SAD su 1933. godine priznale vladu SSSR-a kao sukcesora ruske carske vlade, dok je SSSR priznao vjerske slobode i dao izjavu da će zaštititi ekonomske interese američkim državljanima nastanjenim na prostoru SSSR-a (Avramov, Kreća, 1996: 89).

Uslovno priznanje obično se daje kad ne postoji uvjerenje da li će nova vlada moći da ispunjava svoje međunarodne obaveze i da li će uopšte opstati, imati efektivnu vlast. Bezuslovno priznanje vlade je konačno i ne može se povući i djeluje ne od dana priznanja, već retroaktivno od dana formiranja nove vlade.

Kako država tako i njeni državni organi potrebno je da kao cjelina budu suvereni kako pravno (de jure) tako i faktički (de facto). Država može da postoji i funkcioniše i kada nije priznata od međunarodne zajednice, pod uslovom da ima sve potrebne elemente koji je čine državom (Mitrović, 2008: 24). Priznanje de jure je potpuno, konačno i djeluje od dana stvarnog preuzimanja vlasti od nove vlade. Priznanje de facto može se uzeti kao privremeno, kada nova vlada nije uspostavila punu kontrolu na čitavoj državnoj teritoriji.

Priznanje i oružani sukobi

U slučaju ratnog sukoba unutar jedne države odnosno građanskog rata postavlja se pitanje priznanja ustanika kao ratujuće strane. Da bi se ustanicima priznalo svojstvo ratujuće strane moraju ispunjavati sljedeće uslove:

- Kontrolišu jedan dio teritorije države;
- Imaju lokalnu vladu koja vrši suverena prava na određenoj teritoriji;
- Borbu vode organizovani odredi koji su potčinjeni vojnoj disciplini i koji poštuju zakone i običaje ratnog prava.

Kada se priznaju ustanici, treće države moraju da ostanu neutralne u odnosu na sukob i svako miješanje je nedopušteno. Zakonita vlada od momenta priznanja ustanika ne može tretirati ustanike kao pobunjenike niti na njih primjeniti odredbe krivičnog zakonodavstva već ih tretira kao ratne zarobljenike za koje se primjenjuju odgovarajuća pravila međunarodnog prava, a istovremeno ustanici nisu dužni da poštuju važeća pravna pravila unutar države već su dužni da se pridržavaju zakona i običaja ratnog prava. Cilj priznanja ustanika od strane zakonite vlade jeste da se uvedu određena pravila u pogledu odnosa sukobljenih strana.

Države koje nisu umiješane u sukob mogu da daju priznanje ustaničkoj vladi. Razlozi za priznanje ustaničke vlade su pretežno politički, ali mogu biti ekonomski u slučaju da država koja daje priznanje želi da zaštiti ekonomske interese svojih državljana na teritoriji koju kontroliše ustanička vlada. Problem nastaje kada se uspostave diplomatski odnosi i sa ustaničkom vladom u jednoj državi, a već postoje uspostavljeni diplomatski odnosi sa zakonitom vladom. Prema Povelji Ujedinjenih nacija države imaju i obavezu da pomognu narode u borbi za punu slobodu, posebno u procesu dekolonizacije, te priznanje ustaničkih vlada u ovim slučajevima je u potpunosti opravdano (Avramov, Kreća, 1996: 91).

Ustaničke vlasti i oslobodilački pokreti su cjeline prelaznog karaktera, jer se bore za sticanje države na teritoriji već postojeće države ili za preuzimanje vlasti na čitavoj njenoj teritoriji. Ukoliko ostvare svoj cilj, oni stvaraju novu državu ili novu vladu u već postojećoj državi, u suprotnom oni prestaju da postoje.

U slučaju građanskog rata ukoliko ustanici u dužem vremenskom intervalu ustanove efektivnu vlast na dijelu teritorije države, treće države ne mogu ignorisati takvo stanje jer često postoji potreba da se zaštite njihovi državljani i njihova imovina na toj teritoriji. Tako su neke države početkom 19. vijeka priznale pobunjene kolonije protiv španske vlasti u Južnoj Americi, kao zaraćene strane, prije nego što je došlo do njihovog priznanja kao novih država. Uslov za priznanje bilo je da su ustanici uspostavili efektivnu kontrolu na velikom dijelu teritorije i da tako djeluju kao de facto vlast. Takođe obaveza ustanika bila je da se nalaze pod organizovanom komandom i da zaraćene strane poštuju pravila međunarodnog ratnog prava. Države koje su priznavale zaraćenost morale su da budu neutralne u odnosu na sve strane u ratnom sukobu.

Do prvih priznanja ustanika takođe je došlo u Americi i efekti priznanja su bili ograničeni u odnosu na priznanje zaraćenosti. Ustanici najčešće nisu imali efektivne vlasti na većem dijelu teritorije, te se nisu priznavali kao zaraćena strana u ratnom sukobu. One su priznavale ustanike iz humanitarnih razloga, da se ne bi smatrali prostim prekršiocima prava. Često su države radi zaštite svojih interesa uspostavljale sa ustanicima određene vrste odnosa.

Pitanje priznanja narodnooslobodilačkih pokreta javilo se poslije Drugog svjetskog rata u procesu dekolonizacije. Narodnooslobodilački pokreti borili su se za nezavisnost od kolonijalne vlasti. Obično su dolazili iz inostranstva i postajalo je više pokreta koji su se borili za nezavisnost na jednoj teritoriji. Dolazilo je do sukoba između samih narodnooslobodilačkih pokreta koji će dobiti međunarodno priznanje. Države su u zavisnosti od

svojih interesa, priznavale različite narodnooslobodilačke pokrete. Neki od tih pokreta dobijali su status punopravih članova pojedinih međunarodnih organizacija. Države koje priznaju ovakve pokrete dozvoljavaju im da na njihovoj teritoriji osnuju informativne kancelarije, a neke države su im priznavale i pune diplomatske povlastice i imunitete.

Zaključak

Priznanje države je jednostrani pravni posao koji proizilazi iz poslovne sposobnosti određenog subjekta međunarodnog prava, koji ima nesumnjivo veliki značaj u međunarodnoj zajednici. Međutim to je deklaratorni politički čin koji nema konstitutivni učinak kod nastanka države. Priznanje države je jedan vid političke podrške određenom subjektu u međunarodnoj zajednici. To je politički čin jedne ili više država, odnosno po pravilu njihovih vlada koje priznaju određeni subjekt državom. Ono po pravilu proizvodi niz posljedica kako za subjekt koji se priznaje državom tako i za druge subjekte u međunarodnoj zajednici. Kako je priznanje države politički akt, tako nepriznavanje države, može da bude sredstvo političkog pritiska.

Priznanje države bez obzira na sve tvrdnje je deklaratorni akt, međutim njegova politička pozadina često ovom institutu daje konstitutivni karakter. Tako da često države priznaju određene tvorevine državom koje ne ispunjavaju uslove, dok sa druge strane ne priznaju države koje posjeduju sve elemente potrebne za nastanak države. Države često svoje političke interese ostvaruju putem akta priznanja države, te dolazi do nadvladavanja politike nad pravom. Problem međunarodne zajednice jeste da ne posjeduje neki nezavistan organ koji bi mogao objektivno da utvrdi da li određeni subjekt ispunjava uslove da bi se mogao priznati za državu.

Literatura

1. Avramov, S., Kreća, M. (1996). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Savremena administracija.
2. Dimitrijević, V., Račić, O. (2007). *Osnovi međunarodnog javnog prava*. Bograd: Beogradski centar za ljudska prava.
3. Đorđević, S., O. (1963). *Kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*. Beograd: Naučna knjiga.
4. Gidens, E. (1998). *Sociologija*. Podgorica: CID.
5. Janković, I. (2007). *Radost secesionista*. NIN.
6. Mitrović, M., D. (2008). *Osnovi prava*. Beograd: Univerzitet Sindigunum.

7. Milošević, M. (2010). *Trenutak istine.Vreme.*
8. Papić, T. (2011). *Krempite i Kosovo. Danas.*
9. Rančić, M. (2008). *Tajvan bliže matici. Politika.*
10. Tarde, G (2012). *Monadology and Sociology.* Melbourne: Re Press.

Abstract:*Recognition of a state is an act of one or more states that accept a certain creation in the international community as a state. The basic rule that in order for a state to emerge, it is necessary to possess territory, population and sovereign power over that territory and population. There is an opinion that recognition is necessary for the creation of the state as the fourth element. The paper will prove that the recognition of the state is a declaratory act, of a political nature that has no constitutive effect in the creation of the state. It will also point out the great importance of the recognition of the state, as well as the possible abuse of this institute. Other aspects of state recognition will be analyzed in order to prove its exclusively declarative political character.*

Key words: *state, international community, government, politics, international organizations.*

Dr Alem Kukić¹
Dr Ismajil Selimović²
Prof. dr Munir Talović³

FAKTORSKA STRUKTURA OCJENA USPJEŠNOSTI U SEGMENTIMA NOGOMETNE IGRE NOGOMETAŠA OD 12 DO 14 GODINA

Apstrakt: Metodološki pristup ovog transverzalnog istraživanja konfirmativnog tipa bio je usmjeren ka analizi ocjene uspješnosti nogometaša pionira, njihovog općeg i parcijalnog doprinosa i predikcije nivoa uspješnosti izvedbe i ponašanja u pojedinim komponentama u nogometnoj igri kao pretpostavke za potpunije objašnjenje i projektovanje objektivnih indikatora kompetencijskog okvira uspješnosti u nogometnoj igri istraživnog uzorka.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 110 mladih nogometaša iz Sarajeva, uzrasne dobi od 12 do 14 godina. Za procjenu ocjene uspješnosti mladih nogometaša upotrijebljeno je 8 varijabli.

Vrijednost rada se ogleda u istraživačko-praktičnim spoznajama bitnim za metodologiju identifikovanja, selektiranja nadarenih mladih nogometaša i pripremanja budućih vrhunskih nogometaša.

Rezultati su značajan podstrek za unapređenje tehnologije selekcije mladih nogometaša jer nude mogućnost za modeliranje motoričkog, dijagnostičkog i prognostičkog okvira sa jasnim indikatorima zahtjeva i referentnim vrijednostima za ontogenetsku dob uzorka.

Ključne riječi: faktorska analiza, nogomet, pioniri.

Uvod

U nogometu je prisutna simultana komunikacija, tj. istodobno postoji interpersonalna komunikacija, komunikacija s protivnikom i komunikacija s loptom, kao i prostornim obilježjima igrališta. Lopta predstavlja fokus cijele motoričke aktivnosti i određuje ponašanje svakog pojedinog igrača unutar faza određenog sistema i koncepcije igre. Informacije se pri obavljanju

¹JU OŠ „Meša Selimović“ Sarajevo, e-mail: alem.kukic76@gmail.com

²Međunarodni saradnik u Vladi Donje Austrije, Beč, e-mail: aon.964646748.danira@aon.at

³Fakultet sporta i tjelesnog odgoja Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo,
e-mail: munir.talovic@fasto.unsa.ba

zadataka u nogometnoj igri prenose signalima koji su proizvod kretanja igrača. Pri nogometnoj igri se nastoji individualnom tehnikom, timskim i organiziranim taktičkim nadigravanjem riješiti zadatke u igri, odnosno individualno djelovanje prilagoditi i staviti u funkciju timskog djelovanja i postavljenih ciljeva tima kao organizovane i efikasne cjeline. Ova sinergija se ogleda kroz različite modalitete individualnih, grupnih i kolektivnih taktičkih djelovanja koja su ili unaprijed utvrđena ili prilagođena odgovarajućoj situaciji u igri.

U osnovi uspješnosti u nogometnoj igri leži najširi kompleks antropoloških karakteristika i specifičnih sposobnosti igrača koji omogućavaju efikasno upravljanje dinamičkim sistemom svih komponenti nogometne igre realizirajući zadanu koncepciju igre, upravljanja tempom i ritmom igre, kao i vlastitim bioenergetskim kapacitetom i funkcionalnim stanjima u toku igreotoka lopte, te karakteristike igrališta, što sve usložnjava situacionu strukturu nogometne igre.

Istraživanja kojima se objektivnim naučno utemeljenim procedurama identifikuju sposobnosti, vještine i osobine koje najviše doprinose utvrđivanju razlika između uspješnih i manje uspješnih učesnika nogometne igre potiskuju dosadašnju praksu koja se oslanja na opažanja i empirijska iskustva i prihvatanje uspjeha po zakonima slučaja.

Metode rada

Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na uzorku od 110 mladih nogometaša, polaznika nogometne škole FK „ŽELJEZNIČAR” iz Sarajeva, FK „RADNIK“ iz Hadžića, FK „NOVI GRAD” i FK „BOSNA“ iz Sarajeva, uzrasne dobi od 12 do 14 godina.

Uzorak ispitanika za ovo istraživanje ispunjavao je sljedeće uvjete:

- da pripadaju nogometnoj kategoriji pionira,
- da aktivno igraju nogomet za svoje klubove na prvenstvenim i kup utakmicama,
- da imaju ljekarsku dozvolu za nastupanje na prvenstvenim i kup utakmicama.

Uzorak varijabli

Procjena uspješnosti u nogometnoj igri izvršena je na nogometnim terenima za vrijeme odigravanja prvenstvenih, prijateljskih i KUP utakmica.

Uzorak kriterijskih varijabli sačinjavale su ocjene sudaca od 1 do 5 izražene u sljedećim komponentama igre:

1. OTEH – procjena tehnike u igri
2. ONAP – procjena igre u napadu
3. OODB – procjena igra u odbrani
4. OSTV – procjena stvaralaštva u igri
5. OODG – procjena odgovornosti u igri
6. OANG – procjena angažovanosti u igri
7. OPON – procjena ponašanja u igri
8. OSNUSP – uspješnost u igri

Metode obrade podataka

Latentna struktura o ocjeni nivoa uspješnosti u nogometnoj utvrđena je faktorskom analizom, metodom ekstrakcije glavnih komponenata i njihovom rotacijom primjenom Varimax solucije.

Podaci dobijeni testiranjem ocjene o uspješnosti u nogometnoj igri obrađeni su pomoću programskih sistema za multivarijantne analize podataka, i to programskim paketom SPSS 23 i Statistica for Windows, ver. 8.0

Rezultati i diskusija

Podobnost korelacione matrice seta varijabli specifičnih motoričkih sposobnosti nogometaša od 12 do 14 godina za faktorizaciju, provjeravana je Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) i Bartlett's testovima (Tabela 1).

Utvrđena vrijednost KMO pokazatelja .796 je veća od preporučene vrijednosti .600, a Bartlett's pokazatelj statistički značajan ($p < 0,05$) te se i u ovom slučaju potvrđuje faktorabilnost korelacione matrice varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre nogometaša od 12 do 14 godina.

Tabela 1.

Testovi faktorabilnosti korelacione matrice seta varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre nogometaša od 12 do 14 godina

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.796
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	716.665
	df	21
	Sig.	.000

Faktorska analiza seta varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre izvršena je metodom ekstrakcije glavnih komponenata (PCA), ortogonalnom solucijom Varimax rotacije sa Keiser normalizacijom i kriterijem uključivanja većim od 0.50.

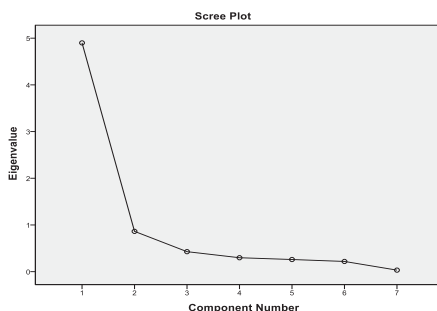
U tabeli 2. predočeni su elementi analize glavnih komponenta varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre koji se odnose na ukupno objašnjene varijance. Scree plot sopstvenih vrijednosti izdvojenih komponenti prikazan je u Grafikonu 1. a rotirana komponentna matrica u tabeli 3.

Tabela 2.
Faktorska analiza varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre nogometaša od 12 do 14 godina

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4.899	69.987	69.987	4.899	69.987	69.987
2	.863	12.328	82.315			
3	.428	6.117	88.432			
4	.298	4.262	92.694			
5	.260	3.715	96.409			
6	.219	3.123	99.532			
7	.033	.468	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Analizom glavnih komponenti izdvojena je jedna komponenta sa karakterističnim vrijednostima preko 1. Ova, jedina izdvojena komponenta objašnjava 69,987% ukupne varijanse. Na izdvojenoj komponenti su pozicionirane sve varijable za ocjenu uspješnosti segmenata nogometne igre. Sve imaju visoke faktorske težine (.758 do .985). Varijabla koja je konstruisana sumom ekspertskih ocjena uspješnosti u različitim segmentima nogometne igre (SUMAUSP) ima najveću faktorsku težinu (.985) i prikladna je za rangiranje pojedinaca u kvalitetne grupe i kao prediktorska varijabla u regresionoj analizi. Ova komponenta definirana je kao komponenta specifične uspješnosti u nogometnoj igri.

Grafikon 1 Scree plot karakterističnih vrijednosti izdvojenih komponenti seta varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre

Tabela 3.
Rotirana komponentna matrica varijabli ocjena uspješnosti u segmentima nogometne igre

Component Matrix^a

	Component
	1
LGSUMAUSP	.985
LGOSTV	.858
LGOTEH	.834
LGOODG	.816
LGOANG	.814
LGONAP	.770
LGOODB	.758

Extraction Method: Principal
Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Zaključak

Cilj ovog transversalnog istraživanja, konfirmativnog tipa, ogleda se u nastojanju da se iznađu objektivne, naučno i metodološki utemeljene informacije o stepenu međuzavisnosti različitih komponenti antropoloških dimenzija za uspjeh u pionirskom nogometu.

Radi ostvarenja ovako postavljenog cilja istraživanja, izvršena je analiza nivoa uspješnosti izvedbe i ponašanja u pojedinim komponentama u nogometnoj igri kao pretpostavke za potpunije objašnjenje i projektovanje objektivnih indikatora kompetencijskog okvira uspješnosti u nogometnoj igri istraživanog uzorka.

Polazi se od pretpostavki da ostvareni pristup omogućava potvrdu ili korekciju dosadašnjih procedura u procesu selekcije mladih nogometaša za njihova vrhunska ostvarenja u zreloj etapi nogometne karijere.

Istraživanje je bazirano na uzorku ispitanika od 110 mladih nogometaša, polaznika nogometne škole FK „ŽELJEZNIČAR” iz Sarajeva, FK „RADNIK“ iz Hadžića, FK „NOVI GRAD“. Uzorak kriterijskih varijabli sačinjavale su ekspertske procjene o uspješnosti u sljedećim komponentama nogometne igre: procjena tehnike u igri, procjena igre u napadu, procjena igre u odbrani, procjena stvaralaštva u igri, procjena odgovornosti u igri, procjena angažovanosti u igri, Sve varijable pojedinačnih ocjena uspješnosti u

segmentima nogometne igre potvrđuju statistički značajan kapacitet za taksonomiziranje formiranih grupa.

Literatura

1. Aubrecht, V. (1981). *Struktura brzine nogometaša*. Magistarski rad, Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.
2. Bajramović, I. (2008). *Nivoi transformacija motoričkih sposobnosti i uspješnosti nogometaša pod uticajem programiranog rada*. Magistarski rad, Sarajevo.
3. Čolakhodžić, E., Rađo, I., Talović, M. i Lačić, O. (2012). *Indetifying homogenous groups regarding situational – motor obilites of young football players*. Sarajevo: Homo sporticus, Volume 14 – Issuse 1. 33 – 37.
4. Čolakhodžić, E. (2008). *Transformacioni procesi morfoloških karakteristika i motoričkih sposobnosti nogometaša uzrasta 12 – 15 godina*. Magistarski rad, Sarajevo: Fakultet sporta i tjelesnog odgoja.
5. Čolakhodžić, E. (2010). *Razlike u dimenzionalnosti razvojnih karakteristika i motoričkih sposobnosti nogometaša mladih uzrasnih kategorija različitih nivoa takmičenja*. Doktorska disertacija. Mostar: Univerzitet Džemal Bijedić. Nastavnički fakultet. Odsjek za sport i zdravlje.
6. Čorluka, M. (2005). *Utjecaj bazično-motoričkih sposobnosti na uspjeh nogometaša uzrasta od 12 do 14*. Elsner, B. (1973). *Norme nekaternih psihomotoričkih sposobnosti nogometaša pionirjev v Slovenije*. Tjelesna kultura 21.
7. Elsner, B. (1974). *Upliv nekaternih manifestnih in latentnih antropometrijskih in motoričkih spremenljivk na uspjeh v igri nogometa*, Zagreb: Magistarska naluga. FFK.
8. Elsner, B. (1979). *Norme za ocjenjivanje nekaterih osnovnih in specijalnih motoričkih in funkcionalnih sposobnosti nogometašev mladincev*. Visoka škola za telesno kulturo.
9. Elsner, B., Vedemik, Z. (1982). *Odnosi između bazičnih motoričkih sposobnosti i uspješnosti u nogometu*, Zagreb: Kineziologija.
10. Eisner, B. (1982). *Kanoničke relacije nekaterih morfoloških in motoričkih dimenzija psihosomatskog statusa mladih nogometašev*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja u Ljubljani, Visoka škola za telesno kulturo.
11. Jelešković, E. (2012). *Analiza definiranosti bazično-motoričkih sposobnosti, funkcionalni sposobnosti u polju situacione uspješnosti kod nogometaša po različitim pozicijama i različitim nivoima takmičenja*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Fakultet sporta i tjelesnog odgoja.

12. Talović, M. (1997). *Trening golmana u pripremnom periodu godišnjeg ciklusa rada*, Bilten NSBiH vanredni broj 6. Sarajevo.
13. Talović, M. (1998). *Pozitivno i negativno dejstvo velikih sportskih napora na organizam sportiste*, Homo sporticus. Sarajevo: Fakultet za FK.
14. Talović, M. (1998). *Nogomet*. Mostar: Univerzitet „Džemal Bijedić“. Pedagoška akademija.
15. Talović, M., Šoš, H., Rađo, I. (1999). *Kvalitativne promjene strukture kretanja nogometaša bez lopte u Premijer ligi BiH*. Homo sporticus. Sarajevo: Fakultet za fizičku kulturu.
16. Talović, M., Mahmutović, I. (1999). *Komparativna analiza motoričkih sposobnosti nogometaša i odbojkaša*. Homo sporticus. Vol. 1-2. br. 1. Sarajevo: Fakultet za fizičku kulturu.
17. Talović, M. (2000). *Izdržljivost kao faktor obima i strukture kretanja nogometaša u Premijer ligi BiH*. Seminar trenera. Vogošća: Bilten NSBiH.
18. Talović, M. (2001). *Efekti programa na poboljšanje motoričkih i funkcionalnih sposobnosti kao i nekih elemenata tehnike nogometa*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Fakultet za fizičku kulturu.
19. Toplak. I. (1985). *Savremeni fudbal i njegove tajne taktika i metodika*. Beograd: Fudbalski savez Jugoslavije.
20. Zbiljski, J. (2000). *Specijalna izdržljivost nogometaša i njen uticaj na TE – TA sposobnosti mladih nogometaša*. Magistarski rad. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu.

Abstract: *The methodological approach of this cross-sectional confirmatory study was focused on analyzing of the performance of pioneer football players, their general and partial contributions, and predicting the level of performance and behavior in specific components of the football game as a basis for a more complete explanation and design of objective indicators of the competency framework of performance in football for the examined sample.*

The study was conducted on a sample of 110 young football players from Sarajevo, aged 12 to 14. Eight variables were used to assess the performance of young football players.

The value of the research lies in its practical insights relevant to the methodology of identifying and selecting talented young football players and preparing future top-level footballers.

The results provide significant motivation for improving the technology of selecting young football players, as they offer the possibility of modeling motor, diagnostic, and prognostic frameworks with clear indicators of requirements and reference values for the ontogenetic age of the sample.

Key words: *factor analysis, football, pioneers in footb*

Dr. sc. Mirnes Ajanović¹

ANONIMIZACIJA SUĐENJA - OSNOVA NEPRISTRASNOSTI U PRAVU NA PRAVIČNO SUĐENJE

Apstrakt: *Pravo na pravično suđenje temeljni je stub demokratskog pravnog poretka i osnovno ljudsko pravo garantovano međunarodnim i domaćim pravnim normama. U Bosni i Hercegovini, izazovi kao što su pristrasnost, korupcija i politički uticaji ozbiljno ugrožavaju efikasnost i pravičnost pravosudnog sistema, naročito u drugostepenim postupcima. Ovaj rad analizira inovativne mjere unapređenja pravosudnog sistema kroz reformu CMS (Case Management System) sistema i anonimizaciju identiteta sudija i stranaka. Kroz tehničku i zakonodavnu analizu, rad predlaže konkretne korake za povećanje nepristrasnosti i transparentnosti u radu pravosudnih institucija, uz naglasak na zaštitu prava građana i jačanje povjerenja u pravosudni sistem.*

Ključne riječi: *pravo na pravično suđenje, CMS sistem, anonimizacija, reforma pravosuđa, Bosna i Hercegovina.*

Uvod

Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine suočava se sa značajnim izazovima u osiguranju nepristrasnosti i pravičnosti, naročito u drugostepenim postupcima. Pritisci, poznanstva i neformalni uticaji često ugrožavaju pravo na pravično suđenje (TI BiH, 2023), garantovano članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLP). (Ajanović, 2024: 127-130) Nepotizam i politički uticaji dodatno komplikuju situaciju, narušavajući integritet pravosuđa i stvarajući ozbiljne prepreke u sprovođenju zakona.

Autor je u svom doktorskom radu (Ajanović, 2024: 127-130) predstavio koncept unapređenja CMS² sistema kroz anonimizaciju identiteta sudija i stranaka kao ključni alat za smanjenje pristrasnosti i korupcije. Ovaj rad razrađuje predložene mjere, analizirajući njihov značaj za unapređenje pravičnosti i transparentnosti pravosudnog sistema.

Cilj ovog rada je ponuditi konkretne preporuke za reformu CMS sistema, osigurati nepristrasnost u pravosudnim postupcima i povećati povjerenje građana u pravosudne institucije Bosne i Hercegovine. Kroz

¹doktor pravnih nauka, e-mail: advokatmirnesajanovic@gmail.com

² Case Management System

tehničke i zakonodavne reforme, predložena rješenja imaju potencijal značajno unaprijediti pravo na pravično suđenje u skladu s najvišim međunarodnim standardima.

Pravni okvir i teorijski pristup

Pravo na pravično suđenje

Pravo na pravično suđenje garantovano je članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), koji postavlja obavezu državama članicama Vijeća Evrope da osiguraju nepristrasnost i nezavisnost sudova kao temeljne aspekte pravičnosti sudskih postupaka. Ovo pravo obuhvata niz ključnih elemenata: pravo na javno suđenje, pravo na suđenje u razumnom roku, pravo na jednak tretman stranaka, te pravo na pravnu pomoć i pristup efektivnim pravnim lijekovima. (EKLJP, član 6)

Javnost postupka osigurava transparentnost pravosuđa i služi kao zaštitni mehanizam protiv nepravilnosti, dok zahtjev za razumnim rokom ima za cilj spriječiti neosnovana odlaganja koja ugrožavaju pravnu sigurnost i efikasnost sudskog sistema. Nepristrasnost i nezavisnost sudova ključni su uslovi za zaštitu prava stranaka, osiguravajući da presude budu donesene bez vanjskih uticaja ili pristrasnosti sudija. Ovi principi su ključni ne samo za pravično suđenje, već i za očuvanje povjerenja građana u pravosudni sistem.

Iako pravni okvir Bosne i Hercegovine formalno slijedi ove međunarodne standarde, praksa ukazuje na značajne izazove u njihovoj implementaciji. Nepotizam, politički uticaji i nesankcionisane zloupotrebe često ugrožavaju osnovne principe pravičnosti, posebno u drugostepenim postupcima, gdje su odluke sudija ponekad podložne vanjskim pritiscima i poznanstvima. (TI BiH: 2023) Ova situacija ne samo da narušava pravo stranaka na nepristrasno suđenje, već i podriva integritet i kredibilitet pravosudnih institucija.

Uprkos formalnim odredbama koje nalažu nepristrasnost, brojni slučajevi ukazuju na nedostatke u funkcionisanju sudskog sistema. (Dokumentovano.ba, 2023). Politizacija sudova i slabosti u mehanizmima kontrole i odgovornosti omogućavaju sudijama da donose odluke pod uticajem ličnih ili institucionalnih interesa. Ovo dodatno doprinosi nepovjerenju građana u pravosudni sistem i stvara percepciju nekažnjivosti za pravosudne aktere koji krše standarde pravičnosti.

Rješenja koja se nude kroz reformu CMS sistema i anonimizaciju identiteta sudija i stranaka mogu značajno doprinijeti eliminaciji ovih problema, osiguravajući veću nepristrasnost i dosljednu primjenu pravila pravičnosti u svim sudskim postupcima.

CMS sistem i njegov potencijal

CMS (*Case Management System*) predstavlja značajan korak ka modernizaciji i transparentnosti pravosudnog sistema Bosne i Hercegovine. Ovaj sistem omogućava efikasniju organizaciju sudskih postupaka, olakšavajući pristup dokumentima, evidencijama i rokovima. Međutim, trenutna funkcionalnost CMS-a ne pruža mogućnosti anonimizacije identiteta sudija i stranaka, što ostavlja prostor za pristrasnost i potencijalne zloupotrebe³.

Upravljačka struktura CMS-a omogućava bolje planiranje i praćenje procesa, ali bez dodatnih mjera zaštite, kao što su automatska anonimizacija dokumenata, sistem ne može u potpunosti odgovoriti na zahtjeve za nepristrasnošću i sigurnošću sudskih postupaka. Neanonimizovani podaci omogućavaju sudijama drugostepenih sudova, ali i drugim akterima, pristup informacijama koje bi mogle uticati na donošenje odluka, čime se narušava pravičnost procesa.

Potencijalne inovacije CMS-a

Jedan od ključnih prijedloga za unapređenje CMS sistema je implementacija modula za automatsku anonimizaciju podataka. Ovaj modul bi omogućio automatsko uklanjanje ili prikrivanje identiteta sudija, stranaka i svjedoka u dokumentima, zapisnicima i drugim evidencijama prije nego što se predmeti dostave sudijama ili drugim ovlaštenim osobama. (TI BiH, 2023) Također, sistem bi mogao integrisati algoritme koji prepoznaju osjetljive podatke i zamjenjuju ih generičkim oznakama, poput "Sudija A" ili "Stranka X," čime bi se dodatno smanjila mogućnost identifikacije učesnika u postupku⁴.

Implementacija ovakvog sistema pružila bi višestruke koristi:

1. *Eliminacija pristrasnosti:* Sudije bi odlučivale isključivo na osnovu dokaza i pravnih normi, bez uticaja ličnih poznanstava ili pritisaka.
2. *Smanjenje korupcije i nepotizma:* Skrivanjem identiteta smanjuje se mogućnost zloupotrebe položaja, posebno u slučajevima gdje postoje sukobi interesa.

³ CMS sistem u pravosudnim institucijama BiH: Trenutna funkcionalnost i potencijal za reformu.

⁴ Pilot-projekti u zemljama EU: Primjeri tehničkih inovacija u pravosudnim sistemima, Izvještaj, 2021.

3. *Veća sigurnost podataka*: Anonimizacija bi spriječila neovlašten pristup i zloupotrebu osjetljivih informacija, što je od posebne važnosti za zaštitu prava stranaka⁵.

Tehnička izvedivost i izazovi

Iako je tehnička izvedivost ovih inovacija u CMS sistemu realna, potrebno je riješiti nekoliko izazova. Prvo, prilagođavanje postojećih podataka standardima anonimizacije zahtijeva dodatne resurse i vrijeme. Drugo, edukacija sudskog osoblja o korištenju unaprijeđenog sistema ključna je za osiguranje njegove efikasne primjene. Konačno, zakonodavna podrška i jasno definisani pravni okviri neophodni su za uspješnu implementaciju ove reforme⁶.

Uvođenjem modula za anonimizaciju podataka, CMS sistem bi postao moćan alat za unapređenje nepristrasnosti i pravičnosti u pravosudnim procesima Bosne i Hercegovine. Ova mjera ne samo da bi povećala povjerenje građana u pravosudne institucije, već bi i podigla standarde transparentnosti i odgovornosti na viši nivo. Inovacije u CMS sistemu, uključujući automatsku anonimizaciju dokumenata, mogle bi značajno unaprijediti nepristrasnost u postupcima, smanjujući mogućnost zloupotreba i uticaja⁷.

Predložene mjere za unapređenje CMS sistema uvođenjem anonimizacije

Anonimizacija identiteta sudija i stranaka

Jedna od ključnih mjera za osiguranje nepristrasnosti u sudskim postupcima je anonimizacija identiteta sudija i stranaka. Ova mjera predviđa tehničke inovacije u CMS⁸ sistemu, gdje bi podaci o identitetu sudija, stranaka i svjedoka bili automatski skrivani od drugostepenih sudova. Automatska anonimizacija uključivala bi zamjenu stvarnih imena generičkim oznakama, poput "Sudija A" ili "Stranka X," čime bi se osiguralo da sudije drugostepenih sudova donose odluke isključivo na osnovu dokaza i zakona, bez uticaja vanjskih faktora ili ličnih poznanstava⁹.

⁵ Zaštita osjetljivih podataka u pravosudnim sistemima, Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), 2020.

⁶ Zakonodavne i tehničke prepreke implementaciji naprednih CMS funkcija u pravosuđu, Studija slučaja BiH, 2022.

⁷ ESLJP, slučaj *Lingens protiv Austrije* (1986.), paragraf 41.

⁸ CMS sistem u BiH: Analiza i preporuke za unapređenje, pravna publikacija 2022.

⁹ Transparentnost i efikasnost CMS sistema u pravosudnim reformama, Izvještaj CEPEJ-a, 2022.

Anonimizacija identiteta omogućila bi i dosljednu primjenu ovog principa na svim nivoima pravosudnog sistema – od prvostepenih, drugostepenih, pa do revizionih postupaka, osiguravajući tako nepristrasnost u cijelom sudskom procesu.

Fleksibilnost formata dokumenata

Uvođenje anonimizacije ne bi trebalo zavisiti od tehničkih kapaciteta sudova. Predmeti bi mogli biti dostavljani sudijama u elektronskom ili printanom formatu, pri čemu bi svi dokumenti bili unaprijed anonimizovani. Elektronska dostava omogućava brži i efikasniji rad, dok printana dokumentacija predstavlja alternativu za sudove s ograničenim tehničkim resursima. Ova fleksibilnost osigurava univerzalnu primjenu reformi bez obzira na tehničku opremljenost pojedinih sudskih institucija¹⁰.

Krivične sankcije za otkrivanje identiteta

Da bi se osigurala stroga primjena mjera anonimizacije, neophodno je uvođenje strogih zakonskih odredbi koje bi kriminalizovale svjesno ili nesvjesno otkrivanje identiteta sudija ili stranaka¹¹. Predviđene sankcije morale bi uključivati visoke zatvorske kazne, novčane kazne i trajni gubitak prava na obavljanje sudijske funkcije. Ove sankcije treba jasno definirati u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i entiteta kako bi se obeshrabrila svaka zloupotreba sistema¹².

Poseban izazov predstavljaju slučajevi kada se u drugostepenim postupcima održavaju sjednice sudskog vijeća sa prisustvom stranaka, što implicira otkrivanje identiteta sudija i stranaka. U ovim slučajevima, neophodno je uvesti dodatne proceduralne mjere kako bi se zaštitila nepristrasnost sistema:

1. Nakon održavanja sjednice drugostepenog vijeća, mora se obavezno sprovesti revizioni postupak pod anonimizacijom, gdje bi identiteti sudija i stranaka ostali nepoznati.
2. Anonimizacija bi se nastavila i u apelacionim postupcima, osiguravajući dodatnu instancu pravne zaštite u situacijama gdje su identiteti već otkriveni.

¹⁰ Analiza tehničkih kapaciteta sudova u BiH, Ministarstvo pravde BiH, 2023.

¹¹ Krivični zakon Federacije BiH, član 357, Povreda zakona od strane sudije.

¹² Preporuke za izmjene Krivičnog zakona u kontekstu pravosudnih reformi, Transparency International BiH, 2021.

3. Ovakav višestepeni pristup anonimizaciji bio bi ključan za osiguranje nepristrasnosti i pravičnosti čak i u složenim pravnim situacijama¹³.

Uvođenje ovih mjera ne samo da osigurava nepristrasnost sudskih odluka, već povećava povjerenje građana u pravosudne institucije, smanjuje mogućnost zloupotreba i postavlja pravosudni sistem Bosne i Hercegovine u skladu s najvišim međunarodnim standardima.

Alati za anonimizaciju i njihov jednostavan i pristupačan karakter

Implementacija anonimizacije u CMS sistemu zahtijeva primjenu postojećih tehnoloških alata, što je tehnički izvediv i finansijski prihvatljiv proces. Većina sudova u Bosni i Hercegovini već koristi CMS za organizaciju i vođenje predmeta, pri čemu se svi dokumenti i dokazi skeniraju i unose u elektronski format. Ovo pruža solidnu osnovu za uvođenje dodatnih funkcionalnosti, poput automatske anonimizacije podataka, bez značajnih troškova ili tehničkih izazova¹⁴.

Tehnička rješenja za anonimizaciju

Optičko prepoznavanje znakova (OCR)

OCR tehnologija već se koristi za digitalizaciju dokumenata u CMS sistemima i omogućava prepoznavanje teksta iz skeniranih dokumenata. Korištenjem ove tehnologije, podaci poput imena sudija, stranaka, svjedoka i drugih identifikacijskih elemenata mogu se automatski prepoznati i zamijeniti generičkim oznakama, poput "Sudija A" ili "Stranka X"¹⁵.

Algoritmi za zamjenu identifikacijskih podataka

Softverski algoritmi omogućavaju automatsko prepoznavanje i zamjenu ličnih podataka u tekstualnim dokumentima i metapodacima. Ovi algoritmi su brzi i efikasni, a njihova primjena ne zahtijeva skupe dodatne resurse. Također, algoritmi mogu prepoznati i zamijeniti specifične elemente poput datuma, adresa i inicijala, čime se dodatno smanjuje mogućnost indirektno identifikacije učesnika¹⁶.

¹³ Višestepeni postupci u pravnim sistemima s primjenom anonimizacije, Studija slučaja EU, 2020.

¹⁴ CEPEJ, "Efikasnost sudskih sistema u Evropi: Pregled tehničkih kapaciteta", 2022.

¹⁵ Analiza primjene OCR tehnologije u pravosudnim sistemima, EU pilot-projekat, 2021.

¹⁶ Preporuke za digitalizaciju sudskih postupaka, Ministarstvo pravde BiH, 2023.

Integracija anonimizacije u CMS system

Postojeća arhitektura CMS sistema može se nadograditi implementacijom modula za anonimizaciju. Ovi moduli automatski procesuiraju unose u CMS i osiguravaju da sudije drugostepenih sudova dobiju samo anonimizovane verzije dokumenata, bez mogućnosti pristupa originalnim podacima¹⁷.

Jednostavnost i troškovna efikasnost

Postojeća infrastruktura

Budući da se većina predmeta i dokaza već unosi u CMS sistem, anonimizacija ne zahtijeva značajne dodatne tehničke resurse. Implementacija dodatnih softverskih funkcionalnosti na postojećoj infrastrukturi je jednostavna i zahtijeva minimalne prilagodbe¹⁸.

Finansijski pristup

S obzirom na to da softverska rješenja za anonimizaciju koriste tehnologije koje su već prisutne u CMS sistemu, troškovi implementacije su niski u poređenju s potencijalnim prednostima. Smanjenje korupcije i povećanje nepristrasnosti kroz ove mjere daleko nadmašuju početne investicije¹⁹ (6).

Prednosti

Primjena alata za anonimizaciju ne samo da osigurava nepristrasnost i pravičnost u sudskim postupcima, već i dodatno jača povjerenje građana u pravosudni sistem. Efikasnost i niska cijena ovih mjera čine ih lako ostvarivim ciljem, dok tehnološki pristup omogućava njihovu univerzalnu primjenu u svim sudovima, bez obzira na njihovu tehničku opremljenost.

Rezultati i preporuke

Rezultati

1. Povećanje nepristrasnosti:

Uvođenjem anonimizacije identiteta sudija i stranaka, pravosudni sistem postaje otporniji na korupciju, nepotizam i neprimjerene vanjske uticaje. Ovaj korak omogućava sudijama da donose odluke isključivo na

¹⁷ Studija slučaja: Implementacija modula za anonimizaciju u CMS sistemima, Transparency International BiH, 2020.

¹⁸ Izvještaj o kompatibilnosti CMS sistema u BiH s međunarodnim standardima, 2022.

¹⁹ Troškovna analiza reforme CMS sistema, Finansijski odbor VSTV-a BiH, 2023.

osnovu dokaza i zakona, eliminirajući mogućnost favorizovanja ili osvete. Ova mjera značajno unapređuje percepciju pravičnosti u pravosudnim postupcima²⁰.

2. Jačanje povjerenja građana:

Transparentnost sudskih odluka i zakonitost postupaka dodatno osiguravaju povjerenje građana u pravosudni sistem²¹. Kada javnost prepozna dosljednost i pravičnost u radu sudova, povjerenje u institucije raste, što je ključni preduslov za jačanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini²².

3. Smanjenje grešaka u sudskim postupcima:

Automatizovana anonimizacija smanjuje subjektivne uticaje i pritiske, čime se povećava tačnost i dosljednost sudskih odluka, posebno u drugostepenim i apelacionim postupcima. Osigurava se da postupci budu usmjereni isključivo na pravne činjenice, a ne na identitete učesnika²³ (3).

Preporuke

1. Unaprjeđenje CMS sistema:

Potrebno je implementirati funkcionalnosti za automatsku anonimizaciju podataka, uključujući prepoznavanje identifikacijskih elemenata, zamjenu imena generičkim oznakama i osiguranje dodatne zaštite kroz algoritme za analizu metapodataka. Ovaj korak osigurava tehnički robustan i funkcionalan sistem koji može odgovoriti izazovima anonimnosti u svim vrstama postupaka²⁴.

2. Zakonodavne izmjene:

Preporučuje se donošenje izmjena u Krivičnom zakonu BiH i relevantnim zakonima koji regulišu rad sudova, uključujući:

1. Kriminalizaciju svjesnog ili nesvjesnog otkrivanja identiteta učesnika u postupku.

²⁰ Evropski sud za ljudska prava, presuda Barbera, Messegué i Jabardo protiv Španije, 1988, paragraf 68.

²¹ Općinski sud u Tuzli, analiza postojećeg CMS sistema, internetski izvori.

²² Izvještaj Transparency International BiH, 2023, "Povjerenje u pravosuđe: Izazovi i reforme".

²³ Pregled uspješnih sistema anonimizacije u pravosudnim institucijama EU, 2021.

²⁴ Studija implementacije CMS sistema u sudovima BiH, Ministarstvo pravde BiH, 2020.

2. Uvođenje visokih kazni, uključujući zatvorske sankcije i trajnu zabranu obavljanja pravosudnih funkcija, za one koji prekrše pravila anonimizacije²⁵.
3. Formalizaciju procedura anonimizacije kroz Pravilnik o radu sudova, u skladu s međunarodnim standardima.

3. *Pilot-projekti:*

Prije šire implementacije, preporučuje se pokretanje pilot-projekata u nekoliko sudova na teritoriji BiH. Ovi projekti omogućili bi:

1. Testiranje tehničkih rješenja i otkrivanje eventualnih izazova²⁶.
2. Obuku sudskog osoblja i upoznavanje s novim procedurama.
3. Dobijanje povratnih informacija od korisnika sistema za eventualne prilagodbe prije implementacije na nacionalnom nivou²⁷.

4. *Edukacija i svijest:*

Organizacija edukativnih kampanja za sudije, advokate, tužioce i građane o značaju anonimizacije u sudskim procesima. Povećanje svijesti o prednostima ovog pristupa doprinosi njegovoj efikasnijoj primjeni i razumijevanju u širem društvenom kontekstu²⁸.

Zaključak

Reforma CMS sistema i uvođenje mjera anonimizacije predstavljaju suštinski iskorak ka osiguranju prava na pravično suđenje u Bosni i Hercegovini. Implementacija ovih mjera donosi nepristrasnost i transparentnost, eliminišući mogućnosti za nepotizam, korupciju i pristrasnost koje trenutno narušavaju integritet pravosudnog sistema. Kroz automatizaciju anonimnosti identiteta sudija i stranaka, pravosudni sistem bi bio oslobođen neprimjerenih uticaja, omogućavajući donošenje odluka isključivo na osnovu činjenica i zakona.

Ove reforme imaju potencijal da značajno povećaju povjerenje građana u pravosudne institucije, jer osiguravaju pravičnost i zakonitost u svakom segmentu sudskog procesa. Međutim, njihova realizacija zahtijeva koordinisani pristup zakonodavnih, sudskih i tehničkih institucija, kao i aktivno učešće svih relevantnih aktera pravosudnog sistema.

Iako implementacija podrazumijeva izazove, uključujući prilagođavanje zakonodavnog okvira i tehnološke infrastrukture, predložene

²⁵ CEPEJ preporuke o reformama pravosudnih sistema u Evropi, 2022.

²⁶ Pilot-projekat anonimizacije sudskih dokumenata, izvještaj VSTV-a BiH, 2023.

²⁷ Analiza rezultata pilot-projekta anonimizacije, Transparency International BiH, 2021.

²⁸ Priručnik za pravnu edukaciju: Tehnološki napredak u sudstvu, EU Just, 2022.

mjere su u skladu s najvišim međunarodnim standardima. Njihova primjena ne samo da bi osnažila vladavinu prava u Bosni i Hercegovini, već bi predstavljala i model koji druge zemlje mogu slijediti u unapređenju svojih pravosudnih sistema. Transparentnost, nepristrasnost i odgovornost postali bi osnovni principi pravosudnih institucija, čime bi se osiguralo pravo svakog građanina na pravično i zakonito suđenje.

Literatura

1. *Analiza primjene OCR tehnologije u pravosudnim sistemima.* (2021). EU pilot-projekat.
2. *Analiza rezultata pilot-projekta anonimizacije.* (2021). Transparency International BiH.
3. *Analiza tehničkih kapaciteta sudova u BiH.* (2023). Ministarstvo pravde BiH.
4. Autorov doktorski rad: *Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje.* (2024).
5. *Preporuke o reformama pravosudnih sistema u Evropi.* (2022). CEPEJ.
6. *Efikasnost sudskih sistema u Evropi: Pregled tehničkih kapaciteta.* (2022). CEPEJ.
7. *CMS sistem u BiH: Analiza i preporuke za unapređenje.* (2022). Pravna publikacija.
8. *CMS sistem u pravosudnim institucijama BiH: Trenutna funkcionalnost i potencijal za reformu.*
9. Dokumentovano.ba, medijski izvještaj o nepravilnostima u pravosudnom sistemu.
10. *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, članovi 6. i 46., pravo na pravično suđenje.
11. Evropski sud za ljudska prava. presuda Barbera, Messegué i Jabardo protiv Španije. 1988.paragraf 68.
12. ESLJP, slučaj Lingens protiv Austrije (1986.). paragraf 41.
13. Izvještaj Transparency International BiH. 2023. "Povjerenje u pravosuđe: Izazovi i reforme".
14. Izvještaj o kompatibilnosti CMS sistema u BiH s međunarodnim standardima. 2022.
15. Izvještaj o stanju pravosuđa u BiH. 2023.
16. *Krivični zakon Federacije BiH.* član 357. Povreda zakona od strane sudije.
17. *Preporuke za digitalizaciju sudskih postupaka.* (2023). Ministarstvo pravde BiH.
18. *Analiza postojećeg CMS sistema.* Općinski sud u Tuzli. internetski izvori.
19. Pilot-projekat anonimizacije sudskih dokumenata. izvještaj VSTV-a BiH. 2023.

20. Pilot-projekti u zemljama EU: Primjeri tehničkih inovacija u pravosudnim sistemima. Izvještaj. 2021.
21. Priručnik za pravnu edukaciju: Tehnološki napredak u sudstvu. EU Just. 2022.
22. Preporuke za digitalizaciju sudskih postupaka. Ministarstvo pravde BiH. 2023.
23. Preporuke za izmjene Krivičnog zakona u kontekstu pravosudnih reformi. Transparency International BiH. 2021.
24. Preporuke za unapređenje CMS sistema. Transparency International BiH. 2023.
25. Pregled uspješnih sistema anonimizacije u pravosudnim institucijama EU. 2021.
26. Protokol br. 14 EKLJP-a. čl. 1-4.
27. Studija implementacije CMS sistema u sudovima BiH, Ministarstvo pravde BiH, 2020.
28. Studija slučaja: Implementacija modula za anonimizaciju u CMS sistemima. Transparency International BiH. 2020.
29. Troškovna analiza reforme CMS sistema. Finansijski odbor VSTV-a BiH, 2023.
30. Transparentnost i efikasnost CMS sistema u pravosudnim reformama, Izvještaj CEPEJ-a, 2022.
31. Transparency International BiH, izvještaj "Povjerenje u pravosuđe: Izazovi i reforme", 2023.
32. Višestepeni postupci u pravnim sistemima s primjenom anonimizacije, Studija slučaja EU. 2020.
33. Zakonodavne i tehničke prepreke implementaciji naprednih CMS funkcija u pravosuđu. Studija slučaja BiH. 2022.
34. Zaštita osjetljivih podataka u pravosudnim sistemima. Evropska komisija za efikasnost pravosuđa. (CEPEJ). 2020.

Abstract: *The right to a fair trial is a fundamental pillar of a democratic legal order and a basic human right guaranteed by international and domestic legal standards. In Bosnia and Herzegovina, challenges such as bias, corruption, and political influence seriously undermine the efficiency and fairness of the judicial system, particularly in appellate proceedings. This paper analyzes innovative measures to improve the judicial system through the reform of the CMS (Case Management System) and the anonymization of judges' and parties' identities. Through technical and legislative analysis, the paper proposes concrete steps to enhance impartiality and transparency in the functioning of judicial institutions, emphasizing the protection of citizens' rights and strengthening trust in the judicial system.*

Keywords: *right to a fair trial, CMS system, anonymization, judicial reform, Bosnia and Herzegovina*

Dr. sc. Mirnes Ajanović¹

KRITIČKA ANALIZA PRAKSE ESLJP-A I UTICAJ NA KRŠENJE ČLANA 6. EKLJP: IZAZOVI I MOGUĆA RJEŠENJA

***Apstrakt:** Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) ima ključnu ulogu u zaštiti prava garantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP). Međutim, ograničenje njegove nadležnosti kroz koncept "četvrte instance" ozbiljno ugrožava pravo na pravično suđenje. Ovaj formalistički pristup omogućava domaćim sudovima da donose proizvoljne odluke, znajući da ESLJP neće preispitivati njihove greške u primjeni materijalnog prava ili utvrđivanju činjeničnog stanja. Rad analizira negativne posljedice ove prakse, njen uticaj na domaće pravosudne sisteme, te predlaže reforme koje bi osigurale efikasniju zaštitu ljudskih prava i pravičnost sudskih postupaka.*

***Ključne riječi:** Evropski sud za ljudska prava, pravo na pravično suđenje, četvrta instanca, formalizam, pravosudne reforme, Bosna i Hercegovina.*

Uvod

Evropski sud za ljudska prava osnovan je kao ključna institucija za osiguranje poštovanja prava garantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Njegova uloga da štiti prava pojedinaca nadilazi nacionalne granice, ali praksa poznata kao "četvrta instanca" sve više se suočava s kritikama². Ograničena nadležnost ESLJP-a da razmatra suštinske greške u domaćim sudovima rezultira pravosudnim proizvoljnostima, koje ugrožavaju osnovno pravo na pravično suđenje.

Ovaj rad analizira suštinu problema kroz pravne i praktične posljedice formalističkog pristupa u odlučivanju ESLJP-a i domaćih sudova, s posebnim fokusom na Bosnu i Hercegovinu. Cilj je ukazati na potrebu za reformama kako bi se osigurala suštinska zaštita prava na pravično suđenje i spriječilo korištenje procedura kao paravana za pravosudnu nepravdu.

¹doktor pravnih nauka, e-mail: advokatmirnesajanovic@gmail.com

² Aplikacija br. 42449/19, ESLJP odbacio kao neprihvatljivu, pozivajući se na koncept "četvrte instance." Sudska praksa ESLJP, presuda *Ajanović protiv BiH*, br. 42449/19, ESLJP, 2020. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int>

Naučni značaj teme

Pravo na pravično suđenje je temelj demokratije i vladavine prava, ali je ugroženo formalističkim pristupima ESLJP-a i domaćih sudova³. Naučna analiza ovog problema pruža osnovu za unaprjeđenje pravosudnih sistema, osnaživanje zaštite ljudskih prava i kreiranje preporuka za reformu kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Studija ima značajnu vrijednost za pravnu nauku jer se bavi nedovoljno istraženim područjem – interakcijom formalističkih sudskih pristupa i prava na pravično suđenje.

Koncept "četvrte instance"

Teorijski okvir

Koncept "četvrte instance" podrazumijeva da ESLJP nije nadležan da preispituje odluke domaćih sudova osim u slučajevima kada je povrijeđena Evropska konvencija o ljudskim pravima⁴. Ovaj pristup zasniva se na supsidijarnosti, prema kojoj domaći sudovi imaju primarnu odgovornost za zaštitu ljudskih prava.

Praksa ESLJP-a

U predmetu *García Ruiz protiv Španije*, ESLJP je naglasio da nije njegova uloga da djeluje kao dodatna apelaciona instanca i da preispituje tumačenje domaćeg prava⁵. Ova praksa rezultira time da suštinske i grube povrede prava često ostaju neprepoznate i nekažnjene.

Formalizam u domaćim sudovima

Uticaj na pravo na pravično suđenje

Ustavni sudovi često koriste proceduralne norme kao osnov za odbijanje apelacija, ignorišući suštinske povrede prava. Takav pristup osnažen je praksom ESLJP-a, što rezultira gubitkom povjerenja u pravosudni sistem⁶.

Primjeri iz prakse

U brojnim slučajevima, domaći sudovi pogrešno tumače materijalno pravo ili ignorišu ključne dokaze, ali ESLJP odbija intervenirati zbog

³ Autorov doktorski rad: *Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje*, 2024, str. 204-223.

⁴ ESLJP, slučaj *García Ruiz protiv Španije* (2000).

⁵ Ibid.

⁶ Transparency International BiH, Izvještaj o povjerenju u pravosuđe, 2023.

koncepta "četvrte instance"⁷. Ovaj formalizam omogućava proizvoljno odlučivanje, ugrožavajući osnovna prava stranaka.

Reforma ESLJP-a

Preispitivanje kriterija prihvatljivosti aplikacija

Potrebno je uvesti reforme u odlučivanju ESLJP-a koje bi omogućile dublju analizu očiglednih povreda prava, čak i kada se ne radi o formalnim proceduralnim greškama⁸.

Jačanje domaćih pravosudnih sistema

Ustavni sud BiH mora preuzeti aktivniju ulogu u zaštiti prava na pravično suđenje, uključujući ispravljanje suštinskih grešaka domaćih sudova⁹.

Uticaj prakse ESLJP-a na pravosuđe BiH

Proizvoljnost sudskih odluka

Praksa ESLJP-a dodatno je „osnažila“ domaće sudove da koriste formalizam kao izgovor za donošenje proizvoljnih odluka, što je vidljivo u brojnim slučajevima gdje su povrede prava na pravično suđenje evidentne¹⁰.

Formalistički pristup Ustavnog suda BiH

Ustavni sud BiH sve češće odbacuje apelacije bez analize suštinskih povreda prava, oslanjajući se na praksu ESLJP-a¹¹, u suštini smatrajući povredom samo ako stranka nije imala pravo pristupa sudu, a ako jeste, bez obzira na povredu materijalnog i procesnog prava i pogrešno činjenično stanje, većina je odluka – nema povrede prava ili se apelacije odbacuju jer je stranka imala redovno suđenje!?

Kako uticati na izmjenu postupanja ESLJP-a: Nadležnosti i mehanizmi

Reforma načina odlučivanja Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) složen je proces koji zahtijeva aktivan angažman država članica Vijeća Evrope, pravnih stručnjaka i civilnog društva. Promjena pristupa ESLJP-a, posebno koncepta "četvrte instance", mora biti inicirana unutar

⁷ Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 6.

⁸ Krivični zakon Federacije BiH, član 357.

⁹ Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta BiH, broj 96 0 U 074737 15 Už 2 od 17.09.2015. godine.

¹⁰ Izvještaj o stanju pravosuđa u BiH, 2023.

¹¹ Ustavni sud BiH, Odluka AP 123/21.

okvira Vijeća Evrope, jer ESLJP djeluje prema pravilima definisanim Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP) i Protokolima koji je dopunjuju.

Nadležnosti za iniciranje reformi ESLJP-a

Za izmjenu postupanja ESLJP-a neophodno je djelovati kroz sljedeće nadležne instance Vijeća Evrope:

1. *Komiteta ministara Vijeća Evrope*: Ovo tijelo, sastavljeno od ministara vanjskih poslova država članica, ima ključnu ulogu u nadzoru provođenja presuda ESLJP-a. Komitet ministara može inicirati izmjene u pravilima rada ESLJP-a ili predložiti dodatne protokole EKLJP-a¹².
2. *Parlamentarna skupština Vijeća Evrope (PACE)*: Kao političko tijelo Vijeća Evrope, PACE može razmatrati i predložiti smjernice za reformu rada ESLJP-a kroz rezolucije, preporuke ili izradu novog protokola Konvencije¹³.
3. *Sam ESLJP*: Iako ESLJP ne može direktno mijenjati svoj pravni okvir, sudije mogu uputiti prijedloge Komitetu ministara i Parlamentarnoj skupštini za izmjenu pravila ili dopunu Protokola¹⁴.
4. *Nevladine organizacije i stručna zajednica*: Pravne organizacije i eksperti imaju važnu ulogu u pokretanju rasprave o potrebama za reformom, pružajući analize i prijedloge koji mogu poslužiti kao osnova za političke inicijative¹⁵.

Mehanizam izmjene postupanja ESLJP-a

Reforme ESLJP-a obično zahtijevaju izmjene u Protokolima EKLJP-a ili internim pravilima Suda. Proces uključuje nekoliko ključnih koraka:

Identifikacija problema i priprema prijedloga

Država članica ili grupa država, nevladine organizacije ili pravni stručnjaci pripremaju prijedlog reforme s jasnim obrazloženjem potrebe za promjenom. Prijedlog bi trebao uključivati konkretne izmjene, poput redefinisanja kriterija prihvatljivosti aplikacija ili proširenja nadležnosti ESLJP-a na proceduralne povrede domaćih sudova¹⁶.

¹² Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 46.

¹³ Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Rezolucija 1571 (2007).

¹⁴ Protokol br. 14 EKLJP-a, čl. 1-4.

¹⁵ Transparency International BiH, Izvještaj o povjerenju u pravosuđe, 2023.

¹⁶ Protokol br. 11 EKLJP-a.

Rasprava unutar Vijeća Evrope

Prijedlog se dostavlja Komitetu ministara ili Parlamentarnoj skupštini, gdje se razmatra kroz rezolucije ili preporuke. Parlamentarna skupština može pozvati na izradu novog protokola koji bi promijenio trenutni okvir nadležnosti ESLJP-a¹⁷.

Izrada i usvajanje protokola

Na osnovu rasprava, Vijeće Evrope može predložiti novi protokol ili izmjenu postojećih. Na primjer, Protokol br. 14 donesen je kako bi unaprijedio efikasnost ESLJP-a. Sličan pristup može se primijeniti za reformu koncepta "četvrte instance"¹⁸.

Ratifikacija od strane država članica

Svaka promjena Protokola EKLJP-a zahtijeva ratifikaciju od strane država članica, što znači da nacionalni parlamenti moraju odobriti izmjene kako bi one stupile na snagu¹⁹.

Uloga Bosne i Hercegovine u reformi

Bosna i Hercegovina, kao članica Vijeća Evrope, može igrati aktivnu ulogu u iniciranju reformi:

1. *Pokretanje inicijative:* Ministarstvo pravde BiH može predložiti reformu kroz svoje predstavnike u Komitetu ministara ili putem diplomatskih kanala.
2. *Bh. platforma za reformu:* Pravna zajednica BiH, uključujući akademike i advokate, može formirati stručnu platformu koja bi ponudila konkretne prijedloge za izmjene u postupcima ESLJP-a.
3. *Lobiranje:* Aktivno lobiranje kroz saradnju s drugim državama članicama, posebno onima koje imaju slične probleme s primjenom koncepta "četvrte instance", može biti ključno za stvaranje šire podrške reformama.

¹⁷ Komitet ministara Vijeća Evrope, Godišnji izvještaj o provođenju presuda, 2022.

¹⁸ Protokol br. 14 EKLJP-a, uvodne odredbe.

¹⁹ Ustav Bosne i Hercegovine, član II/6.

Praktične preporuke za izmjenu postupanja ESLJP-a

Unaprjeđenje kriterija prihvatljivosti aplikacija

Predložiti da ESLJP detaljnije razmatra proceduralne povrede domaćih sudova, uz obaveznu analizu suštinskih posljedica na pravo na pravično suđenje²⁰.

Obaveza obrazlaganja odluka o neprihvatljivosti

ESLJP treba pružati detaljnija obrazloženja zašto određena aplikacija nije prihvaćena, čime bi se povećala transparentnost i povjerenje u rad Suda²¹.

Obaveza razmatranja suštinskih povreda

Uvesti obavezu za ESLJP da preispituje suštinske greške domaćih sudova koje rezultiraju očiglednim povredama prava, čak i kada formalna proceduralna prava nisu povrijeđena²².

Jačanje institucionalne odgovornosti

Povećati nadzor nad primjenom presuda ESLJP-a kroz redovne izvještaje i preporuke Komiteta ministara Vijeća Evrope.

Zaključak

Reforma ESLJP-a je ključna za osiguranje pravičnosti i odgovornosti u evropskim pravosudnim sistemima. Države članice, uključujući Bosnu i Hercegovinu, imaju značajnu ulogu u iniciranju promjena kroz Komitet ministara i Parlamentarnu skupštinu Vijeća Evrope. Aktivna uloga pravne zajednice, nevladinih organizacija i međunarodnih institucija može osigurati da ESLJP postane efikasniji mehanizam za zaštitu prava na pravično suđenje.

Ustavni sud BiH: Proširenje djelovanja na evidentne zloupotrebe radi osiguranja prava na pravično suđenje i poštovanja člana 6. EKLJP

Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima ključnu ulogu u zaštiti ljudskih prava, uključujući pravo na pravično suđenje, garantovano članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Iako trenutno djeluje u okviru formalističkog pristupa, Ustavni sud može, samostalno i u skladu sa svojom ustavnom nadležnosti, proširiti svoj djelokrug kako bi se bavio

²⁰ ESLJP, slučaj Barbera, Messegué and Jabardo protiv Španije (1988.).

²¹ ESLJP, slučaj Lingens protiv Austrije (1986.).

²² Evropski sud za ljudska prava, Godišnji izvještaj, 2022.

evidentnim zloupotrebama domaćih sudova koje krše pravo na pravično suđenje.

Ustavna nadležnost i mogućnosti proširenja djelovanja

Ustavni sud BiH je ovlašten da odlučuje o povredama ljudskih prava i osnovnih sloboda garantovanih Ustavom BiH i EKLJP-om²³. Iako sud trenutno djeluje primarno kao čuvar proceduralne korektnosti, njegova nadležnost omogućava širi pristup koji bi obuhvatio suštinske povrede prava na pravično suđenje.

Osnovne mogućnosti za proširenje djelovanja uključuju:

1. Analizu zloupotreba domaćih sudova: Ustavni sud može ocjenjivati očigledne zloupotrebe prava i pravila, poput selektivnog tumačenja dokaza ili proizvoljnih odluka koje dovode do povrede prava.
2. Revizija formalističkog pristupa: Sud može redefinisati svoju praksu i preispitati ne samo proceduralne povrede, već i evidentne greške u primjeni materijalnog prava i utvrđivanju činjeničnog stanja.
3. Proaktivna interpretacija člana 6. EKLJP-a: Ustavni sud može donijeti smjernice kojima bi proširio primjenu člana 6., uključujući tumačenje koje obuhvata suštinske povrede prava na pravično suđenje.

Neophodnost promjene pristupa Ustavnog suda

Aktuelni formalistički pristup Ustavnog suda BiH često zanemaruje suštinske povrede prava na pravično suđenje, fokusirajući se na proceduralne aspekte. Ovakav pristup omogućava domaćim sudovima da donose proizvoljne odluke, svjesni da će Ustavni sud rijetko intervenirati u njihovim presudama. Ova praksa dovodi do:

1. *Narušavanja povjerenja građana:* Građani gube povjerenje u pravosudni sistem jer nemaju efikasan pravni lijek za evidentne zloupotrebe²⁴.
2. *Podsticanja pravne nesigurnosti:* Neadekvatna zaštita prava na pravično suđenje dovodi do nesigurnosti u primjenu zakona.
3. *Jačanja pravosudne proizvoljnosti:* Sudije se osjećaju zaštićene od odgovornosti, znajući da formalistički pristup omogućava prolazak nepravičnih odluka.

²³ Ustav Bosne i Hercegovine, član II/3 (e).

²⁴ Transparency International BiH, Izvještaj o povjerenju u pravosuđe, 2023.

Kako Ustavni sud može proširiti djelovanje

Usvajanje nove sudske prakse

Ustavni sud može, kroz svoje odluke, usvojiti praksu analize suštinskih povreda prava. Na primjer, odluke koje ignorišu ključne dokaze, pogrešno tumače materijalno pravo ili selektivno procjenjuju činjenice, trebale bi biti prepoznate kao povrede člana 6. EKLJP-a²⁵.

Postavljanje presedana kroz pilot-odluke

Ustavni sud može donijeti presedan u kojem će jasno utvrditi da se suštinske povrede prava na pravično suđenje smatraju osnovom za prihvatljivost apelacije, čak i kada formalna proceduralna prava nisu povrijeđena²⁶.

Iniciranje normativnih promjena

Ustavni sud može predložiti izmjene Zakona o Ustavnom sudu BiH ili drugih relevantnih zakona kako bi se formalno proširila njegova nadležnost na suštinske povrede prava.

Saradnja s ESLJP-om

Ustavni sud može zatražiti savjetodavno mišljenje ESLJP-a kako bi potvrdio kompatibilnost svoje proširene nadležnosti s praksom Suda u Strasbourgu²⁷.

Prednosti proširenja djelovanja

1. *Efikasnija zaštita prava građana:* Ustavni sud bi pružio dodatnu instancu za ispravljanje evidentnih nepravdi.
2. *Jačanje povjerenja u pravosuđe:* Građani bi imali veću sigurnost da će njihove žalbe biti detaljno razmatrane.
3. *Smanjenje pritiska na ESLJP:* Proširena uloga Ustavnog suda smanjila bi broj aplikacija prema ESLJP-u, jer bi građani imali efikasan pravni lijek na domaćem nivou.
4. *Harmonizacija prakse sa standardima EKLJP-a:* Tumačenje suštinskih povreda člana 6. EKLJP-a približilo bi praksu Ustavnog suda evropskim standardima.

²⁵ ESLJP, slučaj Barbera, Messegué and Jabardo protiv Španije (1988.).

²⁶ Ustavni sud BiH, Odluka broj AP-1234/21, paragraf 45.

²⁷ Savjetodavno mišljenje ESLJP-a prema Protokolu br. 16 EKLJP-a.

Koraci ka implementaciji proširenog djelovanja

1. *Unutrašnja analiza nadležnosti*: Ustavni sud treba analizirati pravni okvir i mogućnosti tumačenja svojih nadležnosti u skladu s Ustavom BiH i EKLJP-om²⁸.
2. *Obrazovanje sudija*: Sudije Ustavnog suda treba obučiti o standardima ESLJP-a koji se odnose na suštinsko tumačenje prava na pravično suđenje.
3. *Povećanje resursa*: Jačanje administrativnih i pravnih kapaciteta Ustavnog suda radi obrade složenijih predmeta.
4. *Povezivanje sa akademskom zajednicom*: Ustavni sud može sarađivati sa pravnim fakultetima i istraživačima kako bi razvili najbolje prakse u oblasti zaštite prava na pravično suđenje.

Zaključak

Proširenje djelovanja Ustavnog suda BiH na evidentne zloupotrebe domaćih sudova predstavlja ključni korak ka osiguravanju prava na pravično suđenje i jačanju povjerenja u pravosudni sistem. Ova promjena ne zahtijeva izmjenu Ustava BiH, već proaktivnu interpretaciju člana 6. EKLJP-a i osiguranje usklađenosti s evropskim standardima ljudskih prava. Kroz implementaciju ovih koraka, Ustavni sud BiH može postati stvarni garant prava građana i ključni stub vladavine prava u Bosni i Hercegovini.

Generalni zaključak

Formalistički pristup Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) i domaćih sudova predstavlja ozbiljan izazov za osiguranje prava na pravično suđenje garantovanog članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Oslanjajući se na proceduralnu formalnost, sudovi često zanemaruju suštinske povrede prava, što omogućava donošenje proizvoljnih i nepravičnih odluka. Takva praksa potkopava povjerenje građana u pravosudni sistem i stvara pravnu nesigurnost.

Reforma ESLJP-a je ključna kako bi se smanjila primjena koncepta "četvrtе instance" u slučajevima očiglednih povreda prava. Pristup Suda mora uključivati dublju analizu suštinskih povreda koje proizlaze iz domaćih odluka. Istovremeno, neophodno je ojačati ulogu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine kroz proaktivnu interpretaciju člana 6. EKLJP-a i proširenje djelovanja na evidentne zloupotrebe domaćih sudova. Takve promjene

²⁸ Pravila ustavnog suda BiH, („Službeni glasnik BiH” broj 57/14), („Službeni glasnik BiH” broj 57/14)

doprinijele bi efikasnijem ispravljanju pravosudnih nepravilnosti i zaštiti osnovnih ljudskih prava.

Domaće pravosudne institucije moraju prepoznati svoju odgovornost u očuvanju vladavine prava, uz osiguranje transparentnosti i pravičnosti u radu. Saradnja između sudova, zakonodavnih tijela i akademske zajednice je ključna za provođenje nužnih reformi koje bi garantovale odgovornost sudija i sankcionisanje zloupotreba pravne moći.

Sveobuhvatna reforma, kako na međunarodnom, tako i na domaćem nivou, od suštinskog je značaja za jačanje povjerenja građana u pravosudne institucije. Ove promjene nisu samo pravna nužnost već i moralna obaveza prema građanima koji se oslanjaju na pravosudni sistem kao zaštitnika svojih osnovnih prava i sloboda.

Literatura

1. Aplikacija br. 42449/19, ESLJP odbacio kao neprihvatljivu, pozivajući se na koncept "četvrte instance." Sudska praksa ESLJP, presuda *Ajanović protiv BiH*, br. 42449/19, ESLJP, 2020. <https://hudoc.echr.coe.int>
2. Autorov doktorski rad: Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje, 20.12.2024., str 204-223.
3. ESLJP, slučaj Barbera, Messegué and Jabardo protiv Španije (1988.).
4. ESLJP, slučaj García Ruiz protiv Španije (2000).
5. ESLJP, slučaj Lingens protiv Austrije (1986.).
6. Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 6. i član 46.
7. Evropski sud za ljudska prava, Godišnji izvještaj, 2022.
8. Izvještaj o stanju pravosuđa u BiH, 2023.
9. Komitet ministara Vijeća Evrope, Godišnji izvještaj o provođenju presuda, 2022.
10. Krivični zakon Federacije BiH, član 357.
11. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Rezolucija 1571 (2007).
12. Pravila ustavnog suda BiH, („Službeni glasnik BiH” broj 57/14), („Službeni glasnik BiH” broj 57/14).
13. Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta BiH, broj 96 0 U 074737 15 Už 2 od 17.09.2015. godine.
14. Protokol br. 11, 14 čl. 1-4., 14 EKLJP-a.
15. Savjetodavno mišljenje ESLJP-a prema Protokolu br. 16 EKLJP-a.
16. Transparency International BiH, Izvještaj o povjerenju u pravosuđe, 2023.
17. Ustav Bosne i Hercegovine, član II/3 (e). i član II/6.
18. Ustavni sud BiH, Odluka AP 123/21.
19. Ustavni sud BiH, Odluka broj AP-1234/21, paragraf 45.

Abstract: *The European Court of Human Rights (ECHR) plays a pivotal role in safeguarding the rights guaranteed by the European Convention on Human Rights (ECHR). However, the limitation of its jurisdiction through the concept of the "fourth instance" significantly undermines the right to a fair trial. This formalistic approach enables domestic courts to issue arbitrary decisions, knowing that the ECHR will not review their errors in the application of substantive law or factual findings. This paper examines the negative consequences of this practice, its impact on domestic judicial systems, and proposes reforms to ensure more effective protection of human rights and fairness in judicial proceedings.*

Keywords: *European Court of Human Rights, right to a fair trial, fourth instance, formalism, judicial reforms, Bosnia and Herzegovina.*

Originalni naučni rad
UDK: 378.4(497.6Tuzla): 341.645.5(4)
DOI: 10.7251/ERB2420156A

Dr. sc. Mirnes Ajanović¹

SUD JAVNOSTI KAO MEHANIZAM ZA JAČANJE PRAVOSUDNE ODGOVORNOSTI: ANALIZA KROZ SLUČAJ EVROPSKOG UNIVERZITETA „KALLOS“ TUZLA

Apstrakt: *Transparentnost i odgovornost pravosudnih institucija ključni su za očuvanje vladavine prava i povjerenja građana u sistem. Ovaj rad analizira koncept suda javnosti kao korektivnog mehanizma za pravosudne nepravilnosti, koristeći slučaj Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla² kao studiju slučaja. Rad istražuje pravne nepravilnosti u postupanju inspektora, ministra obrazovanja i sudije, te ulogu javne kritike i medijskog angažmana u ispravljanju ovih nepravilnosti. Kroz preporuke za institucionalizaciju suda javnosti, rad naglašava potrebu za reformama u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine.*

Ključne riječi: *sud javnosti, pravosudne reforme, Evropski univerzitet "Kallos", Bosna i Hercegovina, pravna odgovornost.*

Uvod

Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine suočava se s duboko ukorijenjenim izazovima, uključujući značajan gubitak povjerenja građana zbog učestalih primjera nezakonitih odluka, političkog uticaja na sudske procese i nedostatka transparentnosti u radu pravosudnih institucija. Takva situacija ne samo da narušava vladavinu prava, već i podstiče osjećaj pravne nesigurnosti među građanima, dodatno ugrožavajući osnovna ljudska prava i demokratske principe na kojima bi pravosudni sistem trebao počivati.

Autor je u svom doktorskom radu pod naslovom *Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje*³, između ostalog, predstavio inovativni koncept suda javnosti kao alternativnog mehanizma za osiguranje odgovornosti pravosudnih aktera. Sud javnosti podrazumijeva otvorenu javnu raspravu o sudskim odlukama putem medija, stručnih analiza

¹doktor pravnih nauka, e-mail: advokatmirnesajanovic@gmail.com

² Evropski univerzitet "Kallos" Tuzla <https://eukallos.edu.ba/>

³ Autorov doktorski rad: *Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje*, 2024, str. 135-137.

i građanskog angažmana, čime se omogućava dodatni pritisak na pravosudne institucije da djeluju u skladu sa zakonom i pravilima pravičnosti.

Sud javnosti se sve više nameće kao nužan mehanizam u društvima gdje postoje ozbiljne sumnje u integritet i nepristrasnost pravosudnog sistema. Ovo je posebno bitno u slučajevima gdje su sudske odluke očigledno nezakonite, poput slučaja Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, gdje su prava na rad i obrazovanje ugrožena zbog nezakonitih odluka inspektora, ministra i sudije. Ovaj slučaj ne samo da ilustrira systemske slabosti pravosudnog sistema, već i pokazuje kako javni pritisak kroz medijske objave, stručne kritike i građanski angažman može dovesti do korekcije pravosudnih nepravilnosti.

Cilj ovog naučnog rada je da kroz analizu slučaja "Kallos" ukaže na značaj suda javnosti kao korektivnog mehanizma za osiguranje odgovornosti i transparentnosti u pravosudnim procesima. Ova analiza ima za cilj ne samo da predstavi sud javnosti kao inovaciju u pravnoj praksi, već i da pruži konkretne prijedloge za njegovu institucionalizaciju i primjenu kao dopunu postojećim pravosudnim strukturama.

Koncept suda javnosti je zasnovan na principu da transparentnost i odgovornost ne ugrožavaju pravni poredak, već ga osnažuju. Javna analiza i kritika sudskih odluka služe ne samo za prepoznavanje grešaka, već i za stvaranje atmosfere u kojoj sudije postaju svjesne posljedica svojih odluka. Uvođenje suda javnosti ne znači urušavanje pravosudnih institucija, već jačanje njihove odgovornosti i povjerenja građana u njihov rad.

Kroz ovaj rad istražuje se kako sud javnosti može djelovati kao korektivni mehanizam za pravosudne nepravilnosti u Bosni i Hercegovini, uz poseban fokus na pravne i društvene implikacije ovog koncepta. Na temelju analize slučaja Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, rad nudi praktične preporuke za unaprjeđenje pravosudnog sistema kroz veću transparentnost i odgovornost.

Cilj rada:

1. *Analizirati* koncept suda javnosti kao inovativnog mehanizma za osiguranje transparentnosti i odgovornosti pravosudnih institucija u Bosni i Hercegovini, uz osvrt na njegov teorijski i pravni okvir.
2. *Prikazati* slučaj Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla kao primjer primjene ovog koncepta u praksi, kroz analizu pravnih nepravilnosti u postupcima inspektora, ministra obrazovanja i sudije.
3. *Ukazati* na značaj javnog pritiska i medijskog angažmana u korekciji pravosudnih nepravilnosti.

4. *Predložiti* konkretne mjere za institucionalizaciju suda javnosti kao dopunskog mehanizma za jačanje povjerenja u pravosudni sistem i zaštitu prava građana.

Pravni okvir i teorijski pristup

Pravo na pravično suđenje

Pravo na pravično suđenje predstavlja jedan od temeljnih stubova demokratije i vladavine prava, garantovano članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Ovo pravo uključuje nekoliko ključnih elemenata: pravo na nepristrasan i nezavisan sud, pravo na suđenje u razumnom roku, pravo na javno suđenje i pravo na pravnu pomoć. Nepristrasnost i nezavisnost sudova odnose se na obavezu država članica Vijeća Evrope da uspostave pravosudni sistem oslobođen političkih, ekonomskih ili drugih spoljnih uticaja koji mogu ugroziti zakonitost i pravičnost sudskih odluka.

U praksi, međutim, mnoge države članice Vijeća Evrope, uključujući Bosnu i Hercegovinu, suočavaju se sa izazovima u osiguravanju ovih principa. Na primjerima poput slučaja Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, vidljivo je da politički uticaji i administrativne zloupotrebe često ugrožavaju pravo na pravično suđenje. Takve situacije dodatno narušavaju povjerenje građana u pravosudni sistem, što je u suprotnosti sa obavezama proisteklim iz EKLJP-a.

Član 6. EKLJP postavlja obavezu državama da ne samo formalno garantuju pravo na pravično suđenje već i da preduzmu sve mjere kako bi se to pravo realizovalo u praksi. To podrazumijeva efikasne pravne lijekove za ispravljanje nepravilnosti i sankcionisanje onih koji svojim postupanjem ugrožavaju nepristrasnost i zakonitost sudskih procesa⁴.

Sloboda izražavanja

Sloboda izražavanja, zagarantovana članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, ima dvostruku ulogu u kontekstu pravosudnog sistema. S jedne strane, štiti pravo sudija i drugih pravosudnih aktera na slobodno izražavanje profesionalnih stavova, dok s druge strane osigurava pravo građana, medija i stručne javnosti na analizu, kritiku i komentarisanje sudskih odluka.

Sloboda izražavanja uključuje pravo na informisanje i javno komentarisanje svih aspekata rada pravosudnog sistema, posebno kada se

⁴ Evropski sud za ljudska prava ESLJP, slučaj Barbera, Messegué and Jabardo protiv Španije (1988.), paragraf 68.

radi o očigledno nezakonitim sudskim odlukama. Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) u više presuda istakao je da su sudske odluke, kao javni akti, podložne kritici i analizi, naročito u situacijama kada postoji osnovana sumnja u njihovu zakonitost ili pravičnost⁵.

Sud javnosti se oslanja upravo na slobodu izražavanja kao ključni mehanizam za ukazivanje na nepravilnosti u pravosudnom sistemu. U slučaju Evropskog univerziteta "Kallos", sloboda izražavanja omogućila je pravnim stručnjacima, medijima i građanima da kroz javnu raspravu izvrše pritisak na pravosudne i administrativne aktere kako bi se osigurala zakonitost i odgovornost.

Interakcija prava na pravično suđenje i slobode izražavanja

Pravo na pravično suđenje i sloboda izražavanja međusobno se nadopunjuju u savremenim pravnim sistemima. Dok pravo na pravično suđenje osigurava zaštitu osnovnih prava građana pred pravosudnim institucijama, sloboda izražavanja pruža javnosti mehanizam za prepoznavanje, analizu i ukazivanje na eventualne zloupotrebe i nepravilnosti.

Međutim, balans između ova dva prava nije uvijek lako postići. Evropski sud za ljudska prava ističe da sloboda izražavanja ne smije ugroziti nezavisnost sudova, ali ni sudske odluke ne smiju biti izuzete od kritike ako je ona zasnovana na činjenicama i ima za cilj ukazivanje na nepravilnosti⁶.

Sud javnosti, kao mehanizam koji koristi pravo na slobodu izražavanja za zaštitu prava na pravično suđenje, predstavlja inovativan pristup u situacijama kada institucionalni mehanizmi zakazuju. Ovaj koncept omogućava građanima i pravnoj zajednici da otvoreno ukažu na nepravilnosti, čime se podiže nivo odgovornosti i povjerenja u pravosudni sistem.

Zakonski okvir u Bosni i Hercegovini

Bosanskohercegovački pravni sistem sadrži odredbe koje, barem formalno, osiguravaju odgovornost sudija i pravosudnih institucija. Jedan od ključnih zakonskih propisa je član 357. Krivičnog zakona Federacije BiH⁷,

⁵ Evropski sud za ljudska prava, slučaj *Lingens protiv Austrije* (1986.), paragraf 41.

⁶ ESLJP, slučaj *Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1979.), paragraf 50.

⁷ Krivični zakon Federacije BiH, član 357. Povreda zakona od sudije "Sudija Ustavnog suda Federacije ili sudija suda u Federaciji koji s ciljem da drugom pribavi kakvu korist ili da mu nanese kakvu štetu, donese nezakonitu odluku ili na drugi način prekrši zakon, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina".

koji predviđa sankcije za sudije koji donesu nezakonite odluke sa štetnim posljedicama. Prema ovom članu, sudije mogu biti kažnjene zatvorskom kaznom u trajanju od šest mjeseci do pet godina, ukoliko se dokaže da su svjesno i nezakonito djelovali.

Iako ova odredba pruža pravni osnov za sankcionisanje nezakonitih sudskih odluka, u praksi je njena primjena rijetka, jer sudije (ne)sude sudijama. Nedostatak implementacije člana 357. doprinosi osjećaju nekažnjivosti među pravosudnim akterima, dodatno narušavajući povjerenje građana u pravosudni sistem. Također, disciplinske mjere koje provodi Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH⁸ često se svode na blaže kazne, kao što su opomene ili rijetko privremena suspenzija, što dodatno osnažuje percepciju o izostanku stvarne odgovornosti za nezakonite odluke⁹.

Javna kritika sudskih odluka¹⁰, iako kontroverzna, postaje važan mehanizam za prepoznavanje i ispravljanje grešaka unutar pravosudnog sistema. Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine trenutno funkcioniše bez adekvatnog nadzora javnosti, jer većina građana i pravnih stručnjaka ima ograničen pristup informacijama o radu sudova. Sudske odluke, osim onih koje su zakonom označene kao tajne, po izlasku iz pisarnice postaju javni dokumenti. To otvara mogućnost za njihovu analizu, kritiku i upotrebu u procesu podizanja svijesti o potrebi reformi u cilju obezbjeđenja zakonitosti u radu suda.

Uloga javne kritike sudskih odluka nije samo prepoznati greške, već i vršiti pritisak na pravosudne institucije da poboljšaju svoj rad. Na primjeru slučaja Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, javna kritika usmjerena na proizvoljne i apsurdne i nezakonite odluke sudije Samire Šljivić poslužila je kao snažan mehanizam za ukazivanje na nepravilnosti i mobilisanje podrške za ispravljanje tih grešaka.

Javna argumenovana kritika kao korektiv pravosuđa

Sud javnosti, koji se oslanja na javnu kritiku kao ključni alat, igra značajnu ulogu u zemljama gdje formalni mehanizmi odgovornosti često izostaju. Javnost, pravni stručnjaci i mediji zajedno mogu podstaći reforme pravosudnog sistema, osigurati transparentnost i obeshrabriti donošenje nezakonitih odluka. Takav pristup ne samo da doprinosi zaštiti prava građana već i jača osjećaj odgovornosti među pravosudnim akterima.

⁸ VSTV BiH <https://vstv.pravosudje.ba/vstvfo/B/141>

⁹ Izvještaj Transparency International BiH, 2023., "Povjerenje u pravosuđe: Izazovi i reforme".

¹⁰ Rasprava da li će se primijeniti sudska odluka je nedopustiva, ali, upravo zato, nije kritika da li je presuda zakonita, jer je to jedini način da se građani zaštite od sudskih zloupotreba

Primjena člana 357. Krivičnog zakona Federacije BiH mora biti osnažena konkretnim primjerima procesuiranja sudija za nezakonite odluke kako bi ovaj zakon postao efikasan alat za osiguranje pravne odgovornosti. Paralelno s tim, sud javnosti može poslužiti kao dodatni mehanizam koji će osigurati da pravosudne institucije budu svjesne svoje odgovornosti prema građanima i dodatno mobilisati pravosuđe u osiguranju zakonitosti odluka.

Slučaj Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla

Slučaj Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla predstavlja složen i moguće koordiniran niz događaja koji su uključivali postupke inspektora, ministra obrazovanja i sudije, a koji su zajedno doveli do onemogućavanja rada ovoj visokoškolskoj ustanovi.

Tok događaja:

1. *Postupanje inspektora Edina Skenderovića*¹¹: Inspektor Skenderović izdao je rješenje o zabrani korištenja prostora Univerziteta, ne poštujući zakonsku obavezu da prethodno omogući rok za otklanjanje uočenih nepravilnosti koje se odnose na nedostatak upotrebne dozvole za promjenu namjene prostora, koju nema većina univerziteta¹². Ovakvo postupanje je u suprotnosti sa standardnim procedurama koje zahtijevaju da se subjektu nadzora pruži prilika da ispravi eventualne nedostatke prije izricanja zabrane¹³.
2. *Odluka ministra obrazovanja TK, Ahmeda Omerovića*¹⁴: Na osnovu zabrane rada matičnog prostora Univerziteta, koju je izdao inspektor, ministar Omerović donio je rješenje¹⁵ o oduzimanju licence Univerzitetu, iako je institucija posjedovala važeću akreditaciju do avgusta 2027. godine¹⁶. Ova odluka je donesena bez konsultacija sa Agencijom za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, što je protivno

¹¹ Služba za inspekcijske poslove Grada Tuzla <https://grad.tuzla.ba/sluzba-za-inspekcijske-poslove/>

¹² Služba prostorno uređenje i zaštitu okoline Grada Tuzla, Rješenje 06/20-19-10762-2024-TA od 28.11.2024.

¹³ Zakon o prostornom uređenju Tuzlanskog kantona, član 154. (1) (Otklanjanje nepravilnosti) „U provođenju inspekcijskog nadzora inspektor ima pravo i dužnost sudionicima u građenju rješenjem narediti da u primjerenom roku otklone nepravilnosti koje utvrdi“.

¹⁴ Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona

¹⁵ Rješenje Ministarstva obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona broj: 10/1-34-030943-24 od 28.10.2024. godine

¹⁶ Rješenje o institucionalnoj akreditaciji Evropskom univerzitetu "Kallos" Tuzla (broj: 10/1-38-016365-20/18 od 16.08.2022. godine) sa periodom važenja od pet godina, odnosno do 16.08.2027. godine

uspostavljenoj sudskoj praksi¹⁷. Rješenjem od 29. aprila 2024. godine, Univerzitetu je određen rok od najmanje godinu dana za ispravku nedostataka, koji je po pravosnažnosti važio do 28. juna 2025. godine. Međutim, 28. oktobra 2024. godine, licenca za rad je oduzeta, što predstavlja direktnu nezakonitost, s obzirom na to da je rok za ispravku nedostataka još uvijek bio na snazi.

3. *Postupanje sudije Samire Šljivić*: Sudija Šljivić, postupajući po tužbi Univerziteta, donijela je dvije kontradiktorne odluke. Prvo je 12. novembra 2024. godine¹⁸ odbila prijedlog za privremenu mjeru osiguranja, ulazeći u meritum predmeta i priznajući nadležnost suda. Samo 16 dana kasnije¹⁹, u identičnoj pravnoj i činjeničnoj situaciji, proglasila je sud nenadležnim odbacivanjem mjere, čime je onemogućila nastavak obrazovanja za stotine studenata i nanijela štetu profesorima i univerzitetu.

Ovi događaji ukazuju na ozbiljne proceduralne nepravilnosti i potencijalne zloupotrebe položaja od strane odgovornih lica, što je rezultiralo ugrožavanjem prava studenata i zaposlenika Univerziteta. Na osnovu podnesenih krivičnih prijava, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) i Federalno tužilaštvo prosljedili su predmet nadležnim istražnim i tužilačkim organima na dalje postupanje, što potvrđuje težinu situacije, budući da uključuje sumnje u zloupotrebe službenog položaja, nepravilno postupanje i kršenje zakonskih obaveza od strane inspektora, ministra obrazovanja i sudije.

Reakcije i posljedice:

- *Podnošenje tužbi i krivičnih prijava*: Advokat Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla podnio je tužbe protiv Ministarstva obrazovanja i nauke TK, osporavajući zakonitost odluke o oduzimanju licence. Također, podnesene su krivične prijave protiv ministra Ahmeda Omerovića i njegovih saradnika zbog zloupotrebe položaja²⁰ i štete nanesene studentima, zatim protiv inspektora Edina Skenderovića i njegovih saradnika, te sudije Samire Šljivić.

¹⁷ Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 96 0 U 074737 15 Už 2 od 17.09.2015. godine

¹⁸ Općinski sud u Tuzli, Rješenje od 12.11.2024. godine (broj: 32 0 P 473959 24 Mo)

¹⁹ Općinski sud u Tuzli, Rješenje od 28.11.2024. godine (broj: 32 0 P 474837 24 Mo)

²⁰ Krivični zakon Federacije BiH, član 357. (Povreda zakona od sudije), član 241. (Povreda ravnopravnosti u vršenju privredne djelatnosti), član 383. (Zloupotreba položaja ili ovlašćenja) i član 387. (Nesavjestan rad u službi)

- *Javna kritika i medijski pritisak*: Odluke sudije Samire Šljivić posebno su naišle na oštre kritike u javnosti i medijima, koje su ukazale na očigledne nepravilnosti, uz pozive na odgovornost i pravosudnih aktera

Ovaj slučaj ilustrira kako proceduralne nepravilnosti i nedostatak odgovornosti unutar pravosudnog sistema mogu dovesti do ozbiljnih posljedica po prava građana, te naglašava važnost transparentnosti i zakonitosti u radu institucija, uz adekvatnu konkretizaciju odgovornosti i sankcija.

Reakcija suda javnosti

U slučajevima kada formalni pravni mehanizmi ne pružaju adekvatan odgovor na pravosudne zloupotrebe i nepravilnosti, posebno zbog dugih žalbenih rokova, sud javnosti može imati ključnu ulogu u mobilizaciji podrške i osiguranju pravde. U slučaju Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, advokat Mirnes Ajanović koristio je sve raspoložive pravne i javne mehanizme kako bi ukazao na nezakonite odluke i nepravilnosti u radu inspektora, ministra obrazovanja i sudije. Kroz niz žalbi, krivičnih prijava, tužbi i medijskih objava, uspješno je podigao svijest o ovom slučaju, privlačeći pažnju javnosti i pravnih stručnjaka.

Javna mobilizacija i pritisak

Advokat Mirnes Ajanović koristio je medije, a posebno društvene mreže, kao ključni alat za informisanje i angažovanje javnosti, posebno uz svakodnevnu pomoć portala Dokumentovano.ba²¹ i magazina Defter hefte²². Svakodnevne dvomjesečne javne objave, stručni komentari i argumentovane kritike doprinijeli su formiranju širokog javnog mnijenja u korist obaveze zakonitosti postupanja u predmetu vraćanja prava na rad Univerziteta. Ova strategija bila je posebno efikasna u situaciji kada su formalni mehanizmi, poput disciplinskih mjera protiv sudija ili inspektora, bili zanemareni ili neadekvatni. Mobilizacija javnosti kroz sud javnosti osigurala je da nezakonite odluke ne ostanu bez reakcije.

Rezultat pritiska suda javnosti

Javni pritisak je rezultirao konkretnim pravnim ishodom. Kantonalni sud u Tuzli usvojio je žalbu advokata Mirnesa Ajanovića, poništio nezakonitu odluku i naložio Općinskom sudu u Tuzli donošenje zakonite

²¹ Dokumentovano.ba <https://dokumentovano.ba/>
<https://www.facebook.com/dokumentovano>

²² Defter hefte <https://www.facebook.com/defterhefte>

odluke o privremenoj mjeri osiguranja²³. Ovaj pravni uspjeh pokazuje kako sud javnosti može poslužiti kao efikasan korektivni mehanizam za pravosudne nepravilnosti.

Usvajanje žalbe ne samo da je vratilo zakonitost u ovom slučaju, već je i pokazalo da pravosudne institucije ne mogu ignorisati uticaj javnosti kada se radi o zaštiti osnovnih prava građana. Sud javnosti, kroz javnu analizu i kritiku, dodatno je osigurao da pravosudni akteri budu svjesni svojih odgovornosti prema zakonima i građanima.

Snaga suda javnosti

Reakcija suda javnosti u ovom slučaju ukazuje na njegov značaj kao dopunskog mehanizma za osiguranje odgovornosti i zakonitosti i obezbjeđenja prava na pravično suđenje. Dok formalne pravne procedure često zahtijevaju dug vremenski period, nakon kojeg je često nemoguće popraviti stanje, sud javnosti omogućava brzu reakciju i stvaranje pritiska na pravosudne institucije. Ovaj slučaj služi kao primjer kako javna mobilizacija može promijeniti tok događaja i osigurati pravdu u situacijama kada su formalni mehanizmi zakazali.

Sud javnosti kao korektivni mehanizam pravosuđa

Sud javnosti pokazao se kao ključni korektivni mehanizam u slučaju Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla, pružajući dodatni nivo odgovornosti pravosudnim institucijama. Kroz javnu raspravu o nezakonitim odlukama, mobilisana je šira zajednica, uključujući pravne stručnjake, medije i građane, da aktivno zahtijevaju pravdu i zakonitost. Ovaj koncept, iako nije formalno priznat kao pravni instrument, ima značajan uticaj na donošenje pravednih odluka, posebno u situacijama gdje formalni pravni mehanizmi zakazuju.

Efekti javne rasprave

Podizanje svijesti

Javna kritika sudskih odluka, posebno putem medija, skrenula je pažnju na šire sistemske probleme u pravosuđu Bosne i Hercegovine. Nezakonite odluke koje bi, inače, prošle nezapaženo postale su predmet široke javne diskusije, što je podstaklo pravne stručnjake i građane da se uključe u proces analize i preispitivanja. Ova povećana svijest postavila je osnovu za dalji pritisak na pravosudne institucije.

²³ Rješenje Kantonalnog suda u Tuzli 32 0 P 474281 24 Mo od 6.12.2024.

Jačanje odgovornosti

Javni pritisak dodatno je osnažio pravne argumente i stvorio atmosferu u kojoj pravosudni akteri nisu mogli ignorisati nezakonite odluke. U slučaju Evropskog univerziteta "Kallos", ovaj pritisak doveo je do poništenja nezakonitih odluka sudije Samire Šljivić i ponovnog vraćanja predmeta Općinskom sudu uz uputu za donošenje zakonite odluke. Ova reakcija pokazuje kako sud javnosti može direktno uticati na pravosudni sistem.

Mobilizacija pravne zajednice

Aktivno učešće pravnika i stručne javnosti dodatno je osnažilo zahtjev za odgovornošću pravosudnih aktera. U slučaju "Kallos", reakcije pravne zajednice uključivale su javne komentare, analize i podršku krivičnim prijavama, tužbama i žalbama koje je podnio advokat Mirnes Ajanović. Ova mobilizacija stvorila je snažan argumentacijski okvir koji je bio presudan za donošenje pravedne odluke od strane Kantonalnog suda u Tuzli.

Uloga suda javnosti u pravosudnim reformama

Sud javnosti nije zamjena za formalni pravni sistem, ali djeluje kao snažan dopunski mehanizam koji osigurava transparentnost i odgovornost. Njegova uloga posebno je značajna u zemljama sa slabim institucionalnim kapacitetima ili visokim stepenom političkog uticaja na pravosuđe. U slučaju "Kallos", sud javnosti je pomogao ne samo da se ukaže na konkretne nepravilnosti, već i da se šira zajednica uključi u borbu za pravdu. Ovaj primjer naglašava potencijal suda javnosti kao instrumenta za unaprjeđenje pravosudnog sistema i jačanje povjerenja građana u zakonitost i pravičnost.

Rezultati

Ispravljanje nepravilnosti

Usvajanje žalbe Kantonalnog suda omogućilo je vraćanje predmeta Općinskom sudu, čime je stavljen fokus na zakonitost sudskih odluka. Ovaj rezultat ukazuje na efikasnost javne kritike i sudskog preispitivanja u osiguravanju pravičnosti.

Jačanje transparentnosti

Javna kritika sudskih odluka, sa prezentiranjem identiteta sudija, pokazala se kao ključni faktor za osiguranje odgovornosti i transparentnosti pravosudnih institucija. Ovaj proces dodatno je ukazao na potrebu za jačanjem institucionalnih mehanizama koji će spriječiti zloupotrebe.

Preporuke

Formalizacija suda javnosti

Predlaže se uvođenje mehanizama za javnu analizu sudskih odluka, uz zaštitu slobode izražavanja. To uključuje institucionalizaciju platformi koje omogućavaju građanima i pravnim stručnjacima da iznose mišljenja o sudskim postupcima.

Procesuiranje sudija i tužilaca

Aktivna primjena člana 357. Krivičnog zakona Federacije BiH neophodna je za sankcionisanje sudija i tužilaca koji donose nezakonite odluke sa štetnim posljedicama.

Edukacija javnosti

Organizacija kampanja o važnosti javne analize pravosudnih procesa ključna je za informisanje građana o njihovim pravima i načinima na koje mogu učestvovati u preispitivanju rada pravosudnih institucija.

Zaključak

Slučaj Evropskog univerziteta "Kallos" Tuzla pokazuje i dokazuje da sud javnosti može igrati ključnu ulogu u efikasnom i pravovremenom ispravljanju pravosudnih nepravilnosti. Kroz javnu kritiku, medijski angažman i mobilizaciju pravne i društvene zajednice, moguće je osigurati odgovornost i transparentnost u radu pravosudnih institucija. Ovaj slučaj naglašava važnost uvođenja institucionalnih mehanizama koji omogućavaju da sud javnosti funkcioniše kao dopunski alat za reformu pravosuđa i obezbjeđenje prava na pravično suđenje.

Institucionalizacija suda javnosti predstavlja ključni korak ka reformi pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini, uz očuvanje osnovnih principa pravičnosti, zakonitosti i vladavine prava. Transparentnost i argumentovani javni pritisak trebaju biti okosnica procesa jačanja povjerenja građana u pravosudne institucije, dok formalni pravni mehanizmi moraju osigurati da odgovornost i zakonitost postanu temelj njihovog rada.

Literatura

1. Autorov doktorski rad: *Reforma pravosuđa u BiH s posebnim aspektom na pravo na pravično suđenje*. 2024.
2. Defter hefte <https://www.facebook.com/defterhefte>
3. Dokumentovano.ba <https://www.facebook.com/dokumentovano>

4. ESLJP. slučaj Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1979.), paragraf 50.
5. ESLJP. slučaj Lingens protiv Austrije (1986.). paragraf 41.
6. ESLJP. slučaj Barbera. Messegué and Jabardo protiv Španije (1988.). paragraf 68.
7. Izvještaj Transparency International BiH. 2023. "Povjerenje u pravosuđe: Izazovi i reforme".
8. Krivični zakon Federacije BiH. član 357. Povreda zakona od sudije
9. Krivični zakon Federacije BiH.
10. Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
11. Općinski sud u Tuzli. Rješenje od 12.11.2024. godine (broj: 32 0 P 473959 24 Mo)
12. Općinski sud u Tuzli. Rješenje od 28.11.2024. godine (broj: 32 0 P 474837 24 Mo)
13. Presuda Apelacionog suda Brčko distrikta BiH. broj 96 0 U 074737 15 Už 2 od 17.09.2015. godine
14. Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoline Grada Tuzla. Rješenje 06/20-19-10762-2024-TA od 28.11.2024. godine
15. Služba za inspekcijske poslove Grada Tuzla <https://grad.tuzla.ba/sluzba-za-inspekcijske-poslove/>
16. Rješenje Kantonalnog suda u Tuzli 32 0 P 474281 24 Mo od 6.12.2024.
17. Rješenje Ministarstva obrazovanja i nauke TK broj: 10/1-34-030943-24 od 28.10.2024. godine
18. Rješenje o institucionalnoj akreditaciji Evropskom univerzitetu "Kallos" Tuzla. broj: 10/1-38-016365-20/18 od 16.08.2022. do 16.08.2027. godine
19. VSTV BiH <https://vstv.pravosudje.ba/vstvfo/B/141>
20. Zakon o prostornom uređenju Tuzlanskog kantona, član 154. (1)

Abstract: *Transparency and accountability of judicial institutions are essential for upholding the rule of law and maintaining public trust in the system. This paper analyzes the concept of the court of public opinion as a corrective mechanism for judicial irregularities, using the case of the European University "Kallos" Tuzla as a case study. The paper examines legal irregularities in the actions of an inspector, the Minister of Education, and a judge, as well as the role of public criticism and media engagement in addressing these irregularities. Through recommendations for institutionalizing the court of public opinion, the paper emphasizes the need for reforms in the judicial system of Bosnia and Herzegovina.*

Keywords: *court of public opinion, judicial reforms, European University "Kallos", Bosnia and Herzegovina, legal accountability.*

Prikaz knjige
UDK:159.964.2:616.89(048.83)
DOI: 10.7251/ERB2420168H

Dr. sc. Alma Hajrić-Čaušević¹

PRIKAZ KNJIGE

Šta je strah dr. Paul Moxnes

Paul Moxnes, 2015, *Šta je strah*, je djelo koje daje ključ za razumjevanje suštine pojma *straha*. Strah je neizbježan, može biti izvor snage i jačanja, ali u isto vrijeme nas može paralizirati. Stručni odgovori doktora psihologije koji je ujedno i autor knjige, samo su uvodi koji mogu djelovati stimulirajuće na početnike u izučavanju nepoznatih tema i dolazećih novih perspektiva. S norveškog jezika knjigu je preveo Dr. Rasim Muratović, za izdavača Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, sadržajana 219 stranica.

Naslov izvornika: *Hva er angst, Oslo, Universitetsforlaget AS, 2009.*

Biografija

Dr. Paul Moxnes rođen je 1942. u Trondheimu, Norveška. Doktorirao je organizacionu psihologiju na Arktičkom univerzitetu u Norveškoj, Tromsø i profesor je organizacione psihologije na Handelshoyskolenu BI u Bergenu. Moxnes je akreditovani specijalista psihologije i licencirani terapeut za rad u grupama. Autor je nekoliko istraživačkih knjiga i članaka o pozitivnoj odnosno zdravoj anksioznosti, strahu, organizacionom učenju, učenju na radnom mjestu, razvoju ljudskih resursa, ličnosti i ulogama u grupama i organizacijama. Njegovo trenutno polje interesovanja uključuje studije percepcije ličnosti, te umjestnost i nauku podučavanja psihologije menadžerima. Trenutno je slobodni pisac i gostujući profesor na Institutu za psihologiju Univerziteta u Oslu.

Uvod

U knjizi „Šta je strah“ autor strah predstavlja kao bolan čin, ali ujedno i neizbježan. On tvrdi da nijedan osjećaj nije u centru pažnje kao što je strah. Po njemu strah može biti izvor snage i jačanja, ali nas može i potpuno paralizirati. Moxnes nam u knjizi „Šta je strah“ daje upravo jednu vrstu ličnog izvještaja o brojnim aspektima straha. Autor pokušava strah predstaviti

¹ Univerzitet u Sarajevu, naučni saradnik, e-mail: alma_hajric22@hotmail.com

od zdravog i pozitivnog straha koji može doprinjeti da se realiziramo i razvijamo kao osobe, do bolesnog straha koji nas upravo paralizira ili nas vodi na dno društvene ljestvice. Upravo nijedan drugi osjećaj ne zauzima tako centralno mjesto u teoriji emocija i njihovom istraživanju kao što je strah i vrlo teško je koja literatura iz oblasti psihologije tako sadržajno bogata kao što je to dio o istraživanju straha. Činjenica je da strah podstiče ljude na izradu zakona i izgradnju socijalnog poretka i pridobijanje ljudske vrste da se prilagođava sredini i okolini.

Knjiga „Šta je strah“ je ključ za razumjevanje suštine pojma straha. Znači bilo da su osobe u stalnoj borbi sa strahom ili su u toj borbi pobijedili i sada koriste plodove te njihove borbe sa strahom.

Kritička razmatranja

U prvom poglavlju autor pokušava da nas uputi i objasni nam šta je to *zdravi strah*, pa ga povezuje i tvrdi da je to jedna forma inteligencije i potvrđuje teoriju Barlowa da onaj tko nije strašljiv ustvari nije ni dovoljno inteligentan. Upravo strah je taj koji je poželjan kako bismo bili stručni, gradili dobro društvo i sigurnu budućnost.

Strah je vjerni i stalni pratilac inteligencije i u egzistencijalističkoj, funkcionalističkoj i u darvinističkoj školi. Idealno je upravo imati odgovarajuću količinu straha, strah podrazumjeva razmišljati unaprijed i vezan je upravo za budućnost. Strah je prirodan način i reakcija da se pripremimo na budućnost koju niti možemo izbjeći niti ovladati njome. Upravo kada tako shvatimo pojam straha onda možemo reći da je to inteligencija. Ipak da ne bismo strahovali stalno potrebno je da imamo osjećaj za kontrolu, jer upravo onaj tko osjeća da ima kontrolu ujedno osjeća da zna nešto i o budućnosti dok nemogućnost da se predvidi bliska budućnost vodi u strah. Često se u radnom procesu strah od neuspjeha povećava a borba da se on pobijedi je sve veća. Većina straha koja se pojavljuje u radnom procesu predstavlja pozitivni strah.

Dvadeseto stoljeće je nazvano upravo stoljeće straha, međutim 21. stoljeće se činilo da će biti još gore kada je došlo do terorističkog napada na Manhattan. I sam autor tvrdi da je strah resurs i on se može kriti ili koristiti kao stimulacija za djelovanje. Prema Tomkinsu bitno je razumjeti strah kao vrstu životne pratnje koja je neizbježna i da je duševno stanje potpuno oslobođeno od straha nemoguća misija za postići. Međutim ukoliko želimo nešto savladati i u nečemu uspjeti ne možemo biti strašljivi i moramo biti sigurni u sebe.

U drugom poglavlju autor govori o teoriji straha i razlozima straha. U sklopu teorije straha ubrajaju se i školski smjerovi o strahu. Kada je u pitanju

strah, želja za izbjegavanjem je kardinalna greška. Ipak može se reći kada je u pitanju strah da nema sumnje u činjenicu da strah pripada svijesti i da je to jedan svakodnevni osjećaj i jedna od emocija. Čovjekov strah predstavlja fantastičan mehanizam za preživljavanje, on je odlučujući za preživljavanje ljudske vrste. Nadalje, u ovom poglavlju govori se i o Mowersovoj teoriji koja se poziva na to da strah nije samo defanzivna reakcija na neku bolnu situaciju, nego je i energija koja ustvari motivira ponašanje. Zatim ova teorija ima dva koraka i to: prvo odgovoriti na pitanje da li se nečega bojimo sasvim slučajno i drugo strah je rezultat izbjegavanja što se odražava novim izbjegavanjem. Pored školskih smjerova o strahu tu su još i teorija zaraznog straha i informativna teorija. Međutim ubrzo se pojavljuje i psihoanalitička teorija o strahu gdje se u centru i fokusu nalazi objašnjenje i detalji objašnjenja i na kraju se pojavljuje strah djece od nepoznatih. Ovdje je riječ o dvije stvari od kojih kao djeca imamo strah i to strah da ćemo biti ostavljeni od strane roditelja i strah od nepoznatih ljudi. Ipak *ranjivost* je ključna riječ u razvoju problema sa strahom, pa tako različiti doživljaji u djetinjstvu i mladosti predisponiraju upravo ono na što će čovjek biti ranjiv u toku života. Na kraju ovog poglavlja postavlja se pitanje da li je strah biologija ili psihologija, da li je strah genetski zasnovan i nasljedan?

Autor se u trećem poglavlju bavi prvo bolesnim strahom, a zatim klasifikacijom straha. Autor je kroz treće poglavlje odlučio da se fokusira najviše na sedam različitih poremećaja straha koji predstavlja ne samo individualni nego i društveni problem. U ovom poglavlju autor kreće prvo od pojma panika, kada nema razloga za bježanje a imamo paniku to se onda naziva bolest straha ili poremećaj straha. Kada se radi o istinskom poremećaju onda panika počinje žestoko i obično ne traje dugo i to je vrsta straha koja se javlja onda kada je čovjek najmanje očekuje. Zatim autor govori o strahu u vidu panike koji je nešto novijeg datuma i postoje dva pravca koja objašnjavaju strah u vidu panike a to su biomedicinski i psihološki. Jedan od najviše neistraženih područja poremećaja straha jeste strah u vidu panike s *agorafobijom*. Ovaj pojam predstavlja ustvari napad panike u beznadežnim situacijama. Zatim autor nam pokušava približe dočarati pojam specifične *fobije*, koje su ustvari tzv. lažni alarm iznenadne panike. Mnoge fobije i većina strahova koja se javlja u vidu panike nisu uopšte nastali kao prateća pojava traumatskih događaja. Nadalje, autor govori o pojmu *socijalni strah* koji predstavlja opterećenje koje nosimo u susretu s drugim – poznatim i nepoznatim i *socijalna fobija* predstavlja najviše dijagnosticiran poremećaj straha. Autor se u ovom poglavlju također bavi i post traumatskim poremećajem gdje je strah samo jedan od simptoma. Ipak važan znak prepoznavanja generalnog poremećajau vidu straha je upravo da osobe imaju nižu toleranciju prema nesigurnosti nego drugi. Čudna forma poremećaja u vidu straha jesu prinudna ili prisilna mišljenja i prinudne ili

prisilne radnje i oni su u većini slučajeva skupa. I na kraju trećeg poglavlja autor knjige pokušava da nam objasni razliku među spolovima u strahu. Prema mnogim statistikama strah predstavlja vid ženskog poremećaja, jer su žene odgojene da budu strašljive u više situacija nego muškarci, tvrdi autor knjige.

U četvrtom poglavlju autor pokušava da čitaocima objasni da strah pričinjava bol, ali ipak treba ovladati strahom na svoju ruku. Autor je stava da moramo prepoznati i prihvatiti svoj strah, studirati i razmišljati o svom strahu i na kraju upoznati se s njim, a kao vrhunac biti aktivan a ne pasivan. Međutim, jedna je činjenica i to da strah nije nešto nedvosmisleno, čovjek jednostavno mora ići u susret onome čega se boji. Kada je u pitanju generalizirani strah ovdje postoje različite metode vježbanja, dok sa prisilnim aktivnostima i prisilnim mislima je mnogo gore. Ovdje je onaj koji se nosi sa strahom podvrgnut svojoj unutrašnjoj tiraniji. Na kraju ovog poglavlja autor govori o specifičnim fobijama, koje su mnogo blaže i one se mogu korigirati za nekoliko dana, dok neki autori tvrde čak i za samo jedan dan. Autor ovdje također daje i odgovore na pitanje šta raditi kada te je strah?

Zaključak

Studijska rasprava *Šta je strah* znanstveno je djelo teorijskog karaktera u kojem se pokušava prikazati da je strah i nešto bolesno i nešto zdravo, također i sistemska varijabla ali i individualna osobina. U većini slučajeva strah ima tendenciju da pređe u sigurnost. Izliječiti sebe od straha predstavlja težak zadatak, za mnoge to nije željeni zadatak, dok je neko čak zadovoljan i ponosan na svoj strah. Strah nije nešto čega se trebamo stidjeti i o tome šutiti, potiskivati i gurati ispod tepiha. Nadalje, strah je zabrinutost, a zabrinutost može doći upravo iz pretjerane sigurnosti. Upravo sigurnost je ono osnovno stanje na kojem se mora i trebalo bi graditi svako društvo, svaka porodica i svaka ličnost. Baza iz koje se kreće je upravo sigurnost i mi trebamo nju jer je ona tzv. polazna tačka za sve. Ipak u sigurnosti ima i malo nemira, a to je taj strah koji prestavlja adrenalin. Znači nama je potrebna koliko sigurnost toliko i strah. Na kraju ipak se dolazi do zaključka da sigurnost trebamo da bismo izdržali sve životne izazove, a strah trebamo da bismo mijenjali sve izazove na bolje a samim time i naše živote.

Sadržaj knjige je opsežan i sistematiziran, prevod knjige je kvalitetan, dok je način pisanja stilski korektan i prilagođen široj masi ljudi. Knjiga je djelo koje daje mnogo bitnih i važnih saznanja, te povećanje shvatanja pojma strah i samim time spada u značajnu literaturu za korištenje. Tako ova studijska rasprava dr. Moxnes predstavlja jedan vid ključa za razumjevanje pojma, vrsti i načina na koje percipiramo pojam strah.

UPUTSTVO AUTORIMA

EVROPSKA REVIJA je naučni časopis Evropskog univerziteta Brčko Distrikta koji izlazi dva puta godišnje. U časopisu objavljujemo naučne radove i prikaze iz svih oblasti društvenih i humanističkih nauka. Radovi koji su već objavljeni u nekoj drugoj publikaciji neće biti prihvaćeni. Ovim uputstvom utvrđuju se način i uslovi publikovanja i utvrđuju se kriterijumi, način i postupak izbora naučnih publikacija za objavu u časopisu. Redakcija časopisa prima radove tokom cijele godine a radovi moraju biti pravopisno i jezički korektno napisani u skladu sa ovim uputstvom. Uz rad autor šalje i potpisanu izjavu (prilog na kraju). Po prijemu rada isti se prosljeđuje na adrese minimum dva recenzenta, a da bi bio publikovan u časopisu mora imati bar dvije pozitivne recenzije.

KATEGORIZACIJA

Kategorizacija članaka je obaveza i odgovornost uredništva, a mogu je predlagati recenzenti i članovi uredništva, odnosno urednici rubrika. Članci u časopisima se, po COBISS ili nekom drugom oficijalno priznatom sistemu, razvrstavaju u naučne radove i stručne članke.

Originalan naučni članak načelno je organizovan po shemi IMRAD za eksperimentalna istraživanja ili na deskriptivan način za deskriptivna naučna područja, u kome se prvi put publikuje tekst o rezultatima sopstvenog istraživanja ostvarenog primjenom naučnih metoda, koje su tekstualno opisane i koje omogućavaju da se istraživanje po potrebi ponovi, a utvrđene činjenice provjere.

Pregledni naučni članak predstavlja pregled najnovijih radova o određenom predmetnom području sa ciljem da se već publikovane informacije sažmu, analiziraju, evaluiraju ili sintetizuju, te donosi nove sinteze koje takođe obavezno uključuju rezultate sopstvenog istraživanja autora.

Kratko ili prethodno saopštenje je rad, ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera, u kojem neki elementi IMRAD-a mogu biti ispušteni, a radi se o sažetom iznošenju rezultata završenog izvornog istraživačkog rada ili članka koji je u nastajanju (engl. Working Paper).

Naučna kritika, odnosno polemika ili osvrt je rasprava na određenu naučnu temu, zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji, u kojoj autor dokazuje ispravnost određenog kriterijuma svog mišljenja, odnosno potvrđuje ili pobija nalaze drugih autora.

Informativni prilog je uvodnik, komentar i slično.

Prikaz knjige, instrumenta, računarskog programa, slučaja, naučnog događaja i slično jeste prilog u kome autor procjenjuje pravilnost/nepravilnost nekog naučnog ili stručnog rada, kriterijuma, postavke ili polazišta, uz poseban naglasak na kvalitet ocjenjivanog rada.

OPŠTE NAPOMENE

Rad kucati na stranici formata B5(JIS), sa marginama od 2.5 cm (opcija *Normal*), tako što ćete izabrati odgovarajuću tastaturu i font. Radove pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 12, prored (*Multiple*) 1, poravnati s obe strane (*Justified*). Napomene (fusnote) pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 10, prored (*Multiple*) 1. Obim rada ne smije premašiti jedan autorski tabak.

Radovi treba da budu dostavljeni na elektronsku adresu redakcije: evropska.revija@eubd.edu.ba, u prilogu - kao otvoreni dokument (*Word*). Prije slanja redakciji rad sačuvati u verziji Word 1997–2003 (File - *Save as type* - *Word 1997-2003*) radi izbjegavanja tehničkih problema usljed nekompatibilnosti različitih verzija Word programa na računarima.

STRUKTURA RADA

Članak u časopisu mora biti uređen na standardan način, sa navedenim osnovnim elementima članka kao što su: naslov, imena autora, elektronska adresa za korespondenciju, naziv ustanove, adresa.

1. Ime i prezime (svih) autora pisati u gornjem lijevom uglu. Ispred imena navesti naučno zvanje, a iza prezimena staviti znak za podložnu napomenu (fusnota). U napomeni navesti: naziv institucije (afilijacija) - navodi se pun naziv i sjedište institucije u kojoj je autor zaposlen; adresa elektronske pošte autora.

2. Naslov rada treba da što vjernije opiše sadržaj rada, prikladnim riječima za indeksiranje i pretraživanje. Piše se ispod imena autora s jednim redom razmaka, velikim slovima (*Times New Roman 14 Bold*), a podnaslovi treba da budu pisani malim slovima (*Times New Roman 12 Bold*). Naslov i podnaslovi treba da imaju centralno poravnanje.

3. Sažetak (apstrakt) rada je kratak informativni pregled sadržaja koji čitaocu omogućava da brzo i tačno ocijeni njegovu relevantnost i koje sadrži termine koji se često koriste za indeksiranje i pretragu članka. Treba da ima od 100 do 250 riječi. Piše se ispod naslova, s jednim redom razamaka, (*Times New Roman 11 Italic*), s oznakom *Apstrakt*.

4. Ključne riječi su termini ili fraze kojih ne može biti više od deset. Pišu se ispod sažetka, s jednim redom razmaka, (*Times New Roman 11 Italic*), sa oznakom *Ključne riječi* i tačkom iza posljednje riječi.

5. Tekst rada piše se ispod ključnih riječi, s dva reda razmaka.

6. Spisak izvora i citirane literature piše se na kraju teksta, nakon dva reda razmaka, (*Times New Roman 12*).

7. Rezime na engleskom jeziku, treba da stoji ispod spiska literature.

8. Ključne riječi na engleskom jeziku pišu se ispod rezimea, s jednim redom razmaka.

9. Prilozi (slike, tabele, grafikoni) mogu biti umetnuti u tekst. Veličinu treba prilagoditi da ne ometaju slanje rada. Prilozi se ne štampaju u boji.

CITIRANJE U TEKSTU RADA

Prilikom pisanja rada potrebno je da se pridržavate APA stila. APA stil je jedan od najbolje dokumentovanih sistema za pisanje, formatiranje i navođenje referenci, sa lako dostupnim priručnikom koje je prilagođeno savremenom akademskom izražavanju. Za razliku od onih stilova u kojima fusnota služi za identifikaciju izvora uz različite dodatne napomene, APA stilom je prostor unutar fusnota predviđen isključivo za dodatne napomene i pojašnjenja autora, dok se skraćena identifikacija izvora nalazi u samom tekstu odmah nakon rečenice koja se citira, a kompletna identifikacija korišćenog izvora nalazi se na kraju teksta u popisu referenci.

PRIMJERI NAJČEŠĆE KORIŠĆENIH IZVORA NAVEDENIH U APA STILU

1. KNJIGA (MONOGRAFIJA)

Prezime, Inicijal imena. (Godina). *Naslov*. Mjesto: Izdavač.

1.1. Jedan autor knjige:

u tekstu: (Simić, 2001: 95)

na kraju rada: Simić, K. (2001). *Umjetnost življenja*. Brčko: SKPD Prosvjeta.

1.2. Više autora knjige:

u tekstu: (Keković i sar., 2011: 56)

na kraju rada: Keković, Z., Savić, S., Komazec, N., Milošević, M., i Jovanović, D. (2011). *Procjena rizika*. Beograd: Centar za analizu i upravljanje krizama.

1.3. Bez autora:

u tekstu: (American Psychological Association [APA], 2009), sve naredne reference mogu i kao (APA, 2009)

na kraju rada: *Publication Manual of the American Psychological Association (6th Edition)*. (2009). Washington, D.C.: American Psychological Association.

2. DIPLOMSKI, MASTER, MAGISTARSKI I DOKTORSKI RADOVI

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Vrsta rada (diplomski, master, magistarski ili doktorski rad). Mjesto: Ustanova gdje je odbranjen rad.

2.1. Diplomski rad:

u tekstu: (Ivković, 2008: 8)

na kraju rada: Ivković, M. (2008). *Habermasova koncepcija sistemskekolonizacije svijeta života*. Diplomski rad. Beograd: Filozofski fakultet.

2.2. Master rad:

u tekstu: (Vučić, 2012: 26)

na kraju rada: Vučić, S. (2012). *Sekuritizacija kao analitički okvir nacionalne bezbjednosti*. Master rad. Beograd: Fakultet bezbjednosti.

2.3. Magistarski rad:

u tekstu: (Živojinović, 2008: 72)

na kraju rada: Živojinović, D. (2008). *Realizam nivoa analize u međunarodnim odnosima*. Magistarski rad. Beograd: Fakultet političkih nauka.

2.4. Doktorski rad:

u tekstu: (Ejdus, 2012: 145)

na kraju rada: Ejdus, F. (2012). *Uzajamno konstituisanje identiteta političke zajednice i njene bezbjednosti*. Doktorski rad. Beograd: Fakultet političkih nauka.

3. NAUČNI RAD (ČLANAK) U NAUČNOM ČASOPISU

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Naziv časopisa, volumen (broj), prva strana članka-posljednja strana članka.

3.1. Jedan autor

u tekstu: (Dragišić, 2010: 225)

na kraju rada: Dragišić, Z. (2010). Nacionalna bezbjednost - alternative i perspektive. *Srpska politička misao*, 28(2), 217-232.

3.2. Više autora

u tekstu: (Gad & Petersen, 2011: 325)

na kraju rada: Gad, U. P. & Petersen, K. L. (2011). Concepts of politics in securitization studies. *Security Dialogue*, 42(4-5), 315-328.

u tekstu: (Stanarević i sar., 2012: 155)

na kraju rada: Stanarević, S., Gačić, J. i Jakovljević, V. (2012). Integrisanje koncepta *safety* i *security* kulture u korporativnu bezbjednost. *Godišnjak Fakulteta bezbjednosti*, 147-163.

3.3. Više autora, onlajn naučni časopis

u tekstu: (Said & Funk, 2002)

na kraju rada: Said, A. A. & Funk, N. C. (2002). The Role of Faith in Cross-Cultural Conflict Resolution. *Peace and Conflict Studies*, 9(1). Preuzeto 14. novembra 2014. sa <http://www.gmu.edu/programs/icar/pcs/ASNC83PCS.htm>

4. SAOPŠTENJE U ZBORNIKU SA NAUČNE KONFERENCIJE ŠTAMPANO U CJELINI

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. U: *Naziv zbornika*. (prva strana članka-posljednja strana članka). Mjesto: Izdavač.

4.1. Jedan autor:

u tekstu: (Cvetković, 2002: 37)

na kraju rada: Cvetković, V. N. (2002). Institucije, država, identitet. U: *(Re)konstrukcija institucija: godinu dana tranzicije u Srbiji*. (str. 27-42). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

4.2. Više autora:

u tekstu: (Jovetić i Janković, 2011)

na kraju rada: Jovetić, S. i Janković, N. (2011). Značaj naučno-tehnološkog razvoja za društveno-ekonomski razvoj zemlje: statističko-ekonometrijski model. U: *Tehnologija, kultura i razvoj: tematski zbornik radova XVIII naučnog skupa međunarodnog značaja "Tehnologija, kultura i razvoj"*. (str. 142-151). Subotica: Udruženje "Tehnologija i društvo"

3.3. Više autora, onlajn naučni časopis

u tekstu: (Said & Funk, 2002)

na kraju rada: Said, A. A. & Funk, N. C. (2002). The Role of Faith in Cross-Cultural Conflict Resolution. *Peace and Conflict Studies*, 9(1). Preuzeto 14. novembra 2014. sa <http://www.gmu.edu/programs/icar/pcs/ASNC83PCS.htm>

5. TEKST PREUZET SA INTERNETA

Prezime, Inicijal imena. (Godina). *Naslov*. Preuzeto datum. sa Internet adrese

5.1. Jedan autor:

u tekstu: (Žižek, 2013)

na kraju rada: Žižek, S. (2013). *Die Krise des Westens betrifft sowohl Demokratie als auch Finanzwirtschaft*. Preuzeto 14. novembra, 2013., sa <http://www.egs.edu/faculty/slavoj-zizek/articles/die-krise-des-westens-betrifft-sowohl-demokratie-als-auch-finanzwirtschaft/>

5.2. Više autora:

u tekstu: (Cha & Friedhoff, 2013) ili (Cha & Friedhoff, 2013, 14. novembar)

na kraju rada: Cha, V. & Friedhoff, K. (2013). Ending a Feud Between Allies. *The New York Times* [onlajn], str. A1. Preuzeto 15. novembra 2013, sa <http://www.nytimes.com/2013/11/15/opinion/ending-a-feud-between-allies.html>

EVROPSKA REVIJA

ISSN 2303-8020

Evropski univerzitet Brčko Distrikt

IZJAVA AUTORA

Autor teksta:

Naslov rada:

Afilijacija:

Kontakt (elektronska pošta i telefon):

Godište rođenja:

Pod punom moralnom i materijalnom odgovornošću, izjavljujem:

- da tekst dostavljen uredništvu radi objavljivanja u časopisu Evropska revijapredstavlja rezultat sopstvenih istraživanja, i da ne krši autorska prava ili prava bilo koje treće strane,
- da su u tekstu poštovana sva pravila citiranja i referenciranja izvora i sekundarne literature (nema plagijarizma u bilo kom obliku),
- da tekst nije objavljen u bilo kojoj drugoj publikaciji pod bilo kojim drugim naslovom, niti u sličnom ili izmijenjenom obliku, te da nije objavljen na nekom drugom jeziku,
- da rad nije i neće biti ponuđen radi objavljivanja bilo kojoj publikaciji u zemlji ili inostranstvu, dok uredništvo časopisa Evropska revijane izvjesti autora o krajnjoj odluci o publikovanju rada.

U _____,
___. ___.2024. godine

Potpis autora
